

תוכן

2	שיטת רמב"ן
2	שער הגמול – שלשה ספרים נפתחים ושלשת זמני הדין
5	שלשה ספרים נפתחים בראש השנה
5	תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד א
5	תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב – יז עמוד א
6	רש"י מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב
6	תוספות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב
6	תוספות הרא"ש מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב
6	רמב"ם על משנה מסכת ראש השנה פרק א משנה ב
6	פירוש דברי הרמב"ם - תוספות יום טוב מסכת ראש השנה פרק א משנה ב
6	בית הבחירה למאירי מסכת ראש השנה דף טז עמוד א
7	רמב"ם הלכות תשובה פרק ג
8	דרשת הרמב"ן לראש השנה
10	תחילת ספר שער הגמול (מהדורת ספריה. חלוקת העניינים והפסקאות על פי חזון יואל)
10	חידושי הרשב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב
10	חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב
12	ייסורים של אהבה הם קיבול עונש עבירות קלות בעולם הזה
13	מקרים ההווים בעולם
13	הנסיון הוא הבאת הטורח בעסק המצוות ולא ייסורים
14	צדיק ורע לו רשע וטוב לו
14	ביאור טענות הנביאים
15	ביאור ספר איוב
17	סיכום סדר הגמול בעולם הזה וצדיק ורע לו
18	שער הגמול - מהות עונש הגיהנום ומהות הנפש
21	מדברי הרמב"ן בעוד מקומות על מהות הנפש וטבעה
21	מהות הנפש
22	על טבע הנפש לידבק בעליונים
23	שער הגמול - עונש הכרת
25	מדברי רמב"ן בשאר מקומות על עונש הכרת
25	רמב"ן פרשת אמור ויקרא פרק יח
26	שער הגמול - בדברי הרמב"ם על הכרת והגיהנום
30	ביאור מהות הגן עדן
34	ביאור מהות העולם הבא

זה שאמרו חכמים בצדיקים שנכתבים לחיים ורשעים למיתה, לא צדיקים שאין להם עוונות ולא רשעים שאין להם זכות –

- שכמה צדיקים מתים לאלתר, וכמה רשעים מאריכים ימים בשלווה.
- והכתוב (קהלת ח' י"ד) צווח אם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים.
- וכבר אמרו חכמים (אבות ד) אין בידינו לא שלוות רשעים ואף לא יסורי הצדיקים.

אלא כך המידה. יש עוונות שדינו שלהקדוש ברוך הוא ומשפטיו הצדיקים להיפרע עליהם בעולם הזה ויש מהם שהדין להיפרע בעולם הבא. וכן בזכויות, יש מהן שבעל הגמול משלם שכן בעולם הזה, ויש בעולם הבא.

וכשאדם חוטא כל השנה ומתלכלך בעוונות ומתטנף בחטאים ומתגלגל בפשעים, ועושה גם כן צדקות ומעשים טובים, ובאים מעשיו לפני ארון הכל, שוקל אותן מעשים אלו נגד אלו.

אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים, יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת. ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה, ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות, כי אלה מופתים שכנגד התולדה, וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה (ויקרא כו י"ד ונתתי) אם גומר ה' עלי.

רמב"ן שמות פרק יג

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית י"א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו י"א):

מדברי רמב"ן על הדין הכללי והפרטי

רמב"ן שמות פרק כ

ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד, ה' אלהיך אשר הוצאתיך, ולא כאשר התחיל להם אתם ראינתם וגו', אם שמע תשמעו (לעיל י"ד ה), להזהיר כי כל יחיד מהם יענש על המצות, כי עם כל אחד ידבר, ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם. ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים (דברים כו יז):

שכר ועונש – שיטת רמב"ן - מקורות 2

שיטת רמב"ן

שער הגמול – שלשה ספרים נפתחים ושלשת זמני הדין

[א] דין ראש השנה על העולם הזה

¹תנו רבנן (ראש השנה טז ב'):

שלשה ספרים נפתחים בראש השנה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינונים. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. בינונים תלוין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו למיתה.

¹ דברי רמב"ן בעוד מקומות על חידוש הבטחת התורה לתת שכר ועונש בעולם הזה

רמב"ן בראשית פרק טו פסוק ב

(ב) ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי - הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי, רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים. והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה עולם הבא, כי זה אין צורך להבטחה, כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו, אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים, על כן צריכים בטחון.

רמב"ן בראשית פרק יז פסוק א

וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים, להציל ממות נפשם, ולחיותם ברעב, ולפדותם במלחמה מיד חרב, ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות, וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ג - מו) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כח א - סח) בברכות ובקללות שכולם נסים הם, כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים, ולא שיהיו השמים כבזול כאשר נזרע בשנה השביעית, וכן כל היעודים שבתורה, אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות, אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים על ידי משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם, שהם מופתים משנים הטבע בפירסום, והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו:

רמב"ן שמות פרק ו

וענין הכתוב, כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות שמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נחטבל מהם מנהג העולם, ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב, ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה, והם ככל היעודים שבתורה בברכות ובקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו.

לגיהנם ומצפצפיין ועולים הימנה ומתרפאין שנאמר "והבאתי את השלישית באש" ועליהם אמרה חנה "ה' ממיית ומחיה מוריד שאול ויעל" (שמואל א ב ו).

אבל מי שעוונותיו מרובים מזכותיו ובכלל אותן העוונות עוון זה החמור והוא פושעי ישראל בגופן וכן פושעי אומות העולם בגופן והן בעלי עבירה כגון עריות יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חודש לאחר שנים עשר חודש גופן כלה ונשמתן נשרפת וגינהם פולטתן ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר "ועסותם רשעים כי יהיו לאפר תחת כפות רגליכם" (מלאכי ג כא)

אבל המינין והמשומדין והאפיקורסין שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חתימתם בארץ מחיים והם הפרנסים המטילים אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים כגון מלכי גויים אף על פי שאינו מחטיא אותן אלא מוליכן בדרך ישרה אלא הצבור מכוונין דעותיהן ומעשיהן הטובים לעבודתן ולא לעבודת אדון הכל ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו יורדין לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות שנאמר "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים ביי" וכו' (ישעיהו סז כד).

זה שאמרו חכמים זיכרוןם לברכה שלוש כתות ליום הדין, יום מועד הוא לדין הכל הוא שכתוב עליו (מלאכי ג כג)

"יום ה' הגדול והנורא"

והוא יום זמן מתחילת העולם הבא.

וכן שנינו בפרק חלק (סנהדרין י ג)

אנשי דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא אבל עומדין בדין.

ועליהם שנו בתוספתא (סנהדרין י ג א)

זה שאמרנו שלוש כתות ליום הדין וכו'.

אבל אין הכוונה לחכמים זיכרוןם לברכה להאריך עונש האדם ושכרו עד היום ההוא ושלא יבוא דין ועונש או שכר לנפשות קודם אותו הדין, אלא לפי שהם זיכרוןם לברכה מונין כת הצדיקים הגמורים והם הזוכים לחיי העולם הבא שהוא אחר יום הדין לפיכך ספרו בהם שכרם הגמור שהוא חיי העולם הבא. וכן כת הרשעים הגמורים הם הנכרתים מחיי העולם הבא, והם הנדונים באותו היום העתיד להחזירם בגיהנם ולהכרית ולהאביד הנפש שם מתוך העונש והצער הגדול המתחדש שם עליהם הלכו בברייתא זו אחר סוף מתן שכרן של מצות ואחר סוף עונשן של עבירות.

ג] יום הדין בשעת מיתה

אבל כל אחד ואחד מבני אדם יש לו הדין בשעת מיתתו, והוא נדון בשלוש דיני כתות הללו בעצמן.

והצדיק שהוא צדיק גמור זוכה לחיים. וכן הרשע שדינו נותן לשלם לו שכר טוב בעולם הזה על המעשה הטוב נכתב ונחתם לאלתר בראש השנה לחיים, כלומר שפוסקים לו חיים ושלוח ועושר ונכסים וכבוד, ונמצא זה צדיק גמור בדינו.

והרשע שהוא רשע גמור מכל צד נחתם לאלתר למיתה. וכן בעל מעשה טוב שנכשל בעבירה אחת בלבד ונענש עליה למיתה נכתב ונחתם לאלתר למיתה בראש השנה, כלומר שימות בשנה זאת או שיחיה בתחלואים רעים חיי צער ויסורין, ונמצא זה רשע גמור בדינו אף על פי שזה צדיק וזוכה לעולם הבא, והראשון שזכה לחיים רשע גמור ואובד לגמרי.

עד שיהיה גדול שבנביאים כשנידון על חטא אחד קל ונענש עליו נקרא בכאן רשע גמור, ויהיה אחאב שנאמר בו (מלכים א כא כב) "הראית כי נכנע אחאב מלפני" נקרא בזה צדיק גמור.

וכן זה שאמרו חכמים זיכרוןם לברכה לחיים ולמיתה אינם בימים בלבד אלא כל העונשים שבעולם הזה נגעים ומיתת בנים ועוני וכיוצא בהן כינו אותם חכמים בשם "מיתה" וכינוי השכר הגמול הטוב אמרוהו (נדרים סד ב') בלשון "חיים".

זה הדין שאמרו חכמים זיכרוןם לברכה שכל אדם נידון בראש השנה אינו אם יזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או יתחייב לגיהנם ואבודן שאין אדם נידון בראש השנה אלא לעניני העולם הזה אם ראוי לחיים ולשלוח או למיתה ויסורין.

כך אמרו חכמים בראש השנה (כו א')

"זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמוות".

אלא כך היא המידה בראש השנה שוקלין מעשיו שלאדם ונכתב ונחתם לזכות ולחובה בעולם הזה כפי מה שמגיע לו בחלקו לפי מעשיו בעולם הזה וכשהאדם נפטר לבית עולמו שוקלין ופוסקין עליו חלקו כפי הראוי לו בעולם הנשמות.

ב] דין יום הדין הגדול על העולם הבא

שנו חכמים זיכרוןם לברכה (על פי ראש השנה טז ב'):

שלוש כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינוניים צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם שנאמר "ורבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפה ולדראון עולם" (דניאל יב ב).

בינוניים שעוונותיהן וזכותיהן שוקלים הקדוש ברוך הוא נקרא רב חסד ומטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני" ועליהם נאמרה אותה הפרשה כולה "דלותי ולי יהושיע" (תהלים קטז).

היה בכלל מחצה עוונות שלהם פושעי ישראל בגופן והוא הראש שלא הניח תפילין מעולם והוא הדין לשאר מצות עשה שבגופן שלא קיימו מעולם כגון שלא קרא קריית שמע ולא ברך על המזון מעולם כולן יורדין

שכר מצות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליפרע ממנו משלם לעתיד לבא.

כמו שמפורש במסכת פאה (ירושלמי פאה א א).

ה' מתי נשאר אדם בינוני בשעת מיתתו

ואם תאמר אני שואל אותך על המת הנידון שהוא שקול בשעת דינו ואתה משיבני החי שנפרעין ממנו בחייו, ולדבריך אין אדם בא לידי המידה הזו שיהא שקול ויהא רב חסד על מטה כלפי חסד, ובברייתא שנינו שלוש כתות ליום הדין הצדיק והשקול והרשע ומשמע דבשעת דינן לאחר מיתה במדות הללו הם.

כך השיבנו אליך דין האמת יתברך שמו דן האדם לפי מעשיו. יש עונות שדינו מן העושה אותן בעולם הזה בחיים ויש מהם שדינו ליפרע מהן לאחר מיתה בדין גיהנם. וכיון שכן, כשהקדוש ברוך הוא דן את האדם בר"ה והוא שקול ומעויין מידת רב חסד שלו שהוא מטה כלפי חסד פוטרו מגיהנם, והדין נותן שיפרע ממחצה עונות שלו בחיים בעולם הזה.

וכך היא המדה ברובו זכויות ומיעוטו עבירות, אין ממתנין לו עד יום המיתה, אלא כיון שרואה הקדוש ברוך הוא שהוא מזדכה בעולם הנשמות מקדים לו וגובה ממנו מיעוט עבירות בעולם הזה בחיים.

ולפי המידה הזו היה רובו זכויות בראש השנה ונגזרה עליו מיתה אם הכריע עצמו לכף חובה, בין שיהא שקול בין שיהא רובו עבירות, הרי האריך הדין על עצמו עד שיקבל שכר מצוותיו או פורענות עונותיו ופשיעו, בין שיקבל אותן באריכות ימיו או בשאר המדות בעולם הזה, כדי שיהא הגמול שלם וקיים לו לעולם הנשמות כמו שהזכירו חכמים במקום שהזכרנו.

וכן שנויה עוד בבראשית רבא (לג א)

רבי עקיבא אומר אחד אלו ואחד אלו מדקדק עמהם עד תהום רבה מדקדק עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה כדי להשפיע להם שלווה לעולם הבא ומשפיע שלווה לרשעים ונותן להם שכר מצוות קלות בעולם הזה כדי להפרע מהם לעתיד לבא.

ועוד אמרו אבל רבתי (ה)

כשנאחז רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל בן אלישע גזרו עליהם שיהרגו והיה רבי ישמעאל בוכה אמר לו רבן שמעון בן גמליאל רבי מפני מה אתה בוכה לשתי פסיעות אתה נתון בחלקן של צדיקים ואתה בוכה אמר לו אני בוכה על שאנו נהרגין כעובדי עבודה זרה ומגלי עריות ושופכי דמים וכמחללי שבתות אמר לו רבי שמא סועד היית או ישן ובאה אליך אשה לשאול על נדתה ועל טומאתה ועל טהרתה ואמרת לה המתניני עד שאישן והתורה אמרה (שמות כב כא) "כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו" וכתיב בתריה "וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב" "בחרבי" לא נאמר אלא "בחרב".

ו' הטעם שישראל סובלים בעולם הזה

הצדיקים הגמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לגן עדן, והוא עצמו חיים מחיי העולם הבא.

ורשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם ונדונין בו.

ובינונים מצפצפים משם להוציאן למקום מנוחה כמו שאנו עתידין לבאר, בין בדין שלגיהנם ההווה בכל יום לכל נפש ונפש בין בדין הגמול העתיד שהזכירו בברייתא זו. כל אדם נדון שם כפי מעשיו בשלשה דינים שמנו עליו דין הקל שבהן אין לו קצבה אלא כל אחד נדון ומצפצף ועולה והחמור שבהן לדורי דורות והבינוני דינו שנים עשר חודש לאחר שנים עשר חודש בזמן הזה גיהנם פולטתו ונמסרות לדומה ואין להם מנוחה ואנו עתידים לבאר זה בדבור וברמז אבל לאחר שנים עשר חודש מן הדין הגדול גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים

אף על פי שיש בבעלי עבירה עצמן שענשו גדול מחברו וחיובו יתר הימנו וכולן נידונין שנים עשר חודש כך יש בעונשים צער ויסורין בגיהנם לאחד יותר מחבירו גיהנם למטה מגיהנם לעונש וצער כמו שאנו עתידים להזכיר והכל במשפט אמת ודין יושר שנאמר "כי כל דרכיו משפט".

ד' דין הבינונים ורב חסד שמשלם עונשם בעולם הזה

ואם תשאל ואלו שקראו אותן חכמים זיכרונם לברכה "בינונים" לפי שעונותיהם וזכויותיהם שקולים ואמרו בהן "ורב חסד מטה כלפי חסד" יורדין לגיהנם או אין יורדין שם. אם תאמר יורדין מה הועילה להם המידה הטובה הזאת "ורב חסד מטה כלפי חסד" ואם תאמר אין יורדין שם וכי עונות שקולים שעשו במה יתכפרו.

ותשובת שאלה זו לשואל אותו רשע שעשינו אותו רשע גמור שנידון לגיהנם לדורי דורות לפי שכפר בתחיית המתים או הטיל אימה יתירה על הצבור והוא היה עוסק במצוה ובתורה במה ישתלם שכרו וכי לא יהיה בינו ובין העובד עבודה זרה כל ימיו ומגלה עריות ושופך דמים חלוק והפרש ה' צדיק לא יעשה עולה.

אלא העושה מצות ומעשים טובים ועובר עבירות הרבה או עבירה אחת חמורה שראוי להיות אבד בה ונדון כרשע גמור משלם לו הקדוש ברוך הוא שכר אותן המצות בעולם הזה שנאמר

"ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו" (דברים ז י) כדמתרגם אונקלוס ומשלם לשנאוהי טבוון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון בהאי עלמא לאובד בעלמא דאתי לא מאחר עובד טב לשנאוהי טבין דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון.

וכן הצדיק הזה שהוא שקול והקדוש ברוך הוא ברחמיו הרבים מטה לו כלפי חסד ועושה אותו כצדיק גמור אינו יורד לגיהנם אלא בעולם הזה נענש על עונות שעשה וחטאיו הראשונים וניצל מדינה שלגיהנם.

כך שנו חכמים :

רובו זכויות ומיעוטו עבירות נפרעין ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליתן לו שכרו משלם לעולם הבא רובו עבירות ומיעוטו זכויות נותנין לו מתן

וכן אפשר שזה הדין נוהג במי שהיה בראש השנה במידה אחת ונגזר עליו דינו ואחר כך הכריע עצמו לצד אחת מן המידות שדינו במקומו עומד ובעולם הנשמות הוא הנדון בשלוש כתות הללו כפשט הברייתא.

כשנפרעין ממי שרובו זכיות על מיעוט עבירות שעשה בעולם הזה הרי הוא כאילו לא עשאן ונותנין לו בעולם הבא כמו שראוי לזכיות שעשה, אף על פי כן מי שבידו מאה מצוות ואין בידו עבירה ומי שבידו מאה מצוות כמותן והיו בידו עבירות אלא שנפרעו ממנו בעולם הזה אין חלקם בעולם הבא שווה שזה צדיק גמור וזה אינו צדיק גמור לפיכך נפרעים ממנו בעולם הזה בכדי שיהא ראוי לעולם הבא, לא שיגיע למעלת הצדיקים שלא חטאו אלא כל שנקי וזכאי מחברו חלקו בטוב מרובה משל חברו כפי מה שראוי לכל אחד לפי אמונתו וכפי מעשיו כי "אלוהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו".

שלשה ספרים נפתחים בראש השנה

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

משנה. בארבעה פרקים העולם נידון:

1. בפסח - על התבואה .
2. בעצרת - על פירות האילן.
3. בראש השנה - כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם.
4. ובחג - נידונין על המים.

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב – יז עמוד א

גמרא.

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן:

שלשה ספרים נפתחין בראש השנה,

1. אחד של רשעים גמורין.
2. ואחד של צדיקים גמורין.
3. ואחד של בינוניים.

צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים.

רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה.

בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה.

אמר רבי אבין: מאי קרא - ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, ימחו מספר - זה ספרן של רשעים גמורין, חיים - זה ספרן של צדיקים, ועם צדיקים אל יכתבו - זה ספרן של בינוניים.

רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, מחני נא - זה ספרן של רשעים, מספרך - זה ספרן של צדיקים, אשר כתבת - זה ספרן של בינוניים.

לפי המידה הזו ישראל רבי צער ויסורין בעולם הזה יותר משאר האומות, כיצד אי אפשר לאומות בלא צדקה ובלא מעשים נאים ואי אפשר לישראל בלא עבירות אלא שהאומות אובדין בעונש עבודה זרה שלהם לגיהנם ואבדון, וישראל חלקם בחיים שדבקים ביוצר הכל יתברך ולפיכך הדין מתוח כנגד ישראל ליפרע מהן מלכלוך עוונותיהם בעולם הזה ומידת הטוב פרושה על האומות לשלם להם שכר טוב בעולם הזה על מעשים נאים וצדקה שעושיין

זהו שנאמר (עמוס ג ב)

רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם"

וכך דרשו במסכת תענית (יא א')

"אל אמונה" כשם שנפרעין מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעשו כך נפרעין מן הצדיקין בעולם הזה אפילו על עבירה קלה שעושיין "ואין עול" כשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אפילו על מצוה קלה שעושים כך משלמים שכר לרשעים בעולם הזה על מצוה קלה שעושים

ואמרו לפי דרך זו (ברכות סא ב')

"לא איברי עלמא אלא או לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים"

כלומר שהצדיקים גמורים אוכלין העולם הזה ונוחלים העולם הבא שנאמר (משלי ח כא) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא" ורשעים גמורים אף על פי שיורדין לגיהנם לבאר שחת אוכלין העולם הזה בשכר מיעוט מעשים טובים שעשו.

וזהו שנאמר (משלי יא לא)

"הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא"

כלומר הן הצדיק משתלם בעולם הזה על עבירות שעשה קל וחומר שישתלם הרשע והחוטא רבותינו למדו שמתשלומי הצדיק שאנו רואין בארץ שהוא העולם הזה יש לנו ללמוד תשלום הרשעים לעולם הבא בקל וחומר.

[ז] בינוני לדין עולם הנשמות, והבדלי המדרגות בשכר

אף על פי שהמידה כך היא כמו שהזכירו רבותינו זיכרונם לברכה אפשר כשיחטא האדם סמוך למיתה ויכריע עצמו לכף חובה וזכיות שעשה מקילין לו מדינה של גיהנם.

וכן מי שהיה רובו עוונות וסמוך למיתה שקל עצמו והיה מחצה זכיות ומחצה עבירות רב חסד מטה לו כלפי חסד וזוכה בעולם הנשמות ומחצה עבירות שעשה גורעין ממנו חלקו.

שכל אדם לפי מעשיו זוכה לעולם הבא. כך אמרו חכמים (בבא בתרא ע"ה א')

"מלמד שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו שלחברו ואמרו עשן בחופה למה וכו'

תניא: בית שמאי אומרים: שלש כתות הן ליום הדין:

1. אחת של צדיקים גמורים.
2. ואחת של רשעים גמורים.
3. ואחת של בינוניים.

צדיקים גמורים - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם.

רשעים גמורים - נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם, שנאמר ורכים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם.

בינוניים - יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין, שנאמר והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו. ועליהם אמרה חנה: ה' ממת ומחיה מוריד שאול ויעל.

בית הלל אומרים: ורב חסד מטה כלפי חסד, ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי, ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה: דלתי ולי יהושע.

פושעי ישראל בגופן, ופושעי אומות העולם בגופן - יורדין לגיהנם, ונידונין בה שנים עשר חדש, לאחר שנים עשר חדש גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם.

אבל המינין, והמסורות, והמשומדים והאפיקורסים, שכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים, ושפירשו מדרכי צבור, ושנתנו חיתתם בארץ חיים, ושחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחביריו - יורדין לגיהנם, ונידונין בה לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי וגו' - גיהנם כלה והן אינן כלין, שנאמר וצורם לבלות שאול (מזבל לו). וכל כך למה - מפני שפשטו ידיהם בזבול, שנאמר מזבל לו, ואין זבול אלא בית המקדש, שנאמר בנה בניתי בית זבל לך, ועליהם אמרה חנה ה' יחתו מריבו.

אמר רבי יצחק בר אבין: ופניהם דומין לשולי קדירה.

ואמר רבא: ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא, ומקריין בני גיהנם.

רש"י מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

שלשה ספרים - ספרי זכרון של מעשה הבריות.

ליום הדין - כשיחיו המתים.

רשעים גמורים - רובם עונות.

תוספות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

ונחתמין לאלתר לחיים - מדקא חשיב בינוניים משמע צדיקים קרי למי שזכותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובים.

ופעמים הצדיקים נחתמין למיתה ורשעים גמורים לחיים דכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (דברים ז) דאמרינן בסוף פ"ק דקדושין (דף לט: ושם) מי שזכותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף את כל התורה כולה ולא שייר ממנה אות אחת ואי עונותיו מרובין מזכותיו דומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות אחת.

וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העולם הבא.

ליום הדין - כשיחיו המתים כדמוכח קרא ואף על פי שכבר נדונו אחר מיתתן בגן עדן או בגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכהו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם ומתוך כך שמא יזכו.

תוספות הרא"ש מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

צדיקים גמורים נחתמים לאלתר לחיים. מדקחשיב בינוניים משמע צדיקים גמורים קרי למי שזכותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובים.

הילכך האי לחיים ולמיתה דקאמר לא בחיי העולם הזה ומיתה העולם הזה קאמר דאין זה תלוי ברוב עונות או ברוב זכיות, דאמרינן בפ"ק דקידושין מי שעונותיו מרובין מזכותיו דומה כמי שקיים את התורה כולה ולא חסר ממנה אות אחת ומי שזכותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף את התורה כולה.

הילכך האי חיים ומיתה דקאמר היינו חיי העולם הבא ומיתה העולם הבא דמאורעות שלו וגזרותיו של שנה זו תלויין בה שגורין על הצדיק גזרות קשות בעולם הזה להפרע ממנו עונותיו ולרשע גזרות טובות ליתן לו שכר מצותיו בעולם הזה כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו הילכך צריך להעלותן בכף מאזנים בכל שנה.

רמב"ם על משנה מסכת ראש השנה פרק א משנה ב

בני מרון, הצאן, ותרגום כבשים אמריא, כלומר שמחשבין עם בני אדם ודנין אותם לבריאות ומחלה ומות וחיים וזולת זה משאר מצבי האדם. ופשט לשון זה ברור כמו שאתה רואה, אבל סודו וענינו אין ספק שהוא קשה מאד.

פירוש דברי הרמב"ם - תוספות יום טוב מסכת ראש השנה

פרק א משנה ב

ז"ש הרמב"ם. והנגלה מזה המאמר מבואר כאשר תראה אבל הנסתר ענינו קשה מאד בלי ספק ע"כ. כי האדם א"א לציירו שני הפכים בנושא אחד. בזמן אחד. שיעברו אחד אחד ויהיו נסקרים בסקירה אחת. אבל כמו שא"א להשיג מהותו יתברך ויתעלה זכרו נצח. כן א"א להשיג השגחתו וסקירתו שאם היינו משיגים דרך השגחתו כבר היינו משיגים עצמותו. וזה א"א בשום פנים:

בית הבחירה למאירי מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

המשנה השניה בארבעה פרקים וכו' כונת המשנה לבאר שזמן זה ר"ל ר"ה הוא מיוחד להעיר בני אדם בו לתשובה ועל ידי גלגול זמן זה ביאר שאר הזמנים שהם נידונים על שאר ענינים.

וכלל הדברים במשנה זו שהשם ית' משגיח על כל עניני בני העולם לפי מעשיהם אם טוב ואם רע כאמרו לפקוד על יעקב כדרכיו וכפרי מעלליו ועניניהם נדונין כל אחד בזמנו הראוי לו לפי מעשיהם ואמר על זה בארבעה פרקים וכו' בפסח על התבואה מפני שהפסח הוא זמן שנתבכר בו בישול אחד ממני התבואה והוא השעורים וכשנתבשל דעתו של אדם לקצור ונגזר עליה איזה מקרה יארע לה קודם שתקצר וכל זה להעיר האדם שאף על מה שהוא סבור שהוא

טוב של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם א לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה.

הלכה ד' אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשתיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר וצדיק יסוד עולם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו, ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.

הלכה ה' בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכיותיו אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה ולא שני אלא משלישי ואילך אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכיותיו אותם שתי עונות מצטרפים ודינין אותו על הכל, ואם נמצאו זכיותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן.

במה דברים אמורים ביחיד שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך.

הבינונים אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח תפילין מעולם דנין אותו כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא, וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, ארץ זו משל כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא, וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא.

השגת הראב"ד: בשעה ששוקלין עונות אדם אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה. א"א זה מן הערכוב שמערכב הדברים זה בזה ומדמה בדעתו שהן אחדים והם זרים ונפרדים מאד, לפי שראה בראש השנה רוב חסד מטה כלפי חסד ותנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, וראה ביומא רבי יוסי ברבי יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושנייה ושלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו סבר בדעתו שהן ענין אחד והן רחוקים מאד דהיא דרבי ישמעאל היא ליום הדין הגדול ולהציל הבינונים מגיהנם כדברי בית הלל ואין שם זכר למחילת עון אבל הא דרבי יוסי ברבי יהודה בעולם הזה ובתחלת מעשיו של אדם מימי עונשו ואילך שחטא הראשון והשני והשלישי שיזדמנו לידו אם עשה מהם תשובה אף על פי שהם מן החמורים שצריכין יסורין ויוה"כ למרק

בידו קשי מעשיו מונעו הימנו וכן לתבואה שתזרע בשנה זו שמאחר שהותרה רצועת הדין על המתבשל הרי היא מתפשטת אף על העתיד לזרע ונמצא שתבואה הלוקה קודם הפסח קודם שנתבשלה נדונה לפסח שעבר משל אשתקד בכלל הראויים לזרע ואם לוקה לאחר הפסח לאחר שנתבשלה מעט או הרבה נידונה בפסח שעבר עכשו בכלל הראויים ליקצר וזהו גם כן להעיר האדם לידע שהכל ביד בחירתו להרע או להטיב והוא הענין בעצרת על פירות האילן מפני שבאותו זמן מתחילין הפירות להתבשל.

בר"ה נדונים על גופם בחייהם ובמיתתם בעונג ובצער בריוח ובהפסד וסבת בחירת זה הזמן נודע למבינים ואחת מן הסבות מתוך שהוא זמן הבעיטה וזמן התגאות האדם על אסיפת גרניו ועל הכנסת הטוב באוצרותיו היה מחכמת דרכי הדת לעוררו ולהבינו לבל יקשה ערפו וכל עוד אשר יגדל טובו ירך לבו מפני פחד י"י ומהדר גאונו כבני מרון ר"ל אחד אחד והוא שפירשו בגמרא הכא תרגימו כבני אמרנא ר"ל הצאן העובר תחת השבט למעשר שנמנין אחד אחד ורומז אל השגחה פרטית ובחג נדונין על המים מפני שהוא התחלת זמן הגשמים.

זהו ביאור המשנה ודברים שנכנסו תחתיה בגמרא אלו הם.

אף על פי שאמרו שבר"ה בני אדם נדונים ומושגחים כפי מעשיהם לעולם יהיו עניניו של אדם נשואות בתשובה בכל יום הרי אמרו אדם נדון בכל יום והכל אמת למבינים.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג

הלכה א' כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות, מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע, מחצה למחצה בינוני, וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקת, ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו.

הלכה ב' אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך, וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו', וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכיותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם, ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב, ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

השגת הראב"ד: אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו. א"א לא כמו שהוא סובר שכשאמרו רשעים נחתמין לאלתר למיתה שמיד מתים, ואינו כן כי יש רשעים חיים הרבה אלא נחתמין לאלתר שלא ימלאו ימיהם שני הדור שנגזרו עליו, ועיקר דבר זה ביבמות (נ').

הלכה ג' כל מי שניחם על המצות שעשה ותהה על הזכיות ואמר בלבו ומה הועלתי בעשייתן הלואי לא עשיתי אותן הרי זה איבד את כולן ואין מזכירים לו שום זכות בעולם שנאמר וצדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו אין זה אלא בתוהה על הראשונות.

וכשם ששוקלין זכיות אדם ועונותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביום

וכן בגמרא אמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, הזכירו בכאן חיים ומיתה ולא אמרו לגיהנם ולחיי העולם הבא כמו שהזכירו בברייתא הסמוכה שם בשלש כתות ליום הדין.

ועוד אמרו (ב"ב י"א)

כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונו קצוב לו מראש השנה.

שבכל הריוח וההפסד אדם נידון ביום זה:

יישוב הסתירה מדין המועדים

אבל מה שאמרו אי זו לרעב אי זו לשובע, יש מפרשים שזה על הרעב שבא במדינות מחמת עצמן כגון רעב של מצור כענין הרעב והשובע שבא בשומרון בימי אלישע וכיוצא בזה, וכן הרעב והשובע הבא מחמת גופו של אדם אוכל ואינו שבע או שמתברך מזונו כמעיו, אבל רעב ההווה בעולם כגון של תבואה ושל פירות האילן אינו בראש השנה, שהרי שנינו (ט"ז א') בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג נידונין על המים,

אבל בירושלמי מצינו כלשון הזה אית תניי תני כולהון נידונין בראש השנה וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם ביום הכיפורים, ואית תניי תני כל אחד ואחד נדון בזמנו ומתחתם בזמנו, מתניתין כמן דמר כולהון נדונין בזמנן וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בזמנו דתנינן ובחג נדונין על המים, מילתיה דרב אמרה כולהון נידונין בראש השנה וגזר דין של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה דתני בתקיעתא דבי רב זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו', וכן הברייתא השנויה בגמרא (י"ז ב') הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים ולבסוף חזרו בהן וכו' הכי משמע דעל המים נמי נדונין בראש השנה, וכן המעשה שהזכירו במסכת ברכות (י"ח ב') מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת והקניטתי אשתו והלך ולן בבית הקברות וכו' שמעתי מאחורי הפרגוד שכל הזורע וכו' כך הוא שעל הכל נדונין בראש השנה, ומ"מ דרשה דר' עקיבה אמת הוא מפני מה אמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח וכו' שרצה הקב"ה לזכות את ישראל שיתרצו לפניו בכל מין ומין בזמנו כדי שיכתבם לזכות בשעת הדין בראש השנה:

כללו של דבר ראש השנה יום הדין הוא לעולם הזה,

ושעת מיתתו של אדם הוא יום הדין שלו שהוא נדון בנפשו על אותו עולם שהוא עולם הנשמות, וכל מעשיו נפרטין לפני בוראו ית' ואם תזכה נפשו לגן עדן העליון והתחתון ולא יזו מעלה ממנו, או תתחייב נפשו לגיהנם ויסורין הרבים ובאיזה דין תתחייב להיות נדונה בו, הרי למדנו יום הדין לגוף ויום הדין אחר לנפש.

דין שלישי לגוף ולנפש לעולם הבא

עוד יש יום דין אחר שהוא יום דין לשניהם לגוף ולנפש, והוא שהנביאים מזכירין אותו ומפליגין עליו כענין שנאמר הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וגו', ואומר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וגו', והיום הזה הוא בתחילת תחיית המתים והוא הנקרא יום הדין הגדול, וכל באי העולם שמבראשית נידונין בו בגוף ובנפש, אם ראוי זה לתחיית המתים ולנועם הגוף

אלו הראשונים אינן צריכין שהם מחולין לגמרי, זו היא הצעת הדברים ועיקרן ואין הפרש בגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעת מאין מצאו.

דרשת הרמב"ן לראש השנה

סתירות בענין הדין

הנה אמרנו שהוא יום דין והוא פירוש יום תרועה וזכרון תרועה, והוא דבר מפורש בדברי רבותינו כמו ששנינו (ט"ז א') בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ואמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה וכו', וכן הרבה בדבריהם:

ועכשיו אנו צריכים לפרש מהו הדין הזה שאדם נידון בו, והלא אמרו חכמים ז"ל כי בשעת מיתתו של אדם נידון, כמו שאמרו בפרק קמא דתענית (י"א א') בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית ביום פלוני והוא אומר הן וכו' ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני וכו', וכן במקומות הרבה.

ואם נאמר שאדם נדון בראש השנה ונחתם ביום הכיפורים, אם כן אין דינו בשעת מיתה אלא על מה שעשה מראש השנה עד יום המיתה, ורבותינו אומרים בפירוש שכל מעשיו נפרטין לפניו.

עוד הזכירו חכמים שיום הדין הוא לעתיד לבא בזמן תחיית המתים כמו ששנינו (סנהדרין ק"ז ב') קיץ והבל אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב אבל עומדין בדין, ויום הדין זה מזכירין אותו רבותינו ז"ל בהגדות ובמדרשים וקורין לו יום הדין הגדול, ואמרו בפ"ק דע"ז (ב' א') כל המצות שישאל עושיין בעולם הזה באות ומעידות עליהם לעולם הבא שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם, ושם אמרו לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בזה יבוא ויטול שכרו מתקבצין כל אומות העולם וכו', (נ"א, מתקבצין ובאין כל אומות העולם בערבוביא ואומר להם הקב"ה אל תכנסו לפני בערבוביא), וכן הרבה בדבריהם, ובכאן שנו בברייתא שלש כתות ליום הדין ופי' רבנו שלמה כשיחיו המתים.

ראש השנה הוא דין לכל ענייני העולם הזה

אבל כך הוא הענין הזה, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו ונדון כל אחד ואחד בעניני העולם הזה, אם זכה לתת לו חיים ושלום ועשר ונכסים וכבוד או נתחייב למות בשנה זו או ליסורין וצער ועוני, כללו של דבר על כל ענין שבגוף ושבועולם הזה כגון בני חיי ומזוני, אבל אינו נידון על הנפש אם תזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או תתחייב לגיהנם ואברון.

כך תקנו לנו חכמים בתפלה

זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו' ועל המדינות בו יאמר וכו', ואמרו על המדינות כלומר דין הרבים שהעולם נדון אחר רובו, והזכירו בהן חרב ושלום ורעב ושובע, וחזרו ואמרו ובריות בו יפקדו שהוא דין כל יחיד ויחיד והזכירו בו חיים ומות.

ומשה רבינו ע"ה פירש דבר זה בפסוק ומשלם לשונאיו וגו' כמו שתירגם אונקלוס.

ואמרו רבותינו (מנחות נ"ט ב') כי הקב"ה הראה לו למשה ר' עקיבה ותורתו, אמר לו רבנו של עולם הראיתי תורתו הראיתי שכרו, הראהו שהיו מחתכין בשרו במקולין, אמר לו רבנו של עולם זו תורה וזו שכרה, אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני.

אבל המימרא הזו נאמרה בחכמה ועל פי ההגיון, שידוע הוא לכל מבין עם תלמיד שאין נדונין בעולם אלא ארבעה, וכן כל הדברים מושלמין בריבועים, והנדונין כולם ארבעה חלקים הם, אחד שלא יבא לפני בית דינו, והשני שבא לפניו ולא גמרו דינו, והשלישי שחייבוהו ב"ד, והרביעי שזכוהו ב"ד.

החלק הראשון בכאן בטל שהכל עוברין לפני הקב"ה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און, נשאר בנדונין שלשה, כל הזוכה בדינו נקרא צדיק גמור, כל המתחייב בדין נקרא רשע גמור, המעויין שמשקלו שוה לכאן ולכאן נקרא בינוני, אם כן הרשע הגמור המוחלט שעבד ע"ז ועשה גילוי עריות ושפיכות דמים ועשה מצוה אחת לבדה שדינו בפני הקב"ה לשלם לו שכרה בעולם הזה שיחיה השנה הזאת, נקרא בכאן צדיק גמור לפי שנצטדק בדין, עד שיהיה אחאב שנאמר בו הראית כי נכנע אחאב וגו' נקרא צדיק גמור באותו הדין, וכן רשעים גמורים לאלתר למיתה אפילו קיים כל התורה כולה והורה הלכה לפני רבו ונתחייב מיתה בכך, נקרא בכאן רשע גמור לפי שהוא מחוייב בדינו, נמצא כל הכתובים לחיים שזכו לחיות עד ראש השנה הבא כולם צדיקים גמורים בדינם, וכל הנכתבים למיתה שימותו בשנה ההיא כולם רשעים גמורין בדינם, וכל לשון התורה כך הוא והצדיק את הצדיק והרשיע את הרשע, צדיק ורשע בדין זה, וכן ונקי וצדיק אל תהרוג, וכן מה שהזכירו חיים ומיתה אינן בימים בלבד, אלא תפסו להם חיים אב הטובות כולן ומיתה אב לרעות כולן, וכינו כל העונשין שבעולם נגעים ומיתה בנים ועניות וכל מאורעות רעות של גוף בכנוי מיתה, וכן כל הטובות עשר ונכסים וכבוד ובנים ושלוש ובריאות בכלל חיים, וכן עושין הפסוקים בכל מקום, זהו פירוש מימרא זו בלא קושיא ובלא פיקפוק:

עכשיו פירשנו זכרון שהוא יום דין, וכן תיקנו חכמים בתפילה את יום הזכרון הזה כלומר יום הדין:

והנפש בכל אותן הזמנים המתגלגלין ובאין אחרי כן, ולאי זו מעלה יזכה מהם, או יתחייב זה שלא יחיה וישאר בגיהנם במקום שהוא שם, או שיכפל עליו עונש יתר ממדה רעה לקשה ממנה.

וזו היא מה שהזכירו במשנה (סנהדרין ק"ז ב') אין עומדין בדין ועומדין בדין, והזכירו בכריתא (ט"ז ב') שלש כיתות ליום הדין צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העולם הבא ורשעים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לגיהנם, וכן הזכיר יונתן בן עוזיאל בתרגום כי לא ביד יקחו (שמואל ב' כ"ג ו') בכך לית פורענותהון ביד אנש אלהין באשתא עתידין לאיתוקדא כד יתגלי כי דינא רבה למיתב על כורסי דינא למידן ית עלמא, ובתרגום תהלים (ע"ג) כחלום מהקיץ וגו' והיך חלמא מן גבר רוי דמיתער משנתיה ליום דינא רבא באיתערותהון מן בית קבריהון ברגוז דמותהון תברוניה, והכתוב אומר (דניאל י"ב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו'.

והרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תשובה כלשון הזה כשם ששוקלים עונות האדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה, וכך כתב עוד הבריתא של שלש כתות הן ליום הדין עם הדין הזה של ראש השנה, ונראה מדבריו שלא דקדק בכך.

מ"מ למדנו לראש השנה שהוא יום הדין לכל הענינים שבעולם הזה, וכמו שאמרו במימרא זו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה וכו' שאלו השלשה ספרים כל באי העולם הם כוללין:

קושיא על הדין מצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים

ויש לשאול והיאך פסק ר' יוחנן פסק הדין הגדול והעמוק הזה שכל רזי עולם תלויין בו צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לחיים וכל הרשעים מתים, וכי כל הרשעים מתים והצדיקים חיים, ולמי כל חמדת העולם אלא לרשעים, (נ"א - וכי כל הצדיקים חיים וכל הרשעים מתים, והלא עולם וכל חמדה שלו לרשעים הוא). והכתובים צווחי כנגדו יש צדיק אובד בצדקו, וכתוב כי יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, וכל שכן שפסק רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה שהכתוב אומר ויש רשע מאריך ברעתו, וכל הנביאים אינן תמהין אלא על זה, אמר ירמיהו צדיק אתה ה' כי אריב אליך וגו', ואמר חבקוק למה תראני און ועמל וגו' כי רשע מכתיר את הצדיק, וכי לא ראה זה החכם ספר איוב מעולם שהוא מלא תוכחות על זה, וחביריו היו אומרים מתחילה כן כי הצדיקים מתקיימין והרשעים נכרתין, ואיוב נצחן עד שחזרו והאריכו הענין להכרתת זרעם אחריהם, ואיוב הלעיג עליהם כי מה חפצו בביתו אחריו, ואלהוא השיב עליהם וכעס, והקב"ה הצריכם כפרה על זה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב,

ומשנה שלימה שנינו (אבות פ"ד מט"ו) אין בדינו משלות רשעים ואף לא ייסורי הצדיקים, וגרסת ספרי ספרד אין בדינו משלות הרשעים אף לא מייסוריהן של צדיקים, כלומר אין בדינו כלום לא מזה ולא מזה.

שכר הרשעים בעולם הזה ושכר הצדיקים בעולם הבא

ורבותינו ז"ל מהפכים קערה זו אמרו במסכת קידושין (ל"ט ב') כל מי שזכויותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת, וכן במדת הרשעים אמרו שם וכל שעונותיו מרובין מזכויותו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה ולא חיסר ממנה אפילו אות אחת.

תחילת ספר שער הגמול (מהדורת ספריה. חלוקת העניינים והפסקאות על פי חזון יואל)

חידושי הרשב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

הא דר' כרוספדאי דאמר של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים ושל רשעים גמורין למיתה. יש לפרש דלאו מיתה וחיים ממש קאמר אלא טובות העולם ורעותיו קאמר. ואף על פי שיש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים וצדיקים אובדין בצדקן, אותן רשעים אפשר שיש בידן קצת מצוות שמתן שכתן בעולם הזה ואוכלין אותן קרן ופירות בעולם הזה להאבידם לעתיד לבא כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ורשע שאמר כן שנתת לרעות בעולם הזה בשאין בידו קצת מאותן מצוות הא יש בידו אף על פי שהוא רשע גמור כלומר שרובו עונות משלמין לו כנגדן בעולם הזה, וכמו שאמרו ג"כ בפ"ק דקידושין (ל"ט ב') מי שעונותיו מרובין מזכותיו דומה כמי שקיים את התורה כולה ולא חיסר ממנה אות אחת, וצדיקים גמורין שאמרו כאן בשאין בידן מאותן עבירות (שעושין) [שעונותין] בעולם הזה הא יש בידן קצת מאותן עבירות נפרעין מהן בעולם הזה, וכדאמרי' נמי התם בקידושין מי שזכותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף את התורה ולא שיר ממנה אות אחת.

וא"נ יש לפרש דחיים ומיתה דקאמר בעולם הבא קאמר אבל בעוה"ז יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו.

אלא שאני תמה שהרי אפי' רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשע מרשעתו וא"כ מאי נחתמין לאלתר, ואפי' צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד כל הראשונות. וגזר דין דיחיד אינו נקרע דקאמר היינו גזר דין בטובות העולם הזה ורעותיו קאמר הא בחיי העולם הבא הכל הולך אחר שעות סוף ימיו וברוך אל אמת היודע האמת.

חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

אמר ר' כרוספדאי. אר"י שלשה ספרים נפתחים בר"ה כו'. פי' ג' דינין הוזכרו באדם האחד הוא הנזכר כאן שהוא בראש השנה, והשני יום הדין הנזכר בברייתא שלפנינו ג' כתות ליום הדין והוא יום הדין שהוא זמן תחיית המתים הוא הנקרא יום הגדול והנורא ועליו אמר הכתוב כי הנה היום בא בוער כתנור, וזו היא ששנינו (סנהדרין ק"ח א') דור המבול אין להם חלק לעוה"ב אלא עומדין בדין והוא הנקרא עולם הבא ונקרא ג"כ לעתיד לבוא כדאיתא בריש מסכת ע"ז, והשלישי הוא ביום מיתתו של אדם כמו שאמרו בהגדה (תענית י"א א') בשעת מיתתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לו כך וכך עשית ביום פלוני והוא אומר הן ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני וכו' וכן במקומות הרבה.

ואין ספק שג' דינין אלו כל אחד חלוק לעצמו, ולא הזכירו בשמועתנו דין זה השלישי של יום המיתה לפי שאותו הדין אינו כללי ולא בכתות אלא כל אחד ואחד נדון בזמנו כפי מה שהוא, אבל מדין יום הגדול למדנו שדין שלישי של יום המיתה הוא על זה הסדר, שאמרו בית הלל ג' כתות [כו'] והקב"ה רב חסד מטה כלפי חסד לבינונים, וכך הצעתן של דברים שיש עונות וזכיות שהדין נותן ליתן עליהם שכר או עונש בעוה"ז בגוף, ויש שדינן להיות נידונים לאחר המיתה בעולם הנשמות לנפש בנן עדן או

בגיהנום, ויש שהדין נותן להיות נידון ביום הדין הגדול בגוף ובנפש, ויש שראוי לידון בכלם או במקצתן לטוב או לרע, ודינו של ראש השנה הוא בעניני העולם הזה בכל מה שראוי לבא באותה שנה בכלל או בפרט כפי מעשיהם מחיים טובים ושאר הנאות הגופניות או ממיתה וחיי צער או מיסורים וכיוצא בהן, ואין דנין בו מן הראוי לנפש בעולם הנשמות שאין גוזרין אלא דין שראוי ליגמר לאלתר, וזהו שאמרו בתקיעתא דבי רב ועל המדינות בו יאמר וכו' לא הזכיר בכלל זה הדין אלא עניני העוה"ז, וכן הזכיר ר' יוחנן ג' ספרים נפתחים בר"ה וכו', ולא הזכיר כלל גן עדן וגיהנום כמו שהזכירו בברייתא, אלא חיים ומיתה שהם כלל לכל הטובות והרעות בעוה"ז, ויום המיתה הוא דין הנפש שדנין אותה כפי הראוי לה לבא לגן עדן או לגיהנום ובאיזה מדרגה מהם, ואמרו בהגדה היורדין לגיהנום אינן כלין ואין נשמתן נשרפת לגמרי שהרי עתידה לעמוד בדין ליום הדין הגדול אלא שלאחר שנים עשר חודש גיהנום פולטן ונמסרות לדומה והוא מקום בינוני שאין שם לא ריוח והצלה ולא יסורין ועומדות שם עד שיעמדו בדין, ודבר ידוע כי היורדין לגיהנום אין כולם שוים כי מדרגות מדרגות יש וכן הזכירין לגן עדן מדרגות מדרגות, וכשאמר רב חסד מטה כלפי חסד זהו שלא להורידו לגיהנום לידון קצת על עונותיו אלא שנמסר לגן עדן עם הצדיקים הגמורים אבל לא במדרגתן, ויום הדין הגדול הוא על שכר הגמור או העונש הגמור שאין למעלה מהן הראויין לבא לגוף ולנפש ביחד שעליו נאמר ורבים מישיני [אדמת] עפר וכו'.

ועכשיו קשה לנו מה שאמר ר' יוחנן, וכי כל הרשעים מתים ויש להם יסורים או כל הצדיקים חיים ויש להם הנאות, והלא הכתוב צווח (קהלת ז') יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו, וכתיב (קהלת ח') אשר יש צדיקים [אשר] מגיע אליהם כמעשה הרשעים, ואמר חבקוק (פ"א) כי רשע מכתיר את הצדיק, ומשנה שלימה שנינו (אבות פ"ד מט"ו) אין בידינו משלות הרשעים אף לא מיסורי הצדיקים, ואמרינן במסכת קדושין (ל"ט ב') כל שזכותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה וכל מי שעונותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה, וכן הכתוב אומר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כמו שתרגם אונקלוס, ואמרו בהגדה אל אמונה ואין עול כשם שמשלמין לרשעים בעוה"ז מיעוט זכיות שבידם כך נפרעין מן הצדיקים מיעוט עבירות שבידם, לומר שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה ואפי' לרשעים משלם שכר מיעוט זכיותיהן ואינם נבלעות בעבירותיהן, וכן נפרע מן הצדיקים מיעוט עבירות שבידם ואינם נבלעות בזכיותיהן, וזהו שאמר (משלי י"א) הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא.

ובתירוץ קושיא זו כתב רבינו הרמב"ן כי מה שאמר כאן צדיקים גמורים או רשעים גמורים לא צדיק ממש ורשע ממש אלא כל שזכה בדינו לטובה נקרא צדיק גמור כלומר צדיק בדין זה וכל שמתחייב בדינו נקרא רשע כלומר רשע בדינו כמו שאמר הכתוב (דברים כ"ה) והצדיק את הצדיק והרשע את הרשע שפירושו צדיק בדינו ורשע בדינו, ופעמים שזה הזוכה בדין יהיה צדיק ממש וראוי לתת לו שכר גם כן בעוה"ז וכן הרשע שמתחייב רשע ממש וראוי להענישו כפי עונותיו אף בעוה"ז, או אפשר שהזוכה בדינו יהיה רשע גמור אלא שמתחייב לו בעוה"ז על מיעוט זכיות שבידו, והמתחייב בדין יהא צדיק באמת אלא שמריעין לו בעוה"ז לפי עבירות שעשה שראוי לקבל עונשן בעוה"ז, הכל לפי דינו של

הקדוש ברוך הוא, וכשיהא יום המיתה ידין כל אחד בעולם הנשמות כפי הראוי לו, וכן ביום הדין בגוף ובנפש כפי הראוי לו.

ואין דעתי נוחה בפירוש זה דאם כן היכי קרי להו צדיקים גמורים ורשעים גמורים בלשון הברייתא דלקמן, ובספר הדרשות יש לנו בזה פירוש מחזור בכל השמועה.

ומה שנאמר בבינונים שתלויים ועומדים עד יום הכיפורים זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה. יש מקשים לא זכו אמאי נכתבין למיתה והלא רב חסד מטה כלפי חסד, ותירצו בתוספות דהכי קאמר עמדו בזכותן נכתבין לחיים דרב חסד מטה כלפי חסד לא עמדו בזכותן אלא שהרשיעו נכתבין למיתה כרשעים גמורים, וה"ר יונה ז"ל הוסיף דלהכי לא קאמר חטאו נכתבין למיתה, משום דהוה מילתא דהוא ממילא, שהרי יום הכפורים מצוה מן התורה להתודות ולשוב בתשובה כדכתיב מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, והנה אם עשו מצות עשה זו זכו ונשתכרו ואם לא עשו כן הרי עברו והרשיעו ונתחייבו, ויש מקשים לפי שיטה זו זמן זה שקבעו לרעתם הוא שהרי טוב היה להם שיהא האל מטה כלפי חסד לאלתר ולא ימתין עד יום הכפורים שאם זכו לא הרויחו כלום ואם לא זכו נתחייבו, ולא קשיא שאם זכו נכתבין לחיים של צדיקים גמורים דעדיפא מההיא דרב חסד מטה כלפי חסד, ואם לא זכו נתחייבו, והנכון כמו שאומר מורי נר"ו בשם רבו ז"ל דלא זכו ממש נכתבין למיתה וליסורין כפי הראוי להם ואין כאן רב חסד מטה כלפי חסד שאין זה אלא בעולם הנשמות או ביום הדין הגדול שאין אחריו כלום, אבל בדין של ר"ה שאינו סוף הדין והוא בעניני העוה"ז כל אדם נידון כפי הראוי לו, ולפיכך לא הזכירו בזה מחלוקתן של ב"ש וב"ה בבינונים.

תניא בית שמאי אומרים ג' כתות ליום הדין. פי' אחר תחיית המתים. של צדיקים גמורים ממש וכו'. ושל בינונים. פי' שהם בינונים עכשיו אחר שקבלו ייסורין בעולם הנשמות. של צדיקים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי העוה"ב. פי' זהו תחיית המתים בגוף ובנפש. נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנום. פי' לידון בגיהנום בגוף ובנפש.

שנאמר ורבים מישיני אדמת עפר וכו'. ומה שאמר הכתוב ורבים מישיני ולא אמר וישיני אדמת עפר אף על פי שכולם ודאי יקיצו הן לחיים והן לעונש, לפי שיש האבות והנביאים וגדולי חסידי ישראל שזכו קודם לכן לתחיית המתים בגן עדן בגוף ובנפש ונעשו בני אלהים ולא יבאו לדין אלא הם שושבינים להקב"ה, ויש תחיית המתים אחרת בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות שיחיו ויהיו כבני העוה"ז לגמרי, ועליהם אמר דניאל אשרי המחכה ויגיע כמו שמפורש במדרשות.

ייסורים של אהבה הם קיבול עונש עבירות קלות בעולם הזה

ועוד מצינו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה (ברכות ה א')

אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר (איכה ג מ) "נחפשה דרכינו ונחקורה" פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה תלה ולא מצא בידוע שיסורין שלאהבה הן שנאמר (משלי ג יב) "כי את אשר יאהב ה' יוכיח" ואמר רבה אמר רב סחורה כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר (ישעיהו נג י) "וה' חפץ דכאו החלי"

למדנו מהן זיכרונם לברכה שיסורין באין תחילה על מעשיו הרעים שלאדם והן עבירות של לא תעשה שהדין נותן שיענש עליהם לפיכך כשיסורין באין עליו ראוי לו לפשפש במעשיו ולחזור מהן בתשובה שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'" ופעמים שיסורין באין על בטול תורה וכן כיוצא בזה זהו בטולי מצות עשה כמו שאמר רב קטינא למלאך שנתגלה לו (מנחות מא א')

וכי ענשיתו אעשה ואמר לו בעידן ריתחא ענשין

לפיכך מי שבאו עליו יסורין ופשפש בעצמו ולא מצא בידו עבירה וחטא שיש בידו ידיעה בתחלה ובסוף יתלה הייסורין בבטולי מצות עשה שאינו מזדרז בהן לעשותן כראוי אלא מתעצל בעשייתן ובקיומן.

אבל מי שהוא צדיק גמור ואין בידו עבירות ולא בטולי מצות אין אלו יסורין של עבירות אלא יסורין שלאהבה והן כדרך היסורין שפירשנו למעלה ליתן לו שכר משלם לעולם הבא.

ולמה נקראו "יסורין שלאהבה" והלא יסורין שפירש יסורין שלעונשין הן על מיעוט שעשה כגון שהן באין על שגגת מעשה ועל העלם דבר עבירות כיצד הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא שכך קראתו התורה בכל מקום ומהו חטאו שלא נזהר בעצמו ולא היה חרד וירא את דברי המקום ברוך הוא שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי מידותיו של הקדוש ברוך הוא ועל דרך הזה הוא טעם חטא השגגה בכל התורה ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה דכתיב "ונטמאתם במ"

לפיכך נקרא השוגג חוטא אף על פי כן אין השוגג ראוי להענש בגיהנם ובאר שחת אלא שהוא צריך מירוק מאותו עון וליקדש וליטהר ממנו כדי שיהא ראוי למעלה ההוגנת למעשיו הטובים בעולם הבא לפיכך חס הקדוש ברוך הוא על עמו ועל חסידיו ונתן להם קרבנות להתכפר בהן השגגות וכשאין בית המקדש קיים משלח עליהם יסורין למרק אותן השגגות ולהתכפר ביסורין כדי להיותן נקיים לעולם הבא כשם שהקרבנות אהבה וחמלה על ישראל כך יסורין הללו אהבה וחמלה על האדם אבל מכל מקום אפילו יסורין אלו לכפרה הן באים.

וכך אמר שם רבי יוחנן (ברכות ה ב')

"נגעים ובנים אינן יסורין שלאהבה" ופריך "ונגעים לא" והאמר רבי כל שיש בו מארבע מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה לישראל"

הרי שדמו מזבח כפרה ליסורין שלאהבה ואף על פי שתרץ "מזבח כפרה הווי יסורין של אהבה לא הווי" לומר שאין הכוונה לדמותו למזבח ממש אלא כשם שהמזבח מכפר על הראוי לו והן השגגות כך מראות נגעים מכפרין על הזדונות ועוד תירצו עניין אחר ואמרו הא לן והא להו כלומר שבתי ארץ ישראל טהורין וארצם טהורה והנגעים מרחיקין את בעליהם מכל אדם ומכל מגע אין זה יסורין שלאהבה לפי שהעונש הגדול אין ראוי אלא לחטאי הזדון והעוונות החמורים אבל בבבל שאינן נזהרין בטומאה הווי יסורין שלאהבה וזהו מזבח כפרה.

מכאן למדנו שאין יסורין שלאהבה אלא בכפרת חטא וכך אמרו שם (שם) ביסורין שלאהבה שהן ממרקין כל גופו שלאדם ואין תמרוק ראוי אלא על מירוק עוונות או חטאים.

ועוד נאמר שם (שם ה ב') על המעשה שאירע לרב הונא שהחמיץ היין שלו "ומי חשיד קדוש ברוך הוא דעביד דינא בלא דינא" מלמד שאין רעה באה על האדם בין בגופו בין בממונו אלא על הדין ולפי זה אמרו שם עוד כל יסורין שיש בהן ביטול תורה או ביטול תפילה אינן יסורין שלאהבה וכן אמרו אם מקבלן עליו מאהבה מה שכרו "יראה זרע יאריך ימים" ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו [שנאמר "וחפץ ה' בידו יצלח"]

מפני שאין אהבה ראויה להביא על האדם יסורין קשין שיהיו מבטלין גופו מעבודתו של הקדוש ברוך הוא מתפילה ותורה שאין בעונשין שיהא האדם אבד בהם או נכרת ושמו נמחה אינן אלא יסורין שסופן שלווה ואין בהם אלא הכנעת דעת לשעה וביסורין .

אמרו חכמים (בראשית רבה סו ה)

"צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלווה"

ובפרק חלק (סנהדרין ק"א א') אמרו

כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו אמר להם חימה עזה באה לעולם התחילו בוכין ורבי עקיבה משחק אמרו לו עקיבה מפני מה אתה משחק אמר להן מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ספר תורה בצער ולא נבכה [אמר להם] לכך אני משחק שכל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא חס ושלום קבל רבי עולמו ועכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח אמר לו עקיבה כלום חסרתי מן התורה כולה אמר לו לימדתנו רבנו "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"

ועוד אמר לו בפעם אחרת (סנהדרין ק"א א')

"חביבין יסורין" והביא לו ראייה ממנשה שכל טורח שטרח בו אביו לא השיבו למוטב אלא יסורין וכו'

הרי רבי עקיבה לא נחמו לרבי אליעזר אלא ביסורין שלמירוק עוונות ואם יש במידותיו של הקדוש ברוך הוא יסורין שלא חטא כלל היאך לא נחמו בהן וכי מי היה ראוי ליסורין שלאהבה ושלא חטא אלא רבי אליעזר ועוד שהיה רבי עקיבה תלמידו ולא בא אלא לכבדו בכל כחו והיה תולה לו יסורין שלו לכבודו הא למדנו שאין יסורין אלא לכפרה.

מקרים ההויים בעולם

עוד הזכירו חכמים זיכרונם לברכה דרך אחרת בייסורין אמרו (ערכין ט"ז ב')

תנא דבי ישמעאל כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קבל עולמו רבי

ופירוש העניין הזה הוא מן המקרים ההויים בנוהג שלעולם והבאים על כל אדם כגון שימצא טורח במעשיו לפרקים ויכאב גופו כשיאכל מאכלים שאינן הגונים לו לפי טבע שלו וראשו כשיעמוד לשמש ויהיו לו מן היגיעות שבאו אפילו על המלכים שכגון אלו אין ניצל מהן אלא הרשע הגמור לגיהנם שמקבל עולמו ושומרין אותו מן השמים לעשות לו כל רצונו בעולם הזה שנאמר (תהלים י')

"יחילו דרכיו בכל עת"

אבל שאר בני אדם כולם בין צדיקים בין רשעים בכלל מנהגו שלעולם הם.

וזהו שפירשו בגמרא שם בערכין

עד היכן תכלית יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מקובל עליו ואתקיפו עלה והעלו אפילו נהפך לו חלוקן ואפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלוש ועלו בידו שתיים וכל כך למה דתני דבי רבי ישמעאל כל שעברו עליו וכו'

וזה עניין אחר הוא אינו מן היסורין שמשתינים בהם בני אדם זה מזה ברוב אבל בייסורין ממש לא למדנו בהן יסורין אלא לכפרה.

הנסיין הוא הבאת הטורח בעסק המצוות ולא ייסוריים

ואם תשאל ותאמר הלא מפורש בתורה שיש יסורין שלניסיון כגון "והאלוהים נסה את אברהם" (בראשית כב) וכן "למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצוותיו אם לא" (דברים ח טז) תשובה לשאלה זו כך הדבר וכך היא המדה שהקדוש ברוך הוא מנסה ולא כל אדם אלא מנסה הוא את חסידיו שנאמר (תהלים י"א) "ה' צדיק יבחן" וכן דרשו בבראשית רבה (פ' נ"ה ב) היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו [בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק להקיש אחת עליו עד שהוא שוברו ובמי הוא] בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברים כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר "ה' צדיק יבחן" וכתוב "והאלוהים נסה את אברהם" ומהו הניסיון הזה שיביא עליו בעבודתו של הקדוש ברוך הוא ובעשיית מצוותיו טורח לפי שיש בני אדם שעושים מצות ומעשים טובים כשידם משגת וכשהן בשלוח וריוח אבל ועמל מתוך הדוחק כשהעבודה באה עליהם בטורח ובעמל אינן עושים לפיכך הקדוש ברוך הוא מטריח על יראיו בקצת הניסיון כדי שיקבלו מצות ויעשו אותם מתוך הטורח כדי שיהא שכרם באותן מצות כפול ומכופל ולמה מנסה אותם והלא גלוי וידוע לפניו יתברך אם יקבל אותו חסיד המנוסה עבודה זה אף על פי כן אין שכר האדם בכח אמונה שלו כשכרו בפועל מעשה ונמצא מזכה וטורח אותו להוציא דרכיו הטובים לפועל ולמעשה ולמה נקרא "ניסיון" והלא הכל צפוי לפניו יתברך ואף על פי כן רשות האדם בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה

נמצא אותו חסיד המצווה מנוסה על מצוה זו בודאי לפיכך נקרא "ניסיון" מצד העושה ולא מצד המצווה יתברך שמו.

מידה זו מידת הטוב היא אינה מידת נקמה ופורענות שהוא מנסה מי שהוא גלוי לפניו שימצא שלם באותו ניסיון כדי להרבות לו שכר שאמרנו ולפיכך נתנסה אברהם כדי שיקבל עבודה זו החמורה ויהא שכרו קיים לעולם שנאמר (בראשית כב טז) "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה" וגו' ולפיכך נתנסו ישראל כדי שיהו מקבלין טורח הליכות המדברות ופחד המקרים לשמו של הקדוש ברוך הוא ולתורתו ויטלו שכר על הדבר שנאמר (דברים ח ב) וזכרת את כל הדרך אשר הוליקך ה' אלוהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך" ואומר (ירמיהו ב ב) "זכרתי לך חסד נעוריק אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" נמצא הניסיון הזה מידה טובה שהאדם מקבל בו שכר ושמו שלהקדוש ברוך הוא מתעלה בכך להודיע עד היכן הגיע אהבתו ויראתו בלב עבדיו והיאך נמשכו אחר מצוותיו ועושים רצונו כרצונם.

ואם תאמר והלא חזקיהו נתנסה ולא עמד בניסיונו שנאמר (דברי הימים ב לב) "וכן שרי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלוהים לנסותו לדעת כל במליצי בלבבו" מעולם לא נסה הקדוש ברוך הוא לאותו צדיק ולא בקש ממנו דבר אלא הוא ברשות עצמו חטא זהו שכתוב "עזבו האלוהים לנסותו" לומר שלא עשה עמו נס ולא סייעו באותו באותו עניין כמו שעשה עמו בסנחריב וברפואת חליו ועזבו לעצמו מפני שחטא ברפואתו כמו שכתוב "ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו" לפיכך הניחו הקדוש ברוך הוא עכשיו לרשות עצמו וגובה לבבו ונכשל וזהו כעניין בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו (יומא לח ב').

במידה הזאת נהג הקדוש ברוך הוא עם ישראל בכניסתן לארץ הם חטאו ולא רצו להוריש יושבי הארץ שנאמר (שופטים ב ב) "ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתוצון ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם" וכתוב (שם) "גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' ללכת בם" וכתוב (שופטים ג ד) "ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה'" הם חטאו ולא הורישו אותם וכרתו להם ברית והוא לא רצה לעשות עימהם נס להיות איש אחד מהם רודף אלף כאשר בתחילה ונתנסו בדבר ונכשלו והניסיון הזה לא בחפצו של הקדוש ברוך הוא נעשה אלא הוא עומד ומשלח להם להורישם והם לא שמעו וכן זה שנאמר במן (שמות טז ד) "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתך אם לא" אין הניסיון לישראל אלא מידת רחמים שיהא מזונם יורד להם דבר יום ביומו ויוצאין למדבר הגדול והנורא בלא מחיה ובוטחים בהקדוש ברוך הוא ובנביאו וזהו שכתוב (דברים ח טז) "המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך [להיטבך] באחריתך" הא למדנו שאין הניסיון הזה להביא על האדם יסורין שימות בהן או שיהא כל ימיו בצער ובשבת ובטל מלעבוד אלוהים ומלעסוק בתורתו אלא טורח שסופו הנחה ועמל שסופו שמחה ושלוש כל שכן שאין בניסיון יסורין שיהא בהן מחיקת שם ואבדון העולם הזה לפיכך אין הניסיון בכלל יסורין לא יסורין שלכפרה ולא יסורין שלאהבה אינו אלא מידת הטוב מרובה.

צדיק ורע לו רשע וטוב לו

כדרך שיש בצדיקים דרכים הרבה לכפרה כך יש ברשעים יש שתולין לו להאבידו כדי ליתן שכר מיעוט מעשים טובים שעשה כמו שפירשנו.

ויש שפוסקים לו חיים ושלוה לחסד אבותיו כעניין שנאמר (מלכים ב' י' ל) "בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל"

ויש שמאריכין לו עד שישוב בתשובה כדרך שעשה מנשה.

ומן הגאונים אומרים שהקדוש ברוך הוא פוסק שלווה לרשעים לנסות בהם אנשי הרשע והתרמית שיהו מחזיקין ברשען ואומרים "הנה אלה רשעים ושלוה עולם השיגו חיל (תהלים ע"ג) אך שוא עבוד אלוהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו" וברוך יודע האמת.

ביאור טענות הנביאים

ואם תשאל ותאמר הרי שתקנו חכמים דברים הללו לפי קבלתם ולפי הכרח פסוקי התורה והנביאים אם כן מהו זה שהנביאים צווחים על העניין הזה ומהו שתמה ירמיהו (י"ב) על הרשעים (ירמיהו יב א)

"צדיק אתה ה' כי אריב אליך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד" ואמר [דוד] (תהלים עג יב)

"אך ריק זיכתי לבכי וארחץ בנקיון כפי" וגו'

ותמה ישעיהו (סג יז) על הצדיקים "למה תתענו ה' מדרכין תקשיח לבנו מיראתך"

ואמר חבקוק על שניהם (א ג) "למה תראני און ועמל תביט שוד וחמס לנגדי" וכתוב "כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל"

ונתוכחו איוב וחבריו על זה הרבה

וחכמינו זיכרונם לברכה אמרו "אנו אין בידינו שלוות רשעים ואף לא מיסורים שלצדיקים" (אבות ד טו).

דע שיש מרבתינו החלוקין בזו המידה יש מהם מי שאומר "אין מיתה בלא חטא ולא יסורין בלא עוון" (שבת נה א) ונדחו בדבריו בגמרא ב"אין מיתה בלא חטא" שיש מהן שמתו בעטיו שלנחש הקדמוני והוא חטאו שלאדם הראשון שנגזרה מיתה עליו ועל תולדותיו בשביל חטאו כעניין שנאמר בעלי ובביתו אבל ב"אין יסורין בלא עוון" לא נדחו דבריו ואם תאמר שנדחו בכל אבל המיתה והיסורין באין על חטא שקדם לאב כמו עטיו של נחש שהזכיר המקשה אבל אין מיתה ויסורין חנים לעולם

ואמרו בברכות (ז א') בקש משה להודיעו דרכיו ונתן לו שנאמר "הודיעני נא את דרכיך" אמר לפניו רבונו שלעולם מפני מה יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע גמור רשע ורע לו רשע גמור וזה העניין על הדרך שפירשנו למעלה בפרעון קצת העוונות בעולם הזה לזכותן לגמרי או להאבידו לעולם הבא ולשון אחר אמרו צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק ורע לו צדיק בן רשע וכו' ואמר בגמרא ופליגא דרבי מאיר דתנא משמיה דרבי מאיר שלא

נתנו לו למשה זה המידה שנאמר "וחנותי את אשר אחון" אף על פי שאינו הגון "ורחמתי את אשר ארחם" אף על פי שאינו הגון כלומר שאינו הגון לדעת בני אדם שלא נמסרה המידה הזו לדעתו שלאדם

והנה כפי הסברה הראשונה הכל בטעם ידוע ובטענה מושגת וזה שאומרים הנביאים בדבר ומה שצווחין על העניין אינו אלא כדברי החולה שמצטער על חליו ומפליג על חזקת החולי וצוועק על תוקף הצער והכאב והיאך אירע לו כך והיאך איפשר עניין צערו הגדול כלומר שהנביאים מתמיהין לפני הקדוש ברוך הוא ואומרים לפניו רבונו שלעולם למה תתנהג בזו המידה ונבלה ימינו בבהלה ואלה הרשעים שפשטו ידיהם בזבול קדשך בשלום ובשלוה בעולם ואף על פי שיודעין שהמידה אמת והמשפט צדק ובתשובת דבר זה אמר המשורר לאחר שהתאונן על העניין ואמר (תהלים עג) "אנכי כמעט נטיו רגלי כאין שפכה אשורי כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה" וגמר העניין הזה בספקת הרשע וטוב לו ועוד אמר בספקת צדיק ורע לו "לכן ישוב עמו הלום ומי מלא ימצו למו" "אך ריק זיכתי לבכי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום" וחרז ותירץ על הכל "ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריהם" כלומר ששתי ספיקות האלה עמל גדול היה לו במחשבתו הראשונה עד שבא במחשבה אל מקדשי האלהים והוא מה שהקדיש לשתי כתות האלה שלצדיקים ורשעים והזמין לשתייהן והבין לאחריהם ורמזו שם עניין העולם הבא בפסוק "בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני" ועניין הכרתה ב"איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות" ושאר העניין.

ויש מרבתינו אומרים והוא דעת רבי מאיר בברייתא שהזכרנו אף על פי שהמידות הללו הם כמו שסברנו ומקצת בני אדם נדונין בהם אבל עדיין יש צדיקים גמורים מתיסרין שלא כך בדרך המידות הללו ורשעים גמורים שיושבין שאנן ושקט בעולם.

ואלו הן תוכחותיו שלא יוב הצדיק שבאו יסורין עליו שלא על חטא כפי דעתו וכפי מה שנאמר עליו בעניין השטן שלא הזכיר עליו חטא כלל אלא "החנים ירא איוב אלהים" וגמר העניין ואם נאמר באיוב שום עלילה או נחפש בענינו שמץ דבר מכל מקום הוא שואל על הצדיק הגמור מכל צד שבאו עליו יסורין ומת בהן ואבד שמו על לא חמס בכפיו היאך יתכן זה בדרך ה'

ודבר זה אין לו תשובה לדעת הבריות אלא לדעתו של אל דעות יתברך כך אמרו חכמים (מנחות כ"ט ב')

ברבי עקיבה שהראה אותו הקדוש ברוך הוא למשה רבונו במראות הנבואה ואמר לפניו רבונו שלעולם הראיתני תורתו הראני שכרו ראה שחותכים בשרו במקולין אמר לפניו רבונו שלעולם זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק על עצמך כך עלה במחשבה לפני .

רצו חכמים לומר שאין מיתתו שלרבי עקיבה ביסורין הללו ראויה לנכות לו ממנו מיעוט מעשים רעים לפי שהיה צדיק גמור כל ימיו אלא שהעניין נעלם וכך עלה במחשבת בעל המחשבות יתברך חפצו ורצונו.

אף על פי כן עם העלמה הזאת יש בטענה זו סוד נמסר לאנשי התורה והקבלה והוא נרמז ברמז חכמינו זיכרונם לברכה ונכלל

בעניין סוד העיבור שחכמים מוסריין אותו לתלמידיהם הראויים והוא תשובתו של אליהוא על תוכחותיו שלא יוב.

ואתה יודע שהיה איוב צדיק בעיניו והיו יסוריו שלא על חטא ועבירה לפי דעתו עד שהיה קורא תגר עליהם כמו שהזכרנו.

ביאור ספר איוב

[א] מענה איוב א – גזירת הכוכבים

וכאשר אנחנו מסתכלים בספר הזה בכללו אנחנו רואים שמתחלה פתח דבריו (איוב ג) לומר שממשלת הכוכבים והמזלות בימי הלידה ורגעי הריון גורמים הרעה לאדם והטוב נוטים דבריו לדעות הוברי שמים המהבילים.

זהו שפתח "יאבד יום אולד בו" שהיה מקלל היום והלילה וכוכבי נשפו כי הם גורמים רעתו וכן עניין כל המענה.

[ב] מענה אליפז א –

והנה תפשו אליפז (איוב ד ה) בהיותו מסיר דעתו מן האדון העושה הכל במשפט וצדק ונותן הממשלה לכוכבים והמזלות ענה לו "זכר נא מי הוא נקי אבד" רוצה לומר אחרי יתברך שאין אנחנו רואין הנקיים אובדים ונראה חורשי רע שקוצרין אותו זאת ראייה כי מנשמת אלוה יאבדו האובדים ולא מכח השעות והכוכבים.

ואמר אם נראה במקצת אנשים שאין המידה מתנהגת כן כאשר אראה אויל משריש ראיתי בלבי קללה באה על נוהו פתאום והצדיק הבאה עליו יסורין כמוך מוסר אלוהים הוא ואל תמאסהו ואמר "והאדם לעמל יולד" אין אני מיחס על דבר אחר רק אדרוש אל אל ואשים ההנהגה לאלהים כי הוא לוכד חכמים ויודע כי הצרות שהם מצרים בהם לטובתם הן או למוסר שיוכיח את האדם האלהים ובסוף יצילנו כי הוא יכאיב ויחבש וזאת תשובת אליפז לעניין מענה איוב הראשון.

[ג] מענה איוב ב – מצד גריעות האדם אין הקב"ה משגיח

אז נהפך איוב אל תלונה אחרת (איוב ו ז) והראה עצמו שהודה לדברי אליפז כי חצי שדי ובעותי אלוה עמו ושב בדרך הקללה הראשונה לומר אחרי שאין היסורין האלו במקרה מזל הם רק ברצון מכוון ועושה מי ייתן שידכאהו האלוהים וימיתהו או ימתין עד ימלא צבאו כי רוח חייו כי מה כחו ליחל עד שיעבור המוסר הזה ותמה "מה אנוש כי יגדלהו האלהים לשית אליו לבו"

וזה המאמר יורה כי איוב היה חושב מתחלה כי מצד גריעות האדם אצל הבורא ישם אותו תחת ממשלות המקרים כפי מערכת המזלות ומשטרי הארצות יאמין באדם כמו שנאמין אנחנו בנמלים או בשרצי הארץ והבהמות כי אין השגחה עליונה רק לקיים המין אבל ליחיד מהם אין עמו עונש ושכר ולא נאמר בהם שחטאו כשישחטו ולא זכו כשהאריכו ימים והיו מזוונותם מצויין להם כזאת הייתה סברתו תחלה כפי עניין מענהו הראשון וכן אמר לו אליפז עצמו "ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה" זה הסרת ההשגחה מן הנבראים השפלים "וחוג שמים יתהלך" השגחתו לקיום המין בכלל השמים וצבאיו "האורה עולם תשמור" הוא הגלגל החוזר והוא דרכו שלעולם במזלות הכוכבים והוא עצמו איוב מתנצל מזה כי לא היתה זאת הסברה הרעה עמו בשלותו כמו שאמר "אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי כי ממנו רב חילי וכביר מצאה ידי כי זה עון פלילי כי

כחשתי לאל ממעל" הנותן הכל ואיננו מכחות כוכב אור והירח רק עתה בבא אליו הצרות הרהר בלבו זה מפני שבאו עליו על לא חמס בכפיו ואחרי שהרחיקו אליפז מזאת הסברה הרעה אמר ולמה יבואו עלי יסורין הגדולים מאת האלוהים אין זה דרך מוסר כי אין כח בי לסבלם ואיך יגדל האדם בעיניו לבחון אותו לבקרים ואם חטאתי מה יזיק לך שאתה נוצר האדם ועד הנה לא דבר איוב בצדקו ולא נשתבח במעשיו הטובים רק בשלוש הטענות האלה יתוכח יטעון אם מוסר הוא מה כחו לסבול המוסר הזה ויטעון עוד כי האדם וחייו הבל ודיו במיתה המעותדת לו כי כאשר יזכה לא ינצל ממנה כן אם חטא לא היה ראוי לצער אחר כי מעיקר בריאתו להבל דמה ויטעון עוד איכה יגדל בעיני האלהים לפקוד עליו פשע וחטאת והוא ופשעו אין בעיני אלוהים וזהו עניין תלונתו במענה הזה כפי שיראו הפסוקים בביאור.

אחרי זה בא בלדד השוחי (איוב ח) לסייע על קצת דברי אליפז חברו ובאר דבריו חזקים ממנו אמר כי הרעות הבאות על איוב ועל בניו כולם בדין ומשפט על עוונות ופשעים שעשו כי האל יתברך לא יעוות משפט וצדק ועשה הבנים רשעים גמורים בחטאים שעונשם בעולם הזה מפני שנכרתו ומתו והוא שאמר "אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם" אבל איוב נהג עניין אחר שבאו יסוריו למרק קצת חטאיו ואם ישחר אל אל ושלם נות צדקו והוא מי שהרשיע איוב תחילה.

ואז נתעורר איוב לצדק עצמו (איוב ט י) ושב אל טענותיו הראשונות וחזק דבריו ובאר אותם כי הבורא יתברך לרוב מעלתו לא ישגיח בפרטים ואפילו יענהו לא יאמין איוב כי יאזין קולו אשר בבוא השערה בנוהג שבעולם על הכל ישופהו האל יתברך וירבה פצעיו עם הכלל בחינם ולא על חטאו ואמר "תם אני" ולא חטאתי מיום שנבראתי רק "לא אדע נפשי" אם מצד בריאתה יבאו עליה המקרים על כן אמאס חיי וארצה שתשוב נפשי להויתתה הראשונה ויתן ראייה על הסרת ההשגחה כי המידה הנוהגת בכל אחת היא כי "תם ורשע הוא יכלה" ואם תאמר שיעשה בהשגחה ויהיה בחפץ וברצון ושוט הוא שהיה בעולם להמית פתאום ולהלעיג בהשגחה על מסת נקיים אם כן ארץ נתנה ביד רשע מכח מעוול וחוטא ואם אינו כן אמור מי הוא המכלה הכל והמשחית אותי כי ימי קלו מני רץ וזאת טענה אחרת ויתאוהו איוב עוד להיות בינו ובין האל מוכיח שיאמר [לן] שיודיעהו על מה יריבהו יעשוק אדם בלא חטא ואפילו חטא היאך ימאס גיעע כפיו ויסתכל על עצת רשעים שעושיין הטוב כי בסתר ואם יאמר האל כי לנסותו יעשה לראות אם יסבול המקרים או אם יבעט וזה מעניין המוסר שאמר לו אליפז מתחילה עניין "העיני בשר לך" כי ביקש עוון שגלוי לפניו שלא ירשע גם יודע כי אין מידו מציל ואין צריך לנסות כחו וגבורתו עמו וזו תלונה שנית ואמר אם רשעתי אלילי לי ואם צדק לא ישא ראשו ישוב אל טענה שהזכיר כבר כי כאשר לא ישא ראשו אם צדק כי סופו למות ולילך אל ארץ חושך וצלמות כן אם רשע לא היה לו לקבל יסורין.

ועתה בא צופר הנעמתי (איוב יא) מסייע עוד אל דברי חבריו ואמר כי יש חכמה נעלמה במעשי האלהים כי כפלים לתושיה כי כל היש ההווה בעולם כפול ובו חכמה נראית וחכמה נעלמת אך ידע איוב באמת כי ישא אליו האלוהים מעוונותיו ויגרע מהן ולא יוסיף ויכפול עליהם ואם יחליף האל וירבה האנשים הנקראים "בני חלוף" ויסגיר הארץ בידם ויקהיל אותם מי ישיבנו בזה אם רשעים

יחזור המחלוקת ביניהם לדברי איוב שהיה צדיק גמור בעיניו ותראה איוב מיד ששמע דברי אליהוא בתשובה ההיא שענינה מורה שהיא עניין חדש ואינו דומה למענה חבריו וכמו שאמר "ולא ערך אליו מלין ובאמריכם לא אשיבנו" (לב יד) לא פתח פיו לענות והנה זה יורה שקבל דבריו והיו הטענות ההם מספיקות לשאלותיו עד שקבל עליו מהן השתיקה וכן אמר לו "אם יש מלין השיבני וגו'" וכבר באו דברי אליהוא סתומים מדברי חבריו כולם ועניין פרושם סתום מאד ומי שלא יפתח את דעתו וישיא את סברתו לא ימצא בהם ולא בכל מה שנתפרש מהן ביד מפרשי הקרייה [בדפוס המקרא] דבר ראוי או טענה הגונה מחודשת מדברי החברים ההם אבל הוא מסודות התורה שנעלמו לבד מן הזוכים להם לקבלה והפירוש בהן אסור בכתב והרמז אובד תועלת.

והנה נתחייבו חבריו שלא יאובו אף על פי שהם מצדיקים מעשה האלהים בהיותם מזכים אותם בזה הדרך שנאמר "ויאמר ה' אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב" (מב ז) ולא היה אליהוא בכלל העונש הזה והנה לפי הנראה לא היה עונש וחטא על חבריו ואפילו אם לא ירדו לעומק הדין אבל טעם החטא [כטעם] עונשי השגות שמתכפרין בקרבן ולכן צווה להקריב עליהם עולות כי מפני שהיו שלשת החברים טועים בלי ספק אצלם שאין יסורין בלא עון בשום פנים ושאיוב היה רשע היו נותנין דרך לאיוב שהוא יודע צדק עצמו שיהיו מעשי האלהים בעיניו בלא משפט והיה להם לומר כי מעשה האלהים נעלם מדעתם אחרי שלא השיגו לעניין הקבלה מפי הנביאים כמו שזכה אליהוא או יהיה החטא הזה מפני ששבתו מענות את איוב והאמינו וקבלו סברתו הראשונה הרעה והאל יודע מצפון לבם ונענשו עליו כי איוב חזר בו ועשה תשובה והם לא נזדרזו להתודות על חטאם כמו שאמר הוא "לשמע און שמעתיך" והייתי טועה בידיעתך ועתה כיון שראתה עיני כבודך והשגתי ממך השגה אמיתית אמאס ונחמתני על עפר ואפר (מב ה ו) והם שלא אמרו כן הוצרכו לכפרה וזה עניין הכתוב אומר "לבלתי עשות עמכם נבלה" מפני שהם מזכים מעשה האלהים ואם יבוא עליהם ממנו קצף יראה כדבר שאינו הגון.

וכן מראה עניין רוב מוסרי הקדוש ברוך הוא אל איוב לעלות מעשיו הנפלאים ולהודיעו מיעוט דעתו שלא יאוב ביסוד הנבראים שלא ידע יסודות הארץ והשמים והבהמות והים ובריותיו והכלל מעשה בראשית ורצונו לומר כי מי שלא ידע בכל אלה עם ראותו בהם ההשגחה וטוב הסדר וההנהגה אף על פי שהם בלא זכות ובלא חובה למה [לא] יחשוב בכלל שמשפטי האלהים בבני אדם נעלמים וסודם ביצירת הנפש והגוף סתום וחתום ולמה לא יתן צדק לפעלו מן הסתם אחרי ראותו חמלתו והשגחתו הטובה בשאר הבריות השפלות ומדוע יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו ונכלל עם זה לאיוב הודעה אחרת כנגד האפיקורוס שבא לדבריו לומר שמחמת פחיתות האדם אצל בוראו אינו משגיח עליו לטוב או לרע כי עתה יפרש לו הקדוש ברוך הוא טוב השגחתו בכל אחת מן הבריות מבני אדם עד קטני בריות ארץ והים והנהגתו בכלם בהשווייה ובטוב הצריך להנהגה וזה עניין מענה האלוהים יתברך שמו עם מה שנרמז בדברי המענה הטעם שחדש אליהוא בצדיק ורע לו בקצת הפסוקים יודעי קבלה ועל זה נתחרט איוב ושב בתשובה לבוראו כי כבר ידע מדברי אליהוא כי הטענה היא שאמר לו היא טענה הגונה ומקובלת והיא סוף השגת האדם בידיעה הזאת ואין אחריה קושיה בדעתו שלאדם ונתברר לו

הם כי הוא יודע אנשי השוא ורואה האון שלהם ואינו מתבונן למעשיהם כי הוא מוחל להם וכשהוא מטיב לרשעים ויסבול להם כל שכן שלא יגמול רע לטובים אלא אם יבין איוב לבו יהא סופו שלוח כי שלוח הרשעים סופה תקלה ומפח נפש והנה תירץ צופר הקושיות הגדולות והמפרסמות שבזה העניין מן הרשעים וטוב להם כי הקושיה בצדיק ורע לו אינה נראית בעולם שכל הנספה נאמר בו חייב היה בזאת כאשר יאמרו באיוב ונתן שלוח הרשעים שהיתה קושיה טענה וראיה על חמלת הבורא יתברך בבוראו וכי איננו מואס יגיע כפיו ולא יסתכל לגמרי על עצת הרשעים וכל שכן שלא ירע לטובים רק ישה להם מעוונותיהם ויגמול להם בפחות מחטאיהם.

והנה דברו שלוש החברים האלה וגלו דעתם בעניין זה ושאר הטענות כפל וחזוק לטענות האלה והנה החברים יפליגו בכל מעניהם שאחרי זה באבדן הרשעים ובהכרת זרעם מפני שהיא הקושיה המתפרסמת עליהם ויאריכו בזה ואיוב ירבה להצדיק את עצמו ויטעון כי יש רשעים מתים בשלווה ומה חפצם בביתם ובזרעם אחריהם ואלה חזוקין לטענות הנזכרות במענים הראשונים ואין לנו צורך לפרטם לכל פירוש הספר הזה.

והנה אליהוא (איוב לב לו) חרה אפו על איוב והיה בעיניו טועה גמור דכתיב "באיוב אפו על צדקו נפשו מאלהים" וכן אמר "איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל" וכן חרה חרה אפו על חבריו שהיו מצדיקים משפט האלוהים ברשעו שלא יאוב שנאמר "ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשעו את איוב" וכן אמר "אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך" כלל אותם בטעות ובשגגה וזה תימה גדולה במה תקן אליהוא השאילה הזאת שהוא צדיק ורע לו או רשע וטוב לו חוץ משתי דעות הללו שאין אצלנו מידה שלישית שתכריע במחלוקת הזו בשום פנים שיבואו על החטא קל וחמור כלומר זדון או שגגה כדברי חברי איוב ואם אינו כן שלא כדן באין כדעת אפיקורסין שהיה איוב נוטה אליו מתוך צערם וכפי הטענה שהזכרנו בסברתו ואם נאמר שיש יסורין חוץ מן הסברות האלה והם כדי להרבות לו שכר ביותר וזכות לעולם הבא כדברי המתחסדים באמונה הזאת כבר באו בטענת חברי איוב מן הטעמים ההם שסבל עונשו יוסיף לו זכות כמו שהזכרנו "כי עתה יעיר עליך שלום נות צדקך" (ח ו) ושאר העניין ואם תאמר זו היתה טענה משובשת לפי שהזכיר הגמול והסוף בעולם הזה ויש צדיקים שמגיע אליהם רעה גמורה מבלי תקוה ואחרית בעולם הזה וילכו בלא חמדה אבל היה להם להזכיר גמול העולם הבא הנה לא ראינו אליהוא שהזכיר בעולם הבא דבר אצל איוב וחבריו רמזו בו יותר ממנו כמו שאמר איוב "אך שתיים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר" הזכיר המיתה באמרו "כי עתה אחריש ואגוע" (יג יט) ואמר שלא יעשה עמו שתיים שיהא נדון בעולם הזה ויסתר ממנו אז במיתה והוא הקבלת פני השכינה בגן עדן הנפשות וכן "אש לא נפח" (י כו) "וארץ עיפתה כמו אופל" (י כב) וכיצא בזה כולם הם רמזים לגיהנם ודינים לדעת רבותינו זיכרונם לברכה בכל ההגדות וכן הזכיר בהם התרגום ועוד כי זה איננו מתשובת הקושיה ההיא שהיה איוב אומר כי הוא היה צדיק גמור בלא מכשול ועון ולמה ימות בנפש מרה ולא יאכל בטוב בזה ובכא ויזכה לשתי השולחנות בעיניו וכבר זכו להם רבים במלכי ישראל החסידים וכן הדין נותן כי מדוע ירע אלהים לאוהביו על לא חמס בכפיהם "חלילה לאל מרשע ושדי מעול" (לד י) והנה אליהוא יאמר "כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו" ועתה

אשר דעי למרחוק

ועל עניין זה הזכיר ואמר אליהוא:

“אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק” (איוב לו ג)

לומר שישא דעו עד סוף השגת הדעת לשאת טעם וטענה על משפטי האלהים.

ואחרי כל זאת רוצה יתן צדק לפועלו כי הטעם המושג בדעו יוכיח על הרחוק והנעלם שצדק עמו והיושר במפעליו.

שלא לקרוא ברוב הספרים בענין, ועל הרוב אין קושיא

ואני מזהיר עוד למי שירצה להיות ממי שנאמר בו “וצדיק באמונתו יחיה” ואינו חפץ להמנות עם הנאמר בהם “בנים לא אמון בס” שלא ישתדל בחקירה הזאת מפי הספרים ורוב המדברים בעניין הזה ויבין וידע כי אין הספק הזה רב מאוד בעניני בני האדם ואינו צריך ברוב הענינים המתקשים בתחלת העיון.

דברי המורה נבוכים שטוב העולם רב מן הרע

וכבר בטל הרבה מן המחקר הזה הרב הגדול זכר צדיק לברכה בטענותיו בפרק שנים עשר מספר מורה הנבוכים (ח”ג), אמר וזכרונו לברכה:

כי יעלה על לב בני ההמון כי רעות העולם יותר מן הטובות וכשתעריך מנוחת האדם ותענוגיו בזמן מנוחתו אל הדאגות והמכאובים הקשים [והפגעים והחליים והמכשולות יראה להם כי מציאות האדם לרעתו. והוא זכרונו לברכה באר כי רוב הרעות] הבאות באישי בני אדם באות מחסרון דעתם ומסכלותנו נזעק ונשוע ומן הרעות אשר נסבב לנפשותינו ברצוננו נדאג ונכאב כמו שאמר שלמה (משלי י”ט) “אולת אדם תסלף דרכו ועל ה’ יזעף לבור”.

והאריך בזה ופירש כי רוב הרעות ההוות בבני אדם הם מנזקי אדם באדם כגון הקטטות והמלחמות או מנזקי אדם לנפשו כרוב התאוה למאכל ולתשמיש וכיוצא בזה ואין ראוי לנכנס במלחמה ויורוהו בחצים לזעוק רק על נפשו ולאוכל מאכלים רעים ונעשה מצורע או המרבה בתשמיש ונעשה עיוור לשווע רק על סכלותו וכן תראה מהם כי הנכנס בסכנת המדברות והימים כדי להתעשר ביותר על שכניו ולהפרות ברצי הכסף והזהב וימצאוהו תלאות ילך וישווע וילונן על הזמן ויתמה מרוע מזלו והקדוש ברוך הוא לא יחדש מופת ונס בעולם לעזור המשוגעים על פחיתות מידותיהם.

ועוד תשוב תראה בהם כי מי שאסף מן הממון די ספקן רואה עצמו פחות וגרוע מזל ממי שאסף הפנינים בתוך גזיו ויתלונן על מזלו וגם זה מפחיתות המידות כי המשיג אלו התוספות לא השיג דבר נוסף בעצמו וכוחו אבל השיג הבלים או תעותעים או כשלון לעצמו והחסר מאלה התוספות אינו חסר כלום לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו ואלה הם רבים בכל זמן ובכל מקום.

ובאמת כי הרב זכרונו לברכה הנה יסר רבים וברכים כושלות אמץ עם מה שביאר עוד שם כי הטובות הצריכות בעולם מרובות מאד ונמצאות הרבה בכל מקום כגון המחיה במים ובמזון הצריך ולא חסר העולם מן הצריך ואין חסרונו אלא בתוספות ובעודף על צרכי בני אדם כגון המרגליות והפנינים שאינן נמצאות אלא בקצת הארצות מפני מיעוט צורך בני אדם להם.

בידיעה שלמה מעניין נבואתו במענה האלהים יתברך כי כל מעשיו בסדר ובהשגחה ושיש עוד בהם טעמים סתומים וחתומים אין מחשבה משגת אותם זולתי המחשבה שקדמה לבריאתו שלעולם יתברך שמו וחפצו ויתעלה לנצח.

סיכום סדר הגמול בעולם הזה וצדיק ורע לו

סיכום הראוי להאמין בפגעי העולם

וסוף דבר ראוי להאמין בזה לכל בעל מקרה ופגע, כי מקרהו וצרתו על עונו ופשעו. וישוב על הנודע מהם בתשובה. ועל לא הודע שלו שאינו זכור בהם יתודה מן הנשאר בסתר.

ואם יהיה צדיק אובד בצדקו, יהיה מייחס זה תחילה אל מיעוט עבירות שעשה. וכן הרשע השליו יהיה תולה שלותו במיעוט הצדקה ומעשה הטוב שעשה.

ואחרי כן אם יעבור דעתו למי שיראנו אובד והוא צדיק גמור רב הזכיות נקי החטא ובר הלבב - וזו אינה קרשיה בדעתו שלאדם רק למי שיודע עצמו שהוא צדיק ואין פשע לו ועון מספיק לרעה המוצאת אותו, ואפשר שישא פנים לעצמו וישיא נפשו בצדקו - אבל זה הספק אף על פי שהוא מועט עם הספק האחר שהוא רב ממנו, שיראה הרשע הגמור המוחלט מצליח בכל עניין ההצלחות, יהיה חושב מיחס תלאות הצדיק בעיניו או שלוות הרשע הזה בסוד הנזכר הנכלל בשם סוד העיבור אם זכהו האלהים אליו לדעתו מפי הקבלה הנאמנה לאחר שישמר בו מאוד מן המכשול והטעות, כי לא רבים יחכמו, ואם לא שמע אותו יהא תולה העניין בו על דעת יודעו.

ועם כל זה יחשוב בין היודע בין שאינו יודע שיש אחרי כל זה צדק גמור וטוב טעם ודעת במשפטי האלוהים מן הצד הנעלם והכל בצדק במשפט בחסד וברחמים.

למה ללמוד הפרטים ולא להשליך הכל על האמונה

ואם תשאל כיוון שיש עניין נעלם במשפט ונצטרך להאמין בצדק מצד שופט האמת יתברך למה תטריח אותנו ללמוד הטענות שפירשנו והסוד שרמזנו ולא נשליך הכל על הסמך שנעשה בסוף שאין לפניו לא עולה ולא שכחה אלא כל דבריו משפט?

זה טענת הכסילים מאוסי החכמה, כי יועיל לעצמנו בלמוד שהזכרנו להיותנו חכמים האלהים יתברך ומדרך מעשיו.

ועוד נהיה מאמינים ובוטחים באמונתו בנודע ובנעלם יותר מזולתנו, כי נלמוד סתום מן המפורש לידע יושר הדין וצדק המשפט.

וכן חובת כל הנברא עובד מאהבה ומיראה לתור בדעתו לצדק המשפט ולאמת הדין כפי מה שידו משגת, והם הדרכים שפירשנו מדרכי חכמים זיכרונו לברכה, כדי שתתיישב דעתו עליו בעניין, ויתאמת אליו דין בוראו כמצדיק מה ששיג, ויכיר הדין במה שהוא נעלם ממנו.

וכל שכן שטענת הסוד הנזכר לא תשאיר בדעת האדם קושיא ולא תמצא עמו טענה מסופקת בשום פנים.

ואם ירצה לשים סוף מחשבתו בכאן הוא רשאי, מפני שאין הטענות מספיקות לכל הנהגת הברואים.

אין לך בעונש הזה אלא שתאבד הנפש ותכרת. ודבר זה אינו כפי התורה, ולא כפי דעתם של רבותינו זיכרונם לברכה אלא דעות נכריות הם מדברי המתחכמים באומות העולם.

שהרי לדבריו אין עונשו שלאדם אלא כרת, והתורה אינה מחייבת כרת לכל אדם, ונמצא פוסט בטרענה הזו שאר החוטאים מן הדין והעונש.

ועוד לדעת זו עשית עובר על כרת אחת והאפיקורוס הכופר בעיקר ושופך דמים כל ימיו שוין בדיניהם, שהרי שניהם אבודים ואין עמהם צער ויסורין אחר המיתה.

וכבר מפורש בקבלה שהיו בכופרים דעות הללו מהן שכופר בעונש ושכר שלאחר מיתה כעניין שנאמר ביצר הרע "כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה"

ומהם שלא היה ענשן חמור עליהם שלא היו מודים אלא באבדן הנפש והיו אומרים נוח לו לאדם שיאבד והיה כלא היה.

ראיות מדברי חכמים שהגיהנום כפשוטו

ומדברי חכמים אין צריך להביא ראיה לפי שכל התלמוד ומדרשי רבותינו מפורשים הם בעניני גיהנום והעונש ההוא.

(1) כך שנו במנחות (צ"ט ב'):

"ואף הסיתך מפי צר" וגו', מגיהנום שפיה צר שיהא עשנה צבור בתוכה. ושמה תאמר כשם שפיה צר כך כולה צרה? תלמוד לומר "העמיק הרחיב". שמה תאמר אין בה עצים? תלמוד לומר "מדורתה אש ועצים הרבה"

(2) והם מדדו לגיהנום אורך ורוחב, אמרו בתענית (י' א'):

עולם אחד מששים בגן. וגן אחד מששים בעדן. ועדן אחד מששים לגיהנום. נמצא כל העולם ככסוי קדרה לגיהנום.

(3) ועוד סיימו לו פתחים, אמרו בעירובין (י"ט א'):

שלשה פתחים יש לו לגיהנום, אחד במדבר דכתיב "וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה" ולגיהנום ירדו אחד בים כתיב "מבטן שאול שועתי" החזיר אותו הדג על מעמקי מצולות ופתח גיהנום ואחד בירושלים שנאמר "נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים" ואמר רבן יוחנן בן זכאי שתי תימורות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו פתחה שלגיהנום

(4) ואמרו לעניין איסור הטמנה בחמי טבריא (שבת ל"ט א'):

תולדות אור נינהו דחלפא אפתחא דגיהנום.

(5) ועוד אמרו (בבא בתרא פ"ד א'):

שמע מינה האי שמשא סומקתי היא דקא חזינן לה דסמקא בצפרא ובפניא והאי דחזינן לה דחורא בפלגא דיומא אנן הוא דלא בריא נהורין למחזייה ואותיבו עלה ופריקו ואיתמר התם ולמאי דמותבינן מעיקרא הא קא חזינן ליה דסמקא בצפרא ובפניא בצפרא קא חלפא אפתחא דגן עדן בפניא קא חלפא אפתחא דגיהנום.

וכל זה ראוי להעלות על לב משכיל כדי להבין תקון סדר הבורא יתברך בעולמו וטובת ההנהגה בברואיו וכן ראוי להבין זה כל אדם שראוי לקבל תוכחות.

שאלת צדיק ורע לו במקומה עומדת

אבל עניין השאילה בצדיק ורע לו עדיין במקומה עומדת כי אנחנו לא נראה העולם בכללו ולא נחקור עליו בשלמותו אבל נשאל בו בפרט על האיש הזה אם ראוי למקרה הזה שבא עליו.

שהקדוש ברוך הוא נותן לכל גויה וגויה הראוי לה ונראה כמה צדיקים נהרגין על ספריהם או כשהן יושבין בתענית ומתפללין בתכלית הכונה ויש שנבראים בתחילת הבריאה חסרי האברים.

ויש מתים קודם עשרים שנה ומשעה שעמדו על דעתם היו צדיקים עוסקים בתורה ובמצות ויש להם זכיות ואין עמהם עונש שמים כמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (ירושלמי בכורים ב א) שאין בית דין של מעלה עונשים עד אותו הפרק.

וכעניין איוב הצדיק שאירעו לו המקרים ההם.

וכשאלת מעשה דרבי עקיבה בתורתו ובמיתתו (מנחות כט ב').

וכל שכן שאילת רשע וטוב לו שהוא מצוי יותר בעולם. ועניין השאילה הזאת לא תקטן בהיות נכשליה מועטים ולא תגדל בהיותם רבים כי לא לאדם שיחנו שנזכה מעשיו בהיות רובם טובים ולא שגה וטעה בדבר אלא במיעוט ואין טענותינו אלא על הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אין בהם נפתל ועקש.

ויראה מדברי הרב זכרוננו לברכה שלא הוקשה בעיניו דבר ברשע וטוב לו כי הוא מחסד הבורא יתברך שמו אבל עיקר הספק בצדיק ורע לו והנה ביאר בכלל שהעולם במציאותו חסד יבנה ומקרינו ופגעיו מעצמם ועל הצדיק האובד יגזור שהמיתה בחטא ויסורין בעון, והוא אמת עם מה שהוספנו לכתוב ולרמוז למעלה, וברוך היודע דין אמת ושופט אמת והצדק.

שְׂעָר הַגְּמוּל - מַהוּת עוֹנֵשׁ הַגִּיהֵנוּם וּמַהוּת הַנֶּפֶשׁ

הַקּוּשִׁיא עַל עוֹנֵשׁ הַנֶּפֶשׁ בַּגִּיהֵנוּם וְהַדְּעָה שֶׁהוּא כֵרֵת בַּלְבָד

כיון שנתפרש מדברי רבותינו זיכרונם לברכה שסוף העונש גיהנום וסוף השכר העולם הבא צריכין אנו לפרש מדבריהם זיכרונם לברכה מהו הדין הזה שנקרא "גיהנום" ומה הדבר שנודן בו ואימתו ידון בו.

אם תאמר שהעונש מגיע לגופו שלאדם במיתתו, והלא גופו שלאדם כשמת אבן דומם הוא, אם תשרוף עצמותיו לסיד, או תמשח אותם באפרסמון ומיני הבשמים המקיימין אותו, אין הפרש לאבן הזו בכך, ומקרה אחד לצדיק ולרשע בגופן לאחר המות.

והיאך יהיה זה הגוף בגיהנום וזה בטובת העולם הבא, והרי הם קבורים לפניך בקבר אחד או גנוזים בביתך בתוך ארון אחד?

הרי שאין עונש אלא לנפש, ומהו העונש המשיג אותה? והרי הנפש אינה גוף וגויה ואינה נתפשת במקום ואין מחיצה לפנייה?

ומה הוא המקום הזה שנקרא "גיהנום" ונדונית שם, אין המקום תופש ואין האש שורף אלא בעלי גוף והדברים הממשיים.

וקאים מלאכא חד ומחי לכל חד וחד בשוטי דנורא וההוא דמחי יתהון קושיאל שמיה ואמר רמו יתהון ורמו יתהון ומתוקדין בנורא ומייתין חורנין ומחי להון ורמין יתהון לנורא וכן כל חד וחד עד דמסיימין כל חייביא.

ובתר כן מעיילין אבשלום לממחא נפקא בת קלא ואמרת לא תמחוניה ולא תקדוניה בגין דהוא מבני רחמיאי דאמרין בסיני נעשה ונשמע.

בתר דמסיימין רשיעיא לממחי ולמוקד נפקין מן נורא כאלו לא אתוקדו ועוד חוזרים ועבדין להון שבע זמנין ביומא ותלת בליליא ואבשלום אישתזיב מכל אלין בגין דהוא בריה דדוד.

ובביתא תנינא דבמדור תנינא אית ביה עשר אומין וכדין דנין יתהון ודואג עמהון וההוא דמחי יתהון להטיאל שמיה ודואג אישתזיב מכל אלין דהוא מבני בניהון דאמרין בסיני נעשה ונשמע.

ובביתא תליתאה אית ביה עשר אומין [וקרח עמהון] וכדין דנין יתהון ההוא דמחי יתהון שפטיאל שמיה וקרח וכנישתיה משתזיב מכל אלין בגין דאמרי נעשה ונשמע.

ובביתא רביעאה כדין דנין יתהון ואית ביה עשר אומין וירבעם עמהון וההוא דמחי יתהון מכתאל שמיה וירבעם משתזיב מכל אלין על דעסק באורייתא והוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע.

וביתא חמישאה כדין דנין יתהון ואחאב עמהון וההוא דמחי יתהון חוטיאל שמיה ואחאב אישתזיב מכל אלין בגין דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע.

ובביתא שתיתאה כדין דנין יתהון ומיכה עמהון ההוא דמחי יתהון פוסיאל שמיה ומיכה אישתזיב מכל אלין על דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע.

ובביתא שביעאה כדין דנין יתהון ואלישע בן אבויה עמהון וההוא דמחי יתהון דלקיאל שמיה ואלישע משתזיב על דהוא מבנוהי דמאן דאמרי בסיני נעשה ונשמע.

ובכל שבע אלפי דאית בכל מדור דנין כל רשיעיא בהאיך דינא ולא חזון דין ית דין בגין חשוכא דכל חשוכא דהוה קדם דאיתבריא עלמין תמן הוא

עד כאן במדרש.

ואלו קצת המקומות שספרו בהן עניין גיהנם וצערו וענשו בגמרא ובמדרשים ומדרו את תכניתו.

ודברים הללו וכיוצא בהן אין לתלות אותם במשל שהרי הזכירו מקומו ומדתו ארכו ורחבו ודנו עליו לעניין איסור והיתר והוא מוזכר להם בעניין הדינים, ושאר כמה מקומות שלא הזכרנו.

(6) ובפרקי רבי אליעזר (פרק ד) אמרו:

בשני ברא הקדוש ברוך הוא את הרקיע והמלאכים ואשו שלבשר ודם ואשו שלגיהנם.

ופירשו שם שהרקיע הזה הוא הרקיע שעל ראשי החיות שנאמר "ודמות על ראשי החיות רקיע"

(7) ואמרו שם (פרק ה'):

רבי יהושע אומר עוביה שלארץ מהלך ששים שנה ותהום אחד שהוא אצל גיהנם נובע ומוציא חמים תענוג לבני אדם.

(8) ושנו בברייתא דארכו של עולם:

במקום הזה שבעה מקומות זה למטה מזה והן גיהנם ושערי צלמות שערי מות טיט היון בור שחת שאול ואבדון ולמטה מכולן ארקא ומלאכי חבלה מעמידין רשעים בארקא תחת נהר דינור שהוא יוצא תחת כסא הכבוד שנאמר (ירמיה כג) "הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול" והיורד לארקא משם שוב אינו עולה והם נדונין לדורי דורות.

(9) ושם שנינו:

רשעים שבהם מלאכי חבלה ממונין עליהם מדור העליון שאול תחתית עמקו מהלך שלוש מאות שנה וכל מדור ומדור כמו כן האש שלשאל תחתית חזק על אחד מששים שלאבדון שלמעלה הימנו וכן כל מדור ומדור שלמעלה ממנו כמו כן.

(10) זהו העניין השנוי בברייתא והחזירו העניין במדרש תלים ואמרו:

כל כת וכת משבע כתות יש לו מדור בפני עצמו בגן עדן וכנגדן שבעה בתי דירות לגיהנם ואלו הן כו' הרי שבעה בתי דירות לרשעים ושבעה לצדיקים לכל אחד ואחד לפי מעשיו בתי דירתו.

(11) ובאגדה אמרו:

אמר רבי יהושע בן לוי כד משחנא ביתא קמא דבמדור גיהנם אשכחית בה מאה מילין באורכא וחמשין מילין בפותיא.

ותמן גובין גובין ואריון דנור קימין תמן. וכד נפלין תמן בני אנשא אכלין יתהון אריותא ובתר דתיכלינן אישתא קימין מרישא ורמו יתהון בנורא דכל ביתא דמדור קמא.

ומשחנא ביתא תנינא דבמדור תנינא ואשכחת ביה כקדמאה ושאלית בגין ביתא קמא ואמרין בביתא קמא אית ביה עשר אומין ועמהון אבשלום, ואומרים אומה לאומה אם אנחנא סרחנא דלא קבילנא אורייתא אתון מה חבתון, אנן כותבינן חבנא ואמרין לאבשלום אם את לא קבילת אבהתך קבילו למה לקית כדין אמר להון משום דולזלית לאבא.

מהות הנפש²

אלא כך היא קבלת רבותינו: שהקדוש ברוך הוא ברא נפשות של צדיקים. והן בלא ספק רוח זכה ודקה ביותר אינה גוף ולא נגבלת ולא נגדרת במקום ולא נתפשת כשאר הרוחות שתופסין אותן בנוודות אלא מכת המלאכים ונעלית ביותר. אין כאן מקום לפרש כל המושג ממנה.

והכתוב מעיד עליה "ויפח באפיו נשמת חיים" ואמר כי מנשמת אלוה נתנה ולא מהשתלשל הסבות.

ורבותינו זיכרונם לברכה אמרו שנבראו בראשון בכלל בריאת האור ברצון הקדוש ברוך הוא שגדר זה העולם השפל והשמיים העליונים הזכים וכל צבאם הגופיים והשכליים.

מהות אש הגיהנום

הוא יתברך שמו ברא המקום שנקרא גיהנום. וברא בו אש דקה מן הדקה שאינה גוף ממש נתפש תופשת בדברים הדקים ומכלה אותם.

ושם כח האש הזו באותו מקום הנזכר כאשר שם כחות השכליים הנבדלים שהם מלאכים לכתותיהם בשמים.

והפרישו רבותינו זיכרונם לברכה בין האש שבעולם הזה ובין האש ההיא לדקות אותו האש אמרו בפסחים (נ"ד א'):

אור דידן איברי במוצאי שבת ואור דגיהנום איברי בשני בשבת.

ואין ספק אחרי המימרא הזאת שהם רוצים להעלות האש ההיא ולעשותה דקה מן הדקה עד שייחסו אותה להבראות ביום שני. והוא היום שהם מיחדין בבראשית רבה ובמדרשים לבריאת המלאכים.

וידוע הוא בכל מעשה בראשית כי הנבראים בראשון דקים וקרובים לסיבה הראשונה וליסוד המוקדם יותר מן הנבראים בשני וכן השני מן השלישי כאשר תראה אפילו בפשט הכתובים.

ואין ספק לשום אדם בעולם כי האש הזו שבעולם הזה אינה שורפת הנפש ואפילו האוויר העולמי הנתפש אין האש מכלה בו ולא שורפת אותו. ולא שמעתי לאחד מן המאמינים או מן הכופרים בין גס המחשבה או דק ועמוק בסברא אין אחד מהם שיאמין בהשרף החסיד שנשרפה נפשו ואבדה באש וגמולו כלה וילך.

אלא שהאש ההיא שבגיהנום שנאמין בה שהיא שורפת הנפשות אינה כמו אש העולם הזה כלל, לא האש שמשמשין בה כגחלת ושלחבת, ולא האש היסודית אשר בגלגל האש, אף על פי שהוא גוף דק מאוד והיא מתחברת בגופי הנבראים עם השתלשלות היסודות אלא דקה מזו היא ואף על פי שהיא מענינה כמו שאבאר.

וכבר הזכרתי מה שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה על אחד מאשי מקום העונש הזה

שהוא נהר שלאש היוצא מתחת כסא הכבוד

הרי שמעלים דקותו עד כסא הכבוד שהוא יסוד כל נברא והפנימי מכולם.

וכן הכתוב עצמו עילה אותו עד לאין תכלית שנאמר באש הזה (ישעיה ל לג)

"נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה"

כמו שנאמר בבריאת הנפש

"ויפח באפיו נשמת חיים"

וכפי מה שרמזנו למעלה וכן בפרקי רבי אליעזר (פרק ד)

מזכירין בבריאת יום שני הרקיע שעל ראשי החיות והמלאכים ואשו שלגיהנום.

זכר הדברים הנבראים הדקים והשכלים הנבדלים עם האש הזו.

וגדולה מהן אמרו בגמרא בפרק אין דורשין (חגיגה יג ב') גבי נהר דינור:

מהיכא שקיל מזיעתן של חיות ולהיכן שפיך על ראש רשעיא דבגיהנום.

ואמרו בפרק היכלות רבי ישמעאל:

שנשבע הקדוש ברוך הוא על אותו רשע לופינוס קיסר שהרג עשרה הרוגי מלוכה שהוא מטעימו טעם אור וגחלי אש כרובים ואופנים וחיות הקדש שורפים לאותו רשע בגיהנום.

ודבר זה גדול ומפורש.

ובבראשית רבה (פרק כא יג יד) אמרו:

וישכן מקדם לגן עדן, דבר אחר "מקדם" קודם לגן עדן נבראו המלאכים, שנאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. "ואת להט החרב" על שם משרתיו אש לוהט "המתהפכת" שהן מתהפכין פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים.

דבר אחר "מקדם" קודם לגן עדן נבראת גיהנום גיהנום נבראת בשני וגן עדן בשלישי "ואת להט החרב המתהפכת" על שם "ולהט אותם היום הבא" וגו'

אלו שתי לשונות לגיהנום וליסוד האש שבו שהם מלאכים וכרובים שתחת הכסא.

וכל אלו הדברים רומזים עיקר גדול בזה.

ואחרי זה נאמר שבורא הנשמות הזכות והטהורות יתברך שמו יש ביכולתו לברוא להן אש דקה שאינה גוף נתפש שורפת דברים דקים שאינם גוף ומכלה אותם, שאין הכחשה לאחר שיודה בבריאת הנפש ברצונו יתברך שלא יהא אפשר להמצא דבר דק כמוה מונח כנגדה לכלותה.

החוקרים אינם יודעים מהות הנפש והיא דקה בקבלה מאשר בחקירה
וכבר יצאנו לעניין אסור בחקירה הזאת מפני המתגאים על יוצרים להתחכם בתוך מעשיו וסודות יצירותיו הנפלאים והם לא ידעו בנין גופם בכל מחקריהם אף כי נפשם.

ומדוע יתפארו על קבלתנו בעשותם הנפש דקה ויתארו אותה במלות וספורים מלאכיים, כי לא ראינו יחוסה בחבוריהם רק לגלגל השכל, או לבעלי העיון שלהם לכת המלאכים.

ואנחנו על קבלה אמתית מאבות הקדושים שלא השפיקו בילדי נכרים מעלים אותה ומדקדקים ענינה מאלה עד להרבה עד שיאמרו רבותינו זיכרונם לברכה עליה דבר כאלו [דעתם] נוטה שלא נבראת אמרו בבראשית רבה (ח י):

“עד שהמלך במלאכתו ישב שם עם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ישבו נפשתיהן שלצדיקים שבהן נמלך וברא העולם”

ומי שישמע זאת המימרא בין שיזכה לפירושה או שלא ידענו מכל מקום יכיר מכאן שאין דקות הנפש לפילוסופי האומות ולנגררים אחריהם יותר מדקותה אצל רבותינו ולא כמותו אף על פי שלא הבהילו את הלומדים במלות נאמרות במספר ובחומר עניין.

ועם כל זה יאמינו רבותינו כי אש שלגיהנם ואבדון שולטת בהן ברצון העושה הכל יתברך.

מדברי הרמב"ן בעוד מקומות על מהות הנפש וטבעה

[מדבריו כאן צריך לצרף דבריו בתחילת ובסוף קטע זה]

מהות הנפש

רמב"ן בראשית פרק א פסוק כו

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם - נתייחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו, כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו:

והפשט הנכון במלת “נעשה” הוא, מפני שכבר הראית לדעת (לעיל פסוק א) כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו, ואחר כך מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה. וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם “ישרצו המים”, והיה המאמר בבהמה “תוצא הארץ”, אמר באדם “נעשה”, כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם, שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה, כדכתיב (להלן ב ז) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה, ויתן הוא יתברך הרוח מפי עליון, כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים:

ואמר בצלמנו כדמותנו - כי ידמה לשניהם, במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה, וידמה ברוח לעליונים, שאינה גוף ולא תמות. ואמר בכתוב השני בצלם אלהים ברא אותו, לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים. וזה פשט המקרא הזה מצאתי לרבי יוסף הקמחי, והוא הנראה מכל מה שחשבו בו:

וכן אומרים רבותינו זיכרונם לברכה (שמות רבה י ח) במלאכים עצמן

שנשרפין בנהר דינור

והזכירו (יומא כ"א ב')

אש אוכלת אש.

כיצד הנפש נגבלת במקום הגיהנום

ואם יקשו עלינו היאך הנפש נגבלת במקום שהוא הנקרא גיהנם או שאול?

נשיב להם עם כל עומק פילוסופי היונים ופתויי הכשדים וההגרים שאומרים אין הנפש נגבלת במקום ואין לה משכן במוח או בלב רק שהם מקומות נרמזים לשימוש השכל שהוא.

ואנחנו עם כל זה לא נשיא שכלנו שלא יהא בגוף ראובן זה מן הבריה הדקה הזו הנקראת נפשו יותר ממה שיש מן הנפש ההיא במוח החמור או בענף האילן. ושלא תהיה נפשי בגופי נצמדת יותר ממה שנפשי נצמידת בגופו של חברי ויהיה משכנה בי במקומה או שלא במקומה מפני שהיא אינה גוף, ואין מקום על דקדוק לשונם לדבר שאין לה גוף, אבל על כל פנים נפש שוכנת בי.

ויהיה חיבורה בגופי כדברי קצת חוקריהם שאומרים כי נקשרה בריה דקה הזאת הרוחנית המאירה ברוח חיים והיא אצלם נפש אחרת באדם, ונצמדו שתי הנפשות הדקה קיימת בגסה ממנה בעלת התנועה הנמסכת בחום הטבעי בדם והצמד שתייהן כהקשר השלהבת לפתילה עם שמן הדק דקות בינוני בין שניהם.

או יהיה בעניין בדרך אחר כמו שירצו וירחיבו לשונם בדקות מלות ובגערות לחולק עליהם וקוראים הנוטה מדבריהם פתי וסכל שאינו יודע ומבין.

אבל על כל פנים מי ששכן בחומר הזה והצמיד בינה ובין הגוף יכול להגביל אותה במקום שהוא ולחבר בינה ובין האש הדקה שבאותו מקום שהיא מן הכת העליונה ונברא על זה העניין שתכלה הנפש ותשתנה במצרף ההוא או הכיליון החרוץ.

וכבר בא במורה הנבוכים (ב א) מאמר מן הפילוסופים:

כי האדם כשתניעהו נפשו שהיא צורתו לעלות מן הבית אל העליה נאמר כי גופו הוא אשר התנועע בעצמו כי הנפש היא המניע הראשון בעצמה אלא שהיא התנועעה במקרה כי כשהעתיק הגוף מן הבית אל העליה התנועעה עמו הנפש אל העליה ואם תשקוט הנעת הנפש ישקוט המתנועע בשבילה והוא הגוף ואם ישקוט הגוף תסיר התנועה המקרית אשר יש לנפש עד כאן לשונו.

וכבר אמר עוד קצת משכיליהם אין בעל חומר יכול להשיג השגה שלמה על איזה צד יהיה הנפרד סבה למציאות בעל חומר או למציאות כח מכחותיו או פעולה מפעולותיו כי זה הוא יותר נעלם בהם מהעלם עלולם לאו מחקריהם במצאם חיבור הנפרדים עם בעלי החומר בסבה ובפעולה והוא חבור על כל פנים.

להיות נפש בה חיים, אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה, כי הלמ"ד תבא בהפוכים, כמו והיו לדם כיבשת (שמות ד ט), ויהי לנחש (שם ד ג), וישם את הים לחרבה (שם יד כא):

אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא. נראה שדעתו כדברי האומרים שהם נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היתה בו לנפש מדברת. וכן נראה לי מדעת רבותינו, ממה שאמרו (סנהדרין סה ב) רבא ברא גבורא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה מישתעיה ליה ולא אישתעי, אמר דמן דחבריא את תוב לעפרך. ובויקרא רבה (לב ב) אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה, והנשמה אומרת לנפש, והנפש אומרת למלאך. וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף (איוב לד יד), יורה כפי משמעו שהן שתיים:

ואם כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם - יצירת תנועה שהיה האדם נוצר, כלומר בעל תנועה, כי היצירה היא החיות וההרגש, שבהם הוא אדם לא גבול העפר, וכמו שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם (להלן ב ט), ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת, ויהי האדם כולו לנפש חיה - כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר, ובה יעשה כל מעשה, וכל הנפשות וכחותן לה תהיינה:

והלמ"ד הזו למ"ד הקנין, כמו אדוני המלך לך אני וכל אשר לי (מ"א כ ד), לקונה אותו לדורותיו (ויקרא כה ל), לך אני הושיעני (תהלים קיט צד). או יאמר שחזר כולו נפש חיה, ונהפך לאיש אחר, כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת:

על טבע הנפש לידבק בעליונים

ופירוש "צלם" כמו תאר, וצלם אפוא אישתי (דניאל ג יט), וכן אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט ז), בעיר צלמם תבזה (שם עג כ), תאר מראיתו. "ודמות" הוא דמיון בצורה ובמעשה, כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה:

והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר, כדכתיב (תהלים ח ו) וכבוד והדר תעטרהו, והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה, ובדמות ממש, שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים - בעבור היותו זכר ונקבה אמר "וירדו" בדגת הים, לשון רבים:

ובבראשית רבה (ז ה) אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה, אמר רבי אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון. ולא יתכן שיאמר רבי אלעזר כי "תוצא הארץ" יתפרש בנפשו של אדם הראשון כלל, אלא שיתכוין למה שהזכרתי לומר כי יצירת האדם ברוחו, הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה, כי כל נפשות התנועה נעשו יחד, ואחר כן ברא להם גופות, עשה תחילה גופי הבהמה והחיה, ואחר כך גוף האדם, ונתן בו הנפש הזו, ואחר כן נפח בו נשמה עליונית, כי הנפש הנפרדת אשר בו, היא שנתיחד בה מאמר אחר אל האלהים אשר נתנה, כדכתיב (להלן ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים:

ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני. ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש "בתוצא הארץ" ארץ החיים, שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת. וכן מה שאמר זכר ונקבה (ברא אותם) [בראם] (להלן א ב), כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם. אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף, ולכן הזכיר כאן "בריאה" ובפרשה של מטה הזכיר "יצירה". והמשכיל יבין:

רמב"ן בראשית פרק ב פסוק ז

(ז) ויפח באפיו נשמת חיים - ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (לעיל א כ), גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו. וזהו שנאמר (איוב לב ח) ונשמת שדי תבינם:

כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה, והוא מאמרם בספרי (ריש פרשת מטות) נדרים כנשבע בחיי המלך, שבועות כנשבע במלך עצמו, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגומר (מ"ב ד ל). ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות נז) מאי וינפש, מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות, שנאמר וינפש. ומכאן תבין דברת שבועת אלהים. והמשכיל יבין:

ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם. מהם יאמרו (ראב"ח הנשיא, ראב"ע שמות כג כה) כי באדם שלש נפשות, נפש הגדול כצומח, או תאמר בזו נפש הגדול, ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב (לעיל א כ - כד) בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ, והשלישית הנפש המשכלת.

ומהם אמרו (שמונה פרקים להרמב"ם פ"א) כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון, בה ימצאו שלש הכחות האלה, ורק היא יחידה. והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כן, כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם, והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים, ואז חזר האדם להיות "נפש חיה" שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם (לעיל א כ, כד) "ישרצו המים שרץ נפש חיה" ו"תוצא הארץ נפש חיה". וזה טעם "לנפש חיה", כלומר ששב האדם

שְׂעַר הַגְּמוּל - עוֹנֵשׁ הַכֶּרֶת

אֲבָדָן אֵינוֹ בִּיטוּל הַנֶּפֶשׁ שְׁאִינָה יִכּוּלָה לְהִתְבַּטֵּל

וְעַכְשָׁיו יֵשׁ לַפֶּרֶשׁ הָעוֹנֵשׁ הַגְּדוֹל שֶׁהוּא הַכֶּרֶת. וְהוּא בְּאִמַּת אֲבָדָן הַנֶּפֶשׁ. וְכַךְ אָמְרוּ בַּסְּפָרָא (אִמּוּר יֵד ד):

לְפִי שֶׁהוּא אֹמֵר "כֶּרֶת" בְּכָל מְקוֹם, וְאֵינִי יוֹדֵעַ אִיזְהוּ? תְּלַמּוּד לֹמֵר "וְהָאֲבֵדְתִי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" לְמַד עַל הַכֶּרֶת שְׁאִינוֹ אֵלָא אֲבָדָן.

אֵלָא שֶׁהָאֲבָדָן הַזֶּה אֵינוֹ בְּלֹא עוֹנֵשׁ וְצַעַר, שִׁימוּת הַרְשָׁע וְתֵאבֹד נִפְשׁוֹ וְתִשׁוּב כִּנְפֵשׁ בַּהֶמָּה, אוֹ תִתְבַּטֵּל לְגַמְרִי.

כִּי זֹאת הַבְּרִיָּה הַחַיָּה אֵי אִפְשָׁר שֶׁתֵּאבֹד מֵאֲלִיָּה בְּאֲוֹבָדָן הַגּוֹף, כְּמוֹ שְׂאֵי אִפְשָׁר לְאֶחָד מִן הַמְּלָאכִים לְהִבְטֵל בְּבִיטוּל אֶחָד גּוֹפֵי מִהַנְּבֵרָאִים אִם גִּלְגַּל אוֹ זוּלְתוֹ.

וְאֵי אִפְשָׁר שֶׁתִּשׁוּב כִּנְפֵשׁ הַבְּהֵמָה וְתִתְבַּטֵּל, כִּי נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה תִּשׁוּב לִיְסוּדָה שֶׁהוּא הָאוּרִי וְהִיְסוּדוֹת כְּשֶׁאֵר כָּל הַדְּבָרִים הַגּוֹפִיִּים הַשְּׂבִיִּים לִיְסוּדוֹם וְעִפְרָם בֵּין דְּקִים בֵּין גְּסִים.

וְלֹא אֲבָד דְּבַר מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְעַד עַכְשָׁיו רַק בְּעֵינֵי הַזֶּה לְהִתְגַּלְגַּל וּלְשׁוּב אֶל יְסוּדוֹ, וְהוּא אֲבָדָן כָּל הָאוֹבְדִים כָּל זְמַן קִיּוֹם הָעוֹלָם.

כָּל שֶׁכֵּן שֶׁזֹּאת הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא עֲלִיוֹנָה אֵי אִפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה בְּטִלָּה וְאוֹבְדָתָה, וְלֹא שֶׁתִּשׁוּב בַּהֶמֶת וְתִצְטַרֵּף אֶל הִיְסוּדוֹת הָאֲרֻבָּע שְׁאִינָן מֵהֶן, כִּי זֶה אֵינוֹ אִמַּת בְּקִבְלָה, וְהוּא רְחוּק מְאֹד אֶל הָעִיּוֹן מְכַל מֵה שְׂבִיטְלוּהוּ הַמַּתְחַכְּמִים.

וְאִם הִיא תִּשׁוּב אֶל יְסוּדָה כְּתוּלְדַת הַנְּבֵרָאִים בְּעֲלֵי הַהוּוּיָה וְהַפְּסוּד שֶׁהֵם שְׂבִיִּים לִיְסוּדוֹם אֲשֶׁרִיָּה וְטוֹב לָהּ כִּי הוּא הַשְּׂכַר הַגְּדוֹל וְהַגְּמוּל הַנִּכְבָּד.

הַכֶּרֶת הוּא דִּינֵי הַגִּיהֶנוֹם וְג' מִדְּרָגוֹת הַדִּין שְׁבָה

אֲבָל עֵינֵי זֶה כּוֹלֵו מֵמָה שֶׁנִּזְכָּר לְמַעַלָּה מִדְּבָרֵי רְבוּתֵינוּ זִיכְרוֹנֵם לְבִרְכָה:

(1) **שְׁחִיבֵי הָעוֹנֵשׁ בְּגִיהֶנוֹם** י"ב חוֹדֵשׁ לְפִי הָרְאוּי לְהֵם לְאַחַר גַּמְר דִּינָם נִשְׁמָתָן נִשְׁרַפְתָּ וְהֵם נִעֲשִׂים אִפְרִי.

כְּלוֹמֵר נְדוּנֵי שֶׁנִּתְבַּטְּלָה יִצְרַתָּן מֵמָה שֶׁהִתָּה, כְּדָבָר הַנִּשְׁרָף הַמוֹשֵׁב לְאַפְרֵי וְרוּחַ הָאֱלֹהִים, וְהוּא רוּחַ הַנְּחָה וְרִצּוֹן מִפְּזַרְתָּן תַּחַת כְּפוֹת רְגֵלֵי הַצְּדִיקִים, כְּלוֹמֵר בְּמִדְרָגָה שֶׁהִיא לְמַטָּה מֵעוֹנֵשׁ הַצְּדִיקִים וּמְנוּחָתָן, וְהִיא מִדְרָגָה שְׁאִין לָהּ בַּה עוֹנֵשׁ וְצַעַר כְּבַתְחִילָה וְלֹא נֹעֵם וְעוֹנֵשׁ הַצְּדִיקִים.

(2) **וְהַמְצַפְצִפִּים וְעוֹלִים** שֶׁהִזְכִּירוּ רְבוּתֵינוּ זִיכְרוֹנֵם לְבִרְכָה עוֹלֵי לְאַחַר דִּינָם לְמִדְרָגָה שִׁישׁ בַּה מְנוּחָה וְעוֹנֵשׁ וְלֹא כְּעֵינֵי הַצְּדִיקִים. אִמְרוּ בַּמַּסְכַּת שַׁבַּת (קנ"ב ב):

אֵלּוֹ וְאֵלּוֹ בֵּין שְׁלֵשׁ רְשָׁעִים בֵּין שְׁלֵשׁ בִּינּוּנִים לְדוּמָה נִמְסוּרָתָה. הִלְלוּ יֵשׁ לְהֵם מְנוּחָה וְהִלְלוּ אֵין לְהֵם מְנוּחָה.

וְכִמוֹ שְׁאֵנוֹ עֵתִידֵי לְבָאָר.

(3) וְהַרְשָׁעִים הַגְּמוּרִים הַחֲמוּרִים שֶׁנְדוּנֵי לְדוּרֵי דוּרוֹת רִצּוֹן

הָאֲדוּן יִתְבַּרַךְ מִקִּיָּים אוֹתָן וְדָן הַנֶּפֶשׁוֹת הֵם בְּעוֹנֵשׁ וְצַעַר שְׁאִינוֹ מְכַלָּה הַנֶּפֶשׁ הַחַוְטָאֵת הַהִיא כְּדַכְתִּיב:

כִּי תוֹלְעַתֶּם לֹא תִמּוֹת וְאִישׁ לֹא תִכְבֶּה"

אִף בְּמִיתַת הַגּוֹף נוּחַ לְאָדָם שֶׁהוּא מְתִיסֵר בִּיְסוּרֵי קֶשֶׁן שִׁימוּת בִּיְסוּרֵי לְשַׁעְתּוֹ יוֹתֵר מִשִּׁיחִיָּה יָמִים רַבִּים וְלֹא יֵהָא סוּף וְקֶץ לִיְסוּרֵי וְצַעַרוֹ.

כַּךְ אֹמֵר בִּירוּשָׁלַיִם בַּמַּסְכַּת פָּאָה (א א):

רַבּוֹ זְכוּיֹת יוֹרֵשׁ גֵּן עֵדֶן.

רַבּוֹ עוֹוֹנוֹת יוֹרֵשׁ גִּיהֶנוֹם.

הִיא מְעוּיָן, אִמֵּר רַבִּי יוֹסִי בֶן רַבִּי חֲנִינָא "נוֹשָׂא עוֹוֹנוֹת" אֵין כְּתִיב כֹּאן אֵלָא "נוֹשָׂא עוֹן", הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חוֹטֵף שֶׁטֶר אֶחָד מִן הָעֲבִירוֹת וְהַזְכוּיֹת מְכַרְיָעוֹת וְכוּ'.

וְכַבֵּר נִזְכָּר לְמַעַלָּה הָעֵינֵי הַזֶּה.

הַגִּיהֶנוֹם הוּא מִיד לְאַחַר מִיתָה וְצַעַרָה שְׁאִינָה נִדְבַקָת בְּעֲלִיוֹנִים וְהוּא מְעֵינֵי הַכֶּרֶת.

הָעוֹנֵשׁ הַזֶּה שֶׁל גִּיהֶנוֹם מִיד הוּא בֹא לְאָדָם לְאַחַר מִיתָה.

תְּכַף שֶׁהַרְשָׁע מֵת נִפְשׁוֹ מִתְקַשְׂרֵת בְּגִלְגַּל הָאֵשׁ, וּמִשָּׁם נִצְמַדַת לְנֶהָר שֶׁל אֵשׁ הַיּוֹצֵא מִתַּחַת כֶּסֶף הַכְּבוֹד, שֶׁהוּא מִיְסוּד הַגִּלְגַּל וְכַח הָאֲשׁוֹת כּוֹלֵן, וְהוּא יוֹרֵד לְגִיהֶנוֹם, וְעִמּוֹ מִתְגַּלְגַּל וְיוֹרֵדֵת לְשָׁם.

זֶה הָעֵינֵי דוּמָה לְגִלְגוּלֵי הַסְּבוּת הַחַוְטוֹרוֹת לְהוּיָתָם בְּכָל הַנְּבֵרָאִים וְהוּא נִכּוֹן וּמִתְקַבֵּל אִפִּילוֹ לְבַעֲלֵי הָעִיּוֹן הַפִּילוֹסוֹפִי.

הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת הַחַוְטוֹרָה לִיְסוּד הָאֵשׁ וְנִצְמַדַת לוֹ בֵּין בְּתַחֲלָה בֵּין בְּסוּף נִמְשַׁכַת בְּדַעַת לְהִתְעַלּוֹת וְלְהִדְבֵק בְּעֲלִיוֹנִים, כְּשֶׁאֵר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁתּוֹלְדָתָן לְשׁוּב לִיְסוּדָן, וְעוֹבֵי הָעוֹוֹנוֹת וְגַסּוֹת הַחַטָּאִים שֶׁהִבְדִּילוֹ בֵּינָה לְבֵינֵי בּוֹרָאָה מוֹנַעִים אוֹתָהּ, וְנִמְשַׁכַת וְנִצְמַדַת בְּאֵשׁ שֶׁלְגִיהֶנוֹם.

וּמִחֻשְׁבָּה זֶה הַנִּמְנַעַת מִמֶּנָּה הִיא יְסוּרֵי וְצַעַר גְּדוֹל שְׁאִין לוֹ חֶקֶךְ וְתַכְלִית מְלַבֵּד צַעַר גִּיהֶנוֹם.

זֶה מְעֵינֵי הַכֶּרֶת לֹמֵר שֶׁהִיא נִכְרַתָּה מִיְסוּדָה כְּעַנְף הַנִּכְרַת מִן הָאֵילָן שֶׁהוּא חַי מִמֶּנּוּ כַּךְ אִמְרוּ חַכְמִים זִיכְרוֹנֵם לְבִרְכָה (שַׁבַּת קֵנב ב):

וְשִׁלְרִשָׁעִים זוּמְמוֹת וְהוֹלְכוֹת שְׁנֵאֵמֵר "וְאֵת נֶפֶשׁ אוֹיְבֶךָ יִקְלַעְנָה בְּתוֹךְ כַּף הַקְּלַע".

וּפִירוּשׁ "זוּמְמוֹת" מִלְשׁוֹן "אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (בְּרַאשִׁית יֵא) וְהָעֵינֵי כְּמוֹ שֶׁפִּירְשְׁנוּ.

הוֹכַחְתּוֹ מִדְּבָרֵי חו"ל שֶׁהַגִּיהֶנוֹם מִיד לְאַחַר מִיתָה

וּמִנֵּי לָנוּ שֶׁהוּא בֹא מִיד לְאַחַר מִיתָה וְאֵינוֹ מִן הַדִּינֵי הָעֵתִידִי לְהִיּוֹת לִימֵי הַמְּשִׁיחַ וְהָעוֹלָמוֹת הַבָּאִים לְדַעוּתֵינוּ וְקַבְּלָתָנוּ?

(1) כַּךְ אִמְרוּ חַכְמִים בַּמַּסְכַּת עֲדִיּוֹת (ב י):

מִשְׁפָּט רְשָׁעִים בְּגִיהֶנוֹם שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֹדֵשׁ שְׁנֵאֵמֵר "וְהִיא מִדֵּי חֹדֵשׁ בְּחֹדֶשׁ" וְגו'.

שהצדיק הגמור שתקפו יצרו אכל כזית מן החלב אינו נכרת ואבד מן העולם הבא.

ואפילו בעל אחת מחייבי כריתות אינו אבד לגמרי מגן עדן ומהעולם הבא.

שהרי מנו חכמים במשנתנו (סנהדרין צ' א'):

ואלו שאין להם חלק לעולם הבא..

לא מנו אלא הכופרים בעיקרי התורה.

אלא כך הוא ביאור העניין, שהכרת המפורש בתורה עונש מכופל הוא לגוף ולנפש.

מי שזכותיו מרובין על עוונותיו אף על פי שיש בהם מחייבי כרת העונש מגיע לו בגופו והוא מת בחצי ימיו. כמו שאמרו במשקין (מועד קטן כח א'):

מת בן חמשים שנה זו היא מיתת כרת.

ואמרו בספרי (חוקת קכה):

מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת ללמדך שכרת היא מיתה ומיתה היא כרת.

ולזה רומז בתורה במקצת הכריתות שנאמר בהם:

“ונכרת האיש ההוא מעמיו”

לאחר שמת זה המחוייב כרת בגופו כיון שרובו זכיות אינו יורד לגיהנם אלא זוכה למעלה הראויה לו מחלקי גן עדן.

סוג ב' של כרת כריתה מגן עדן שנידון בגיהנום י"ב חודש ולא בעולם הזה

ויש במחוייבי כרת מי שעוונותיו מרובין מזכותיו.

ועונש כרת שלו מגיע לנפש החוטאת לאחר שתיפרד מן הגוף שהיא נכרתת מחיי גן עדן.

והם הרשעים שהזכרנו שעוונותיהן מרובין.

ויש בכללן עון פושעי ישראל בגופן ששנו חכמים זיכרונם לברכה (ראש השנה יז):

שיורדין לגיהנם ונדונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים.

ומחוייבי כריתות הללו הם שרמזו הכתוב:

“ונכרתה הנפש ההיא מלפני”.

וכתיב:

“והאבדתי את הנפש ההיא”.

רשעים הללו אין להם כרת בגופן, אלא פעמים שמזקינים בשלוה בעולם הזה, כדכתיב (קהלת ז'):

“יש רשע מאריך ברעתו”

(2) ואמרו במסכת קידושין (לא ב'):

מכבדו בחייו מכבדו במותו ואומר “כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו” והני מילי בתוך שנים עשר חודש אבל לאחר שנים עשר חדש אומר “זכרו לחיי העולם הבא”

(3) ואמרו במסכת תענית (יא א'):

בשעת פטירתו שלאדם כל מעשיו נפרטין לפניו ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני וכר’.

(4) והזכירו בהגדה (בבא בתרא עד א'):

בעניין עדת קרח כל תלתין יומין מהדרי להו בגיהנם כבשר בקלחת ואמרי משה אמת ותורתו אמת והן בדאין.

(5) ובעניין אלישע בן אבויה אמרו (חגיגה טו ב'):

כי נח נפשיה אמרי לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לידייניה משום דגריס באורייתא ולא לעלמא דאתא ליתי משום דחטא אמר רבי מאיר מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי מאיר סליק קוטרא מקבריה דאחר.

ומעשה נסים הוה כדי להראות כן.

(6) וכך אמרו עלה בירושלמי (חגיגה ב א):

מן דקברוניה ירדה אש מן השמים ושרפה קברו.

(7) ובמדרש תלים:

אמר דוד “בידך אפקיד רוחי” בשעת מיתתי פדית אותי ה' מן גיהנם.

(8) ומפורש בהגדה (פסיקתי רבתי כג):

בכל ערב שבת דומה שר הממונה על הנפשות מכריז ואומר הנח להן לרשעים אלו וינוחו ומניחין אותן כל השבת כולה ובמוצאי שבת עם חשיכה צועק המלאך הממונה על הרוחות חזרו לכם רשעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהן ולכך ישראל מזכירין בסדר מוצאי שבת ואומרין “וייה נועם ה' אלהינו עלינו” וגו’.

הא למדנו מדבריהם שהרשעים מיד נשמתן ונפשותיהן נידונות בגיהנם כפי הראוי להם.

וכפי מה שנתבאר למעלה מפירושי העונש ההוא והדין ההוא.

וזאת אמונת כל מחזיק בדברי רבותינו זיכרונם לברכה או מאמין בקבלתם.

ועם מה שפירשנו לא ירחיקו דבריהם אחד מבעלי העיון אלא המשתבש מהם או המתפקר.

ג' סוגי כרת – סוג א' הוא מיתה בעולם הזה ונפטר מדין גיהנום הכרת הזה שאמרנו שהוא אבדן הנפש אינו בכל מחוייבי כריתות.

וכפי מה שכתבנו למעלה.

ואם תאמר והיאך תולין לו על כרת שבגופו, אם בשביל זכות שעשה אין לכופר בעיקר זכות לפי שהוא עושה לשם כפרותו ולא לשמו של הקדוש ברוך הוא יתברך?

זו אינה קושיא שיש בדרכיו של בעל הרחמים לרחם על מי שעושה טובה ומעשה הגון בעולם הזה, אפילו עשאו לשם עבודה זרה.

כגון מה שאמרנו באומות העולם.

וכן בדברי הנביאים מקצת אומות שנגזר עליהם גלות בשביל מה שהרעו לישראל ושאר אומות לא הרעו להם לא נגזר עליהם גלות.

וכן הכתוב מזהירנו:

“לא תתעב אדומי כי אחיך הוא.”

וכל שכן שכבר רמזנו [סוד] שיש בו תיקון כל השאלות הללו שהדין נותן להיתלות אפילו לעובד עבודה זרה להכעיס.

ברוך שופט הצדק שיסד הכל ברחמים.

מדברי רמב"ן בשאר מקומות על עונש הכרת

רמב"ן פרשת אמור ויקרא פרק יח

(ויקרא יח, כט) ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם - זרעו נכרת וימיו נכרתים, לשון רש"י (לעיל יז ט).

והנה בכריתות בתורה שלשה ענינים:

1. האחד שנאמר בו ונכרת האיש ההוא (שם שם ד ט).
2. והשני שנאמר בהן ונכרתו הנפשות העושות, ונכרתה הנפש ההיא מלפני (להלן כב ג).
3. והשלישי שנאמר בהן הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה (במדבר טו לא).

ואמר ביום הכפורים (להלן כג ל) והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה, ואמרו בסיפרא (אמור פרק יד ד):

לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא, וכשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן:

וביארור הענין, כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל גברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא, יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה, והם ששים שנה, ואין נפשו בהכרת, אבל יהיה לו חלק בעולם הנשמות כפי הראוי למעשיו הטובים כי צדיק היה, ויהיה לו עוד חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה, ובוה אמר ונכרת האיש ההוא:

ואשר עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו, עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות, ובמחויבי הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני, וכתוב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה.

סוג ג' של כרת שנכרת מחיי העולם הבא

ויש עוד במחויבי כרת שגופו נכרת מחיי העולם הזה ונפשו נכרתת מחיי העולם הבא, ואין צריך לומר מחיי גן עדן, לפי שהוא נידון בגיהנם לעולם.

והם עובדי עבודה זרה שמנו חכמים זיכרונם לברכה במשנה:

ואלו הם שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורס.

ומה שהוסיפו עליהן בברייתא דקתני בתוספתא (סנהדרין יב ט):

הוסיפו עליהן הפורק עול והמפר ברית בשר והמגלה פנים בתורה.

והני דקתני איך ברייתא התם:

המינים והאפיקורסין והמשומדים והמסורות ושפרשו מדרכי צבור ושחטאו ושהחטאו את הרבים ושנתנו חתימתם בארץ חיים יורדין לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות וכו'.

ורשעים הללו הם שכתוב בהם:

“הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה.”

ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה (ספרי שלח קיב):

“הכרת” בעולם הזה “תכרת” לעולם הבא.

כפל זה לא נאמר בתורה אלא לענין עבודה זרה ומגדף וכיוצא בהם דכתוב:

“כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה.”

ודרשו במסכת שבועות (“ג א”):

“כי דבר ה' בזה” זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה “ואת מצותו הפר” זה המפר ברית בשר.

ושם אמרו בבאור שאין כפל כרת זה נדרש בכל עבירות שבתורה אלא באלו שבכתוב הזה.

ולפיכך לא מנו רבותינו זיכרונם לברכה אלא אלו הנזכרים וכיוצא בהם לפי שהכתוב הזה בענין עבודה זרה נאמר וריבה הכתוב את אלו. והוא הדין לכל הכופרים בעיקר וכן בשאר הרשעים המוחלטים, לפי שמצאו בהן בקבלה:

“כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה”

הא בשאר הכריתות אינו כן אלא כמו שביארנו.

גם לכופר יש שכר זכויותיו

אף על פי שיש בחטאים אלו כרת בגוף בעולם הזה וכרת בנפש לעולם הבא יש כופר בעיקר שמאריכין לו ואוכל חיי העולם הזה.

וטעם הענין, כי נשמת האדם נר ה' אשר נופחה באפינו מפי עליון ונשמת שדי, כמו שנאמר (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים. והנה היא בענינה ולא תמות, ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סיבת הויה והפסד כמורכבים, אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד כקיום השכלים הנבדלים, ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי, והוא הלשון שתפסה בהן התורה "כרת" כענף הנכרת מן האילן שממנו יחיה שרשו. והוא מה שאמרו רבותינו (ספרי שלח קיב), מקרב עמה, ועמה שלום, כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו, והן עמה שהן בשלום:

וכבר פירשנו (שמות ו ב) כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כולם מופתיים מן הנסים הנסתרים, בדבר מופתי תבטיח ותזהיר התורה לעולם, ולכן הזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי, ולא תבטיח בקיום שהוא ראוי.

סער הגמול - בדברי הרמב"ם על הכרת והגיהנום

בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה – מוכרח שיש גם צער ודבריו על איבוד הנפש הם על סוף האיבוד

ואחרי שביארנו אמונתם ודבריהם צריכין אנו לחוש ולפרש דברי הרב הגדול רבי משה בר מיימון כתב בספר המדע (תשובה ח א):

שכר הצדיקים הוא שיזכו לנועם זה ופרעון מן הרשעים שלא יזכו לחיים אלא יכרתו וימותו וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד זהו הכרת שנאמר "הכרת תכרת הנפש ההיא עוונה בה" מפי השמועה למדנו "הכרת" בעולם הזה "תכרת" לעולם הבא כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם כן נכרתה מן העולם הבא עוד כתב הרב זכרוננו לברכה שהנקמה שאין נקמה למעלה ממנה שתיכרת הנפש ההיא שעוונה בה וזה האבדן הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל "באר שחת" "אבדן" ו"תפתה" ו"עלוקה" וכל לשון כליה והשחתה לפי שהוא הכליה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם כל אלו דברי הרב זכרוננו לברכה.

מי שרואה דברים אלו לבו נוקפו שמה נטה דעת הרב זכרוננו לברכה לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת ולא תשיג אותה צער כדרך החיצונים חס ושלום.

אלא דברי הרב זכרוננו לברכה על סוף האבדן והכליון החרוץ שאין אחריו עונש ונקמה והוא הכרת שהוא בטול הנפש.

וכלל בה שהביטול הזה מלבד מה שנתסרה תחלה בענשי גיהנם ויסורין שבו הוא עונש גדול ואבדן חמור, לפי שאבדה הנועם הגדול שהיתה ראויה לו מצד שהיא בריה זכה שלוקחה ממקום הכבוד כמלאכים או למעלה מהן והוא זכות הצדיקים ומעלתם שהם זוכים לה כמו שפירש הרב זכרוננו לברכה וכמו שאנו עתידים לבאר.

ואלו אין להם כרת בגופם, אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה, כענין שכתוב (קהלת ז טו) ויש רשע מאריך ברעתו. וזהו מה שאמרו רבותינו (עיי' ר"ה יז א):

אבל מי שעונותיו מרובין מזכותיו ובכללן עון פושעי אומות העולם בגופן ואמר רב פפא בעבירה, כלומר בערוה מן העריות, יורדים לגיהנם ונדונין שנים עשר חודש, לאחר שנים עשר חודש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו':

ויש כרת חמור שנכרת גופו ונפשו, והוא הנאמר בו (במדבר טו לא):

כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה.

ודרשו (שבועות יג א):

הכרת, בעולם הזה, תכרת, לעולם הבא. לומר שהוא ימות בנוער וחיתו בקדשים, שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם הבא:

ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעניני עבודה זרה ומגדף. ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות (שם):

כי דבר ה' בזה, זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר, זה המפיר ברית בשר.

אבל אינו בכל הכריתות. ושם מבואר זה בגמרא שאין הכפל של הכרת תכרת בשאר חייבי כריתות שבתורה אלא באלו הנדרשים מן הכתוב הזה, כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע"ז, והם הוסיפו במדרשים הכופרים בעיקר והרשעים המוחלטים, וכמו שנאמר בהם בקבלה (ישעיה סו כד):

כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה.

הם אותם שמנו במשנה (סנהדרין צ א) ובכריתא (שם קח א):

ואלו שאין להם חלק לעולם הבא:

וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בעריות כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן "ערירים". ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו, אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו.

כתב ר"א (להלן כג ל) יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה, ולא אוכל לפרש. יחשוב החכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכחד ולא ישא אלהים נפש:

ותדע ותשכיל כי הכריתות הנזכרות בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות, כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה (במדבר טו ל), ונכרתה הנפש ההיא מלפני (להלן כג ג), יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעוונה, ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון. ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה (במדבר טו לא), כי העון אשר בה הוא יכריתנה:

מתחלת ימות התחיה על עניין אותו שֶׁכַר הַעֲתִיד לְעוֹלָם הַבָּא אִם רָאִי לְתַחִיית הַמֵּתִים וְלַנּוֹעֵם הַגּוֹף וְהַנֶּפֶשׁ בְּאוֹתוֹ זְמַן.

(3) וְכֵן כָּתוּב בְּאוֹתוֹ הַעֵת:

"וְרַבִּים מִיִּשְׁנֵי אֲדַמַּת עֶפֶר יִקְצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחַרְפוֹת לְדְרָאוֹן עוֹלָם".

וְהֵן רִשְׁעִים כְּגוֹן אוֹמוֹת הָעוֹלָם וְעוֹבְרֵי עֲבוּדָה זֶרָה שִׁיגְמַר דִּינָם לְדְרָאוֹן עוֹלָם וְשֵׁלָא יִנְעַמּוּ בְּחַיִּים הֵם אֲלֵא יִשְׁאָרוּ בְּדְרָאוֹן שֵׁלָהֶם אוֹ יִכְפּוּל עֲלֵיהֶם עוֹנֵשׁ מִמִּידָה הַקְּשָׁה לְרַעָה הַיִּמְנָה כְּפִי מַה שֶׁנִּתְחַיֵּיבּוּ.

(4) וְעַל הַדִּין הַזֶּה שֶׁנִּינוּ בְּמִשְׁנָה:

אֲנִשִּׁי דוֹר הַמְּבוּל אֵינָן לְהֵם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא וְאֵינָן עוֹמְדִין בְּדִין וְאֲנִשִּׁי סְדוּם אֵינָן לְהֵם [חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא] אֲבָל עוֹמְדִין בְּדִין.

(5) וְכֵן בְּכָל מְקוֹם שֶׁתִּמְצָא בְּדְבַרְהֵם זִיכְרוֹנָם לְבִרְכָה אֲרִיכוֹת הָעוֹנֵשִׁים לְעֵתִיד הוּא מֵהַכֶּרֶת הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטָאֵת בְּדִין הַהוּא. כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ בּוֹאֵלָה שְׁמוֹת רַבָּה (ל' כ):

שֵׁאלוּ יִשְׂרָאֵל לְבַלְעַם אֵימַתִּי הִיא אֲמַר לְהֵם "אֲרָאֵנוּ וְלֹא עֵתָה" אֲמַר לְהֵם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זֶה הִיא דַּעַתְכֶם אֵי אַתֶּם יוֹדְעִין שֶׁסּוֹפוֹ לִירֵד לְגִיהָנוֹם וְאֵינּוּ רוֹצֵה שֶׁתְּבוֹא יִשׁוּעַתִּי וְכו'.

זֶה הָעֲנִיִן לְדִין גִּיהָנוֹם הַעֲתִיד לְיוֹם הַדִּין הַגְּדוֹל.

(6) וְיוֹנְתָן בֶּן עֻזִּיאֵל עָלָיו הַשְּׁלוֹם אֲמַר בְּתַרְגוּם:

"כִּי לֹא בִיד יִקְחוּ" (שְׁמוּאֵל ב' כ"ג ו' ז) בְּכֵן לִית פּוֹרְעוֹתֵהוֹן בִּיד אֵינֵשׁ אֱלֹהִין בְּאִישְׁתָּא עֵתִידִין לְאִיתוֹקְדָא דִּי לִיתוֹקְדִין בְּאֵתְגְּלָא בֵּית דִּינָא רַבָּה לְמִיתָב עַל כּוֹרְסֵי דִינָא לְמִידִין יֵת עֲלֵמָא".

וְאֲמָרוּ בְּמַכִּילָתָא (בְּשִׁלַּח וִיסַע ד):

(7) אִם תִּזְכּוּ לְשִׁמּוֹר אֶת הַשֶּׁבֶת תִּנְצְלוּ מִשְׁלוֹשׁ פּוֹרְעֵנוֹת מִיּוֹם גּוֹג וּמִגּוֹג וּמִחֲבָלוֹ שֶׁלְמִשִּׁיחַ וּמִיּוֹם דִּין הַגְּדוֹל.

(8) וְאֲמָרוּ בִּילְמַדְנוּ (תְּנַחוּמָא יִשְׁן) וּבְמִקּוּמוֹת אַחֲרֵים בְּמִדְרַשׁ (מִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל א' כד):

"לְמָה הַרְגוֹתֵנִי לְהַעֲלוֹת אוֹתִי" שְׁהִיא שְׁמוּאֵל מִתִּירָא שֶׁהִגִּיעַ יוֹם הַדִּין אִף עַל פִּי שֶׁכָּבַר מֵת זֶה כְּמָה הִיא סְבוּרָה שֶׁהוּא הַדִּין הַעֲתִיד שֶׁהֵכֵל נִידוֹנִין בּו'.

(9) וְעַל זֶה אֲמַר רִישׁ לְקִישׁ (עֲבוּדָה זֶרָה ג' ב):

"אֵינָן גִּיהָנוֹם לְעֵתִיד לְבָא" וְהוּא יוֹם הַדִּין הַעֲתִיד לְבוֹא אֲלֵא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹצִיא חֲמָה מִנְרִתִיקָה וּמִקְדִּירָה רִשְׁעִים נִידוֹנִין בְּהַ וְצִדִּיקִים מִתְרַפְּאִין הַיִּמְנָה וְהֵם הַצִּדִּיקִים שֶׁזְכוּ לְתַחִיָּה וְעַמְדוֹ בְּמוֹמָם כְּמוֹ שֶׁהִלְכוּ מֵת חֲגַר אוֹ סוּמָא עוֹמֵד בְּמוֹמוֹ שֵׁלָא יֵאמְרוּ "מִן הַשָּׁמַיִם רִפָּא אוֹתָם אֲלוֹ אַחֲרֵים הֵם"

וְהִבִּיאוּ רֵאִיָּה לְזֶה מִדְּכַתִּיב:

וְאִף עַל פִּי שֵׁלָא פִּירֵשׁ הָרַב זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה כָּל צִרְכּוֹ בְּבִיטוּל הַזֶּה שִׁיְהִיָּה מִתּוֹךְ דִּין וִיסוּרִין יֵשׁ רֵאִיָּה לְלַמֵּד עָלָיו זְכוֹת שֶׁהִרִי כָּתַב בְּפֶרֶק אַחַד מִפְּרָקֵי הַסֵּפֶר הַנִּזְכָּר (תְּשׁוּבָה ג' ה'):

כָּל הַרְשָׁעִים שֶׁעוֹנוֹתֵיהֶן מְרוֹבִין דִּינָן אוֹתָם כְּפִי חֲטָאֵיהֶן וְיֵשׁ לְהֵם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא שְׁכָל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לְהֵם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא וְאֲלוֹ שֵׁאִין לְהֵם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא נִדוֹנִין וְנִכְרְתִין וְאוֹבְדִין כְּפִי גּוֹדֵל רִשְׁעָתָם וְחֲטָאָתָם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים הַמִּינִין וְהַאֲפִיקוֹרְסִין וְהַכּוֹפְרִים בְּתוֹרָה וְכו' הִרִי שֶׁהִפְרִישׁ בֵּין חֲיִיבֵי הַכֶּרֶת הַגְּמוּר וּבֵין הַנְּדוּן כְּפִי רִשְׁעוֹ.

וְאִם אֵינָן שֵׁם מְקוֹם שֶׁלְעוֹנֵשׁ וִיסוּרִין לְנֶפֶשׁ מַהוּ הַמִּשְׁפָּט הַזֶּה שֶׁנְּדוּן בּוֹ הַרְשָׁע כְּפִי רִשְׁעוֹ וּבְסוֹף יֵשׁ לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא הֵא אֵינָן הַכוֹנוֹת אֲלֵא כְּמוֹ שֶׁפִּירְשְׁנוּ.

דְּבַר הַרְמַז"ס בְּפֶרֶק חֶלֶק – מַחְלוּקַת שֶׁהִבִּיא עַל גִּיהָנוֹם אֵינּוּ עַל גִּיהָנוֹם אֲלֵא עַל הָעוֹלָם הַבָּא וְרֵאִיָּה לְזֶה מִדְּבַר חו"ל
אֲבָל יֵשׁ לוֹ לְרַב זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה בְּמִקּוֹם אַחַר דְּבַרִּים מִשְׁבָּשִׁים הַדְּעוֹת חֲזָר וְשָׁנָה זֶה הָעֲנִיִן בְּפִירוּשׁ הַמִּשְׁנָה בְּפֶרֶק חֶלֶק וְאֲמַר:

כִּי הָעוֹנֵשׁ הַגְּדוֹל הוּא שֶׁתִּפְסַק הַנֶּפֶשׁ וְתֵאבֵד וְשֵׁלָא תִשְׁאָר וְהוּא מַה שֶׁנִּזְכָּר בְּתוֹרָה בְּעֲנִיִן כֶּרֶת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "הַכֶּרֶת תִּכְרַת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא" וְאֲמָרוּ זִיכְרוֹנָם לְבִרְכָה "הַכֶּרֶת" בְּעוֹלָם הַזֶּה "תִּכְרַת" לְעוֹלָם הַבָּא וְאֲמַר הַכְּתוּב "וְהִיתָה נֶפֶשׁ אֲרוֹנִי צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים"

וְכָל מִי שִׁיְהִיָּה נִמְשָׁךְ אֶל הַתְּעוֹנוּגִים הַגְּשְׁמִיִים וְיִשְׁלִיךְ הָאֲמַת אַחֲרָי גּוֹ וְיִגְבִּיר הַשְּׁקֵר עַל הָאֲמַת יִכְרַת וְיֵאבֵד מִן הַמַּעֲלָה הַהִיא וְיִשְׁאָר גּוֹף אוֹבֵד בְּלִבְדּוֹ.

וְכַתּוּב:

וְאוֹלָם גִּיהָנוֹם הוּא כִּינּוּי עַל עוֹנֵשׁ הַרְשָׁעִים וְלֹא הַתְּבָאָר בְּתַלְמוּד אֵיךְ יִהְיֶה זֶה הָעוֹנֵשׁ אֲבָל מִקְצָתָם אוֹמְרִים כִּי הַשֶּׁמֶשׁ תִּקְרַב אֶל הַרְשָׁעִים וְתִשְׁרַפֵּם וְיִבִּיאוּ רֵאִיָּה מִן הַפְּסוּק "הִנֵּה יוֹם בָּא בּוֹעַר כֶּתְנוֹר" וְגו' וּמִקְצָתָם אוֹמְרִים כִּי חֲמִימוֹת נִפְלָא תְּבַעַר בְּגוֹפֵם וְתִשְׁרַפֵּם כְּדְכַתִּיב "רוֹחַכֶם אֵשׁ תֵּאכְלֶכֶם".

אֲלוֹ דְּבַרֵּי זְכוּרוֹנוֹ לְבִרְכָה וְאֵינֵם דְּבַרִּים נּוֹחִים לְדַעַתְנוּ, מִפְּנֵי שֶׁדְּבַרֵּי רַבּוֹתֵינוּ זִיכְרוֹנָם בְּמַחְלוּקַת שֶׁהִזְכִּיר אֵינֵם עַל דִּינֵי גִיהָנוֹם הַמִּצּוּי תְּמִיד שֶׁהוּא לְדְבַרֵּי הַכָּל מְקוֹם דִּין בְּאֵשׁ נִפְלָאָה לְבִרְכָה דְּקָה בְּרֵאָה הָאֱלֹהִים לְעוֹנֵשׁ וְלֵאבֵד רַחֲקִיו וְלַהֲצַמִּית כָּל זוֹנָה מִמֶּנּוּ.

אֲבָל יֵשׁ לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ זִיכְרוֹנָם לְבִרְכָה עוֹד יוֹם מוֹעֵד לְדִין עִמָּם. וְהוּא הַיּוֹם שֶׁהִנְבִּיאִים מְעִידִים אוֹתָנוּ:

(1) "הִנֵּה יוֹם בָּא בּוֹעַר כֶּתְנוֹר".

(2) וְאֲמַר מִלְּאֲכִי:

"יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא".

כִּי כְּמוֹ שֶׁנִּדְוִנִין בְּרֵאֵשׁ הַשָּׁנָה עַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְנִדְוִנִין כָּל אָדָם בְּיוֹם מִיתָתוֹ עַל שֶׁכָּר נִפְשׁוֹ וְעוֹנֵשׁ גִּיהָנוֹם, כֵּן נִידוֹנִין הַכָּל בְּיוֹם הַדִּין

אלה שתי המימרות עניין אחד ליום העתיד שכתוב "ואלה לחרפות לדראון עולם".

ואיך יעלה על לב גורס התלמוד שיאמר ריש לקיש אין גיהנם וכמה ברייתות שנויות בתלמוד בעניין המקום והאש ההם.

(15) כדתניא בפסחים (נ"ד א'): :

אמר רבי יוסי אור שברא הקדוש ברוך הוא בשני בשבת אין לו כביה עולמית.

והיו מקשים על רבי שמעון בן לקיש מן הברייתא וסותרין דבריו בתיובתא.

(16) והוא עצמו רבי שמעון בן לקיש הזכיר בערוכין (י"ט א') :

אור של גיהנם.

והלשון עצמו מוכיח שלא אמר "אין גיהנם בעולם" אלא "אין גיהנם לעתיד לבא" אלא שהעניין כמו שפירשתי והדברים כמו שביארנו.

ועם כל זה גלה לנו הרב זכרוננו לברכה דעתו שהוא מאמין בעונש דין וצער יהיה באי זה זמן שיהיה אחרי המות, אלא שלא התבאר לדעתו בתלמוד.

ולא הסתפק ממנו אלא איכות הדין והצער הזה.

וזה התנצלות לרב ולימוד זכות לחכם גדול וחסיד כמותו זכרוננו לברכה ופירוש למימרא של רבי שמעון בן לקיש שלא תשבש דעת קצת התלמידים או שלא יתלו בה החיצונים שהטינה בלבם.

סיכום דין הגיהנום – צער הגיהנום גדול מצער עולם הזה

וכללו של דבר מבואר הוא מדברי חכמים זיכרונם לברכה ואחוז ביד מקבלי התורה :

שגיהנם הוא מקום דין ומשפט לענוש בו החוטאים בנפשותם ביסורין וצער שאין להם דמיון בעולם הזה.

לפי שיסורי העולם הזה הם בגוף שפל גס הבריה ועב וכבד והעונש והצער ההוא בנפש הזכה הדקה הבאה בברייתה, וכמו שרגש האדם בנגיעת המחט בבשרו רב מהרגש החמור מפני גסות ברייתו.

ואף בבני אדם זכי הגוף והנקיים בדעות וביצירתם מרגישים ביסורין וצער יותר מן הגסים עבי הגוף משובשי הדעת וההרגש המורגלים במלאכות הכבדות והנמבזות שנעשה בשרם כבשר הסוס והפרד.

כן הרגש הנפש ביסוריה גדול מאוד מיסורי הגוף לרוב הרגשתה וזכות בריתה.

ואין ערך ודמיון בין אותו הצער החזק הגדול ובין שאר בעלי החיים בגופותם בשום פנים.

ועוד הדין הזה נכפל על מחוייבי הכרת ביום הדין הגדול ונדונין בו בגיהנם עד שמתכלין שם לדעת רבי שמעון בן לקיש בחמה היוצאת מנרתיקה הם נדונין, ומכל מקום מיסורי אש של גיהנם היא

"הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב להם לא שורש ולא ענף".

ודרשו :

"לא שרש" בעולם הזה "ולא ענף" לעולם הבא.

והצדיקים שמתרפאין בה דרש עוד רבי שמעון בן לקיש דכתיב :

"וזרחתם לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה".

והנה אין זה גיהנם ההווה לאדם אחר המות.

(10) וכן פירש בתחילת מסכת עבודה זרה (ג' ב') :

"ותעשה אדם כדגי הים כרמש" מה דגים שבים כיון שקדדה עליהם חמה מיד מתים אף בני אדם כיוון שקדדה עליהם חמה מיד מתים והעמידה בעולם הבא.

כרבי שמעון בן לקיש דאמר "אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה"

הרי ביארו כי זו המימרא של רבי שמעון בן לקיש אינה [אלא] בעולם הבא והוא עולם שאחרין[ה] התחיה כמו שאנו עתידים לבאר בראיות גמורות.

(11) וכן המימרה הזו שנויה בבראשית רבה (פ"ו ט') :

לגלגל חמה יש לו נרתיק מה טעם "לשמש שם אהל בהם" ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקדוש ברוך הוא מתיש את כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מערטלו ומלהט בו את הרשעים מה טעם "ולהט אותם היום הבא".

ואתה יודע שדין גיהנם בכל יום הוא מכלל הזמן הזה ההווה עכשיו כפי מה שנתפרש מדברי רבותינו זיכרונם לברכה, וזו הנזכר בכאן בזו המימרא אינו אלא לעתיד לבא לכשיתערטל השמש מן הנרתיק הזה שהזכירו עליו שהוא בתוכו בעולם הזה כמו שכתוב "לשמש שם אהל בהם".

(12) והחזירו עוד מימרא זו במדרש תהלים ואמרו :

מה הקדוש ברוך הוא עושה לעתיד לבא שולף אותה מנרתיקו ומביאו לרקיע שני ודן בו את הרשעים.

(13) וכן דברי החכם האחר (ב"ר פ"ו י') והוא רבי יהודה ברבי אלעי אמר :

לא יום ולא גיהנם אלא אש היא יוצאת מגופו ומלהטתו.

כל הדברים האלה לעתיד הם.

(14) וכן אמרו עוד (מדרש תהלים יט) :

אפילו בשעה שהקדוש ברוך הוא מחזיר נשמות לנדניהן נשמתן קשה להן וכו'.

בית מדרש עיון למחשבה | סכר ועונש | סער הגמול – בדברי הרמב"ם על הכרת והגיהנום

שהחמה שנתערטלה מן הנרתיק מיסודי האש העליון שאור
שלגהנם הוא ממנו וכמו שנתפרש למעלה.

ומכאן יבין כל בעל שכל שאין מחלוקת בין רבותינו זיכרונם
לברכה בעיקר מכל עיקרי הדין הללו העתידין להיות וכל דבריהם
עולים בסגנון אחד.

אחד בגן עדן אחד בגיהנם זכה צדיק נוטל חלקו וחלק
חבירו בגן עדן נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו
בגיהנם.

(3) ושנינו באבות (ה יט):

מה בין תלמידיו שלאברהם אבינו לתלמידיו שלבלעם
הרשע תלמידיו שלבלעם הרשע יורדין לגיהנם שנאמר
”ואתה אלהים תורידם לבאר שחת” תלמידיו שלאברהם
אבינו יורשין גן עדן שנאמר ”להנחיל אוהבי יש
ואוצרותיהם אמלא”.

(4) ועוד שם (ה כ):

”עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן”.

(5) ואמרו (ח יח):

כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו שלא יהא הוא בגן עדן
ותלמידיו בגיהנם.

(6) ובפרק תפלת השחר (ברכות כה ב') תניא:

גבי פטירתו שלרבן יוחנן בן זכאי שהיה בוכה ואמר
לתלמידיו ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחד שלגן
עדן ואחד שלגיהנם ואיני יודע באי זו מוליכין אותי הרי
שהיה [מתירא] עכשיו מגיהנם ומצפה לגן עדן.

ביאור מהות הגן עדן

עיקר השכר לעולם הבא וגן עדן קודם לו

³ ואחר שנתבאר קצת מעניין הדין והעונש שיצילנו בעל הרחמים
ממנו צריכין אנו לבאר עניין השכר שיזכנו בעל הגמול עליו.

והוא בדברי רבותינו זיכרונם לברכה שני שמות ”גן עדן” ו”העולם
הבא”.

מלבד טובות העולם הזה כגון ימות המשיח לחיים ותחיית המתים
שבאותו זמן שאין אנו מדברים עתה בהם.

ותחלה נאמר ששכר המצות כולם והגמול הטוב דבר פשוט הוא
דברי רבותינו זיכרונם לברכה שהעיקר הגדול הוא חיי העולם
הבא, אבל השכר הקודם והוא מה שיגיע לאדם אחרי המות הוא גן
עדן, כמו שביארנו מגיהנם שהוא העונש המגיע לרשע אחרי המות
מיד.

ראיות מחז”ל שגן עדן היפך גיהנם

וכן תמצא בכל מקום מדבריהם גן עדן הפך מגיהנם

(1) כמו שאמרו בעירובין (יט א’):

יפה דנת יפה תקנת גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים.

(2) ואמרו במסכת תגיגה (טו א’):

”גם את זה לעומת זה עשה האלהים” ברא צדיקים ברא
רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם כל אחד יש לו שני חלקים

³ מדברי רמב”ן בשאר מקומות על הגן עדן

רמב”ן בראשית פרק ג

הקרבת יצמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עצי גן עדן,
הם העבודה והשמירה בהם:

דרשת תורת ה' תמימה

ועוד יש ידיעה לחכמים בתענוג הנשמות אחרי מות בגן עדן
מפרשת ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, ואמת כי הגן הזה נטוע
הוא בארץ, והוא תחת קו ההשויה, כמו שהזכיר הר' אברהם בן
עזרא, וכן ביארו היונים כן בספרי הרפואות הקדמונים, והנהרות
מורים עליהם שאמר בהם הוא ההולך קדמת אשור, ורז”ל מודים
בכך, כי אומרים כי פרת הוא הסובב ארץ ישראל, ושמררו בכתובות
אשור זה סליק ומי הוה כו' צריך עיון בדבריהם, ואומרים כי פישון
הוא יאור מצרים שהוא גדול, מלשון ופשו פרשיו, ואע”פ שר'
אברהם השיב כי יאור מצרים יוצא מהר הלבנה, והראיה גדולו
בסוף ימי הקיץ, אינה תשובה, כי הרבה נהרות ומעינות יוצאים
ונמשכין מהלך ב' ג' ימים ונכנסין תחת הארץ, והולכין תחתיה
מהלך ימים וחזרין ונובעין וידמו ששם נובעין, ואין זה תימה כי
המעיינות כלם מתמצית לחות ההרים.

ומ”מ אמת הוא, שגן עדן הנזכר בפסוק בארץ הוא, ודבר ברור הוא
שאינו לנשמה תענוג בתאנים ורמונים ורחיצת הנהרות, אלא שסדרי
גן עדן צורות לסדרי ערבות, ששם גן עדן הנשמות ומשם מתעלות
לצורר החיים, ויש בזה להאריך ולהודיע בו מעט אלא שידיעתנו
מעוטה, ומ”מ הכתובים מודים בזה, ורז”ל מוציאין מרמזי
הפסוקים כל סדרי ערבות ותענוג הנשמות שאותו הגמול הוא
הנקרא גן עדן, ואינו נקרא עולם הבא אלא כדעת הרב ז”ל, וכבר
ביארתי זה בראיות ברורות, וכן יודעין מפסוק להט החרב
המתהפכת, ענין דין גיהנם והשתלחות נשמות החוטאים על ידי
מלאכי חבלה.

שכר ועונש – שיטת רמב”ן - מקורות 30

ודע והאמן כי גן עדן בארץ, ובו עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא
הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו, כי פרת בארצנו
ובגבולנו, ופישון הוא נילוס מצרים, כדברי הראשונים. אבל כאשר
הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן. והם לאלה יסוד, כמו
שאמרו (מדרש שה”ש זוטא א ד) הביאני המלך חדריו, מלמד
שעתיד הקדוש ברוך הוא להראות את ישראל גנוזי מרום החדרים
שבשמים. דבר אחר, הביאני המלך חדריו, אלו חדריו גן עדן, מכאן
אמרו כמעשה הרקיע מעשה גן עדן:

והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום, ומשם ימשך כח המלכיות
שבארץ, כמו שכתוב (ישעיה כד כא) ועל צבא המרום במרום ועל
מלכי האדמה באדמה. כך אמרו בבראשית רבה (טז ד) ארבעה
ראשים, אלו ד' מלכיות, שם האחד פישון, זה בבל וכו'. והדברים
הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה, סודם נעלה ונשגב:

והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון, במעשה ובמחשבה.
ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל, למה מנעו
ממנו, והאלהים הוא הטוב והמטיב, לא ימנע טוב להולכים
בתמים. והנחש אין בו היום נפש מדברת, ואם היתה בו מתחילה
היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו, כי היא היתה לו קללה נמרצת
מכולן. אבל כל אלה דברים כפולים, הגלוי והחתום בהם אמת.
ובבראשית רבה (טז ה) דבר אחר, לעבדה ולשמרה, אלו הקרבנות,
שנאמר (שמות ג יב) תעבדון את האלהים על ההר הזה, הדא הוא
דכתיב (במדבר כח ב) תשמרו להקריב לי במועדו. רמזו כי

גם היום כי רבים מבאי הארץ הלזו ארצה בני קדם יראו מרחוק הלהט המתהפכת.

הדברים כפולים פנימיות וחיצוניות

אבל סוד העניין הזה שהדברים כפולים כי גן עדן וארבע נהרות ועץ החיים ועץ הדעת נטע שם האלוהים וכן הכרובים ולהט החרב המתהפכת גם עלה התאנה והחגורות וכתנות אשר העור כלם כפשוטם וכמשמעם אמת הדבר ויציב העניין, ולסוד מופלא הוא כי הם כיוצרי דבר להבין סוד עמוק משל כמו ששנינו (ראש השנה כד א'):

“דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בעליה בטבלא בכותל שבהן מראה את הדיוטות כזה ראייתם או כזה ראייתם”

כי כן מלאכת במשכן בשלשה מקומות חצר ואהל ולפנים מן הפרוכת ובמקדש עזרה והיכל ודביר וכל אשר בכל מקום ומקום מן הכלים וציורי הכרובים כלם להבין סודות מעשה עולם העליון והאמצעי והשפל ורמזי כל המרכבה שם.

וכן הנבראים עצמם ביצירתן בדמות נבראו כמו שאמרו בספר יצירה (ו ד):

סימן לדבר ועדים נאמנים עולם ושנה ונפש.

ואדם הראשון מעשה ידיו שלהקדוש ברוך הוא מבחר בני אדם היה בתבונה ובדעת והשכינו הקדוש ברוך הוא יתברך במבחר המקומות להנאת ולתועלת הגוף. וצייר במקום ההוא הנכבד כל מעשה העולם העליון הוא עולם הנשמות בצירוי גשמי להבין משם יסודי כל נברא גופי ונפשי ומלאכי וכל מה שיש בהשגת הנברא להשיג מן הבורא יתברך.

גם המקום ההוא נכבד מכל מקומות העולם השפל מן המוצק אשר על ראשן מן העולם אמצעי והעליון ועל כן יראו בו מראות האלוהים יותר משאר מקומות, כאשר אנחנו מאמינים כי ארץ ישראל וירושלים מקומות נכבדים מיוחדים לנבואה בעצמן מפני מוצקם, וכל שכן בית המקדש כסא ה' כעניין שנאמר “מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלוהים וזה שער השמים” תלה נבואתו הבאה אליו מבלתי הקדמת כונה במעלת המקום.

על כן שוכני גן עדן שהוא במבחר למבין בציורי הדברים כל סודות העליונים ונפשם מתעלית בלימוד ההוא ורואה מראות אלוהים בחברת כבוד העליונים מן המקום ההוא ומשיגים כל מה שיוכל לדעת ולהבין בלימוד משה בסיני, כעניין שנאמר אשר אתה מראה בהר”.

זה עניין ידיעתנו בגן עדן.

מקורות מדברי חז"ל שהגן עדן בארץ

והדברים מפורשים בדברי חכמים זיכרונם לברכה וכבר רמז רבי אליעזר הגדול בפרקים שלו כפל העניין הזה שאמרת בפרק כ"א:

דתי רבי זעירא “ומפרי העץ” אין העץ אלא אדם שנמשל בעץ שנאמר “כי האדם עץ השדה” “אשר בתוך הגן” אין “בתוך הגן” אלא לשון נקיה ואין “גן” אלא האשה שנמשלה בגן שנאמר “גן נעול אחותי כלה” וכן אומר שהיה סמאל רוכב על הנחש ואמרו שהיה עץ החיים צוח

(7) ובאלה שמות רבה (ב ב) אמרו:

מי שהוא משמר את התורה הרי גן עדן לפניו מי שאינו משמר את התורה הרי גיהנם לפניו וכו'.

(8) בויקרא רבה (לב א'):

בשעה שהצדיקים עולים מתוך גן עדן ורואין את הרשעים שהם נידונין בגיהנם נפשם שמחה וגו'.

(9) ובהגדה דרבי יהושע בן לוי (כתובות עז ב') אמרו:

אחוי לי דוכתאי אחוי ליה דוכתיה שוור ונפל בגן עדן ואמרו חזייה לרבי שמעון בן יוחאי וכו'.

(10) ובבראשית רבה (פס"ה י"ח) במעשה דיקים איש צרורות בן אחותו של רבי יוסי בן יועזר אמרו:

נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו פורחת באויר אמר לשעה קלה קדמני זה לגן עדן.

(11) ובמדרש רות אמרו:

“וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו” ימי חייו דמאן רב ולוי חד אמר שליחויכין וחד אמר שלאויל מרודך.

אמר רבי שמואל בר נחמני מסתברא כמאן דאמר שליחויכין שמעשה שהקדוש ברוך הוא נותן שלום לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמם לגן עדן.

למדו במלה זאת שפטירתן של צדיקים מעולם הזה לגן עדן הוא.

(12) ובפרק שני דתמורה (ט"ז א') גרסינן:

אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנפטר משה רבנו [לגן עדן] אמר ליהושע שאל ממני כל ספק שיש לך וכו' נמצאנו למדין ששכר האדם לאחר המיתה הוא בגן עדן.

הגן עדן בעולם הזה

ומה שזכר ועונש יש לנפשות הצדיקים בגן עדן הנה דבר זה עיקרו בתורה ופירושו בדברי סופרים, שגן עדן מצוי הוא בעולם הזה בארץ, ושארבע נהרות יוצאין משם ואחד מהם פרת הסובב ארץ ישראל, וכל מה שבא בכתוב מפורשי סוד בראשית הכל אמת אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

ואנשי המדות עצמן יודו ויאמרו שגן עדן תחת קו ההשויה שלא יוסיף היום ולא יחסר.

ובספרי הרפואות ליונים הקדמונים וכן בספר אסף היהודי יספר כי אספקלינוס חכם מקדוני וארבעים איש מן החרטומים מלומדי הספרים הלכו הלון בארץ ויעברו מעבר להודו קדמת עדן למצוא קצת עצי הרפואות ועץ החיים למען תגדל תפארתם על כל חכמי הארץ ובבואם אל המקום ההוא ויברק עליהם להט החרב המתהפכת ויתלהטו כולם בשביבי אש הברק ולא נמלט מהם איש ותשבות חכמת הרפואה מן הגויים ההם ימים רבים עד מלך ארתחששתא המלך ואחרי כן נתחדשה בהם דעת הרופאים על ידי הנקובים בשם במלאכה היא וכל אלה דברי אמת ידועים ומפורסמים.

נפשותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר
”והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוהיהן”.

ואמרו במסכת חגיגה (”ב א”):

ערכות שבו צדק ומשפט וגנוזי חיים וגנוזי ברכה וגנוזי
שלום ונשמותיהן של צדיקים ורוחות נשמות שעתידין
להבראות ושם אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי
השרת וכסא הכבוד ומלך אל חי וקיים רם ונשא שוכן
עליהם.

ואמרו בסוכה (”מ”ה ב”):

ראיתי בני עליה והן מועטין.

ופירשו הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא כשאנה מאירה.

והבן ההסתכלות הזו שאמרו עליו (ויקרא רבה א י”ד):

משה רבינו עליו השלום נסתכל באספקלריא המאירה
ושאר נביאים נסתכלו בשאינה מאירה.

הביאו לשון ”ראיה” בהסתכלות השכל ועלוי ההבנה לפיכך קראם
בני עליה.

ואמרו :

”כי לא יראני האדם וחי” אבל בשעת מיתתן הן רואין.

ובספרי (בהעלותך קג) אמרו :

”יפקוד ה' אלוהי הרוחות לכל בשר” מגיד שכל הרוחות
אינן יוצאות אלא מלפניו רבי אליעזר בנו של רבי יוסי
הגלילי אומר סימן זה יהא בידך שכל זמן שאדם נתון
בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר ”אשר בידו נפש כל
חי” ואומר ”בידך אפקיד רוחי” מת נותנה באוצר שנאמר
”והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים” שומע אני בין
צדיקים בין רשעים תלמוד לומר ”ואת נפש אויבך
יקלענה בתוך כף הקלע”

במדרש תהלים אמרו :

”יעלוזו חסידים בכבוד” באיזה כבוד עושה לצדיקים
בשעה שנפטרין מן העולם והן מקלסין להקדוש ברוך
הוא ששם אותן בצרור החיים שנאמר ”והיתה נפש אדוני
צרורה בצרור החיים”.

ובמדרש שיר השירים (זוטא ע יד) אמרו :

”תוכו רצוף אהבה” אלו נפשות הצדיקים שנתונות עמו
במרום שלשה נכנסו זה לפנים מזה משה נגש אל הערפל
לפנים ממנו צדק ומשפט שכן כתוב ”צדק ומשפט מכון
כסאך” לפנים מהם נפשות הצדיקים שנאמר ”אשר בידו
נפש כל חי” ואומר ”והיתה נפש אדוני צרורה בצרור
החיים”.

והוא הרמוז בתורה :

”ולדבקה בו”

ואומר כשנגעה בו חוה ”אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים
אל תנדני” הנה עשה בכאן הכל משל ורמז והוא אמר
במקום אחר בפרק עשרים ”ויגרש את האדם” גורש ויצא
אדם וישב לו מחוץ לגן עדן בהן המוריה ששער גן עדן
סמוך להר המוריה.

עשה אותו גן ממש וזה אין צריך ראייה מדבריהם שכל האגדות
מפורשות הן בגן עדן שהוא גן ממש בארץ ואמרו (בבא מציעא קיד
ב) על רבי אבהו :

עייליה אליהו לגן עדן ומלי לגלימיה טרפי דאילני.

בפרק המקבל.

ובמדרש תהלים (נו) :

”בארצות החיים” זו ארץ ישראל דבר אחר זו גן עדן.

ובמדרש קהלת (ז לא) אמרו :

מפני מה ברא הקדוש ברוך הוא גיהנם וגן עדן כדי שתהא
זו מצלת מזו וכמה ריות ביניהם רבי יוחנן אמר כותל ורבי
אחא אמר טפח ורבנן אמרי שתי אצבעות.

ובבראשית רבה בתחילתו שנו והחזירו הדבר פעמים רבות וכן
במקומות אחרים שהוא גן ממש נטוע בארץ.

אלא העניין כמו שפירשנו וכמה נכבד דבר רבי אברהם בן עזרא
זכרונו לברכה שכתב (בבאור בראשית ג כד) :

בעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים כמשמעם.

ובמדרש שיר השירים אמרו :

”הביאני המלך חדריו” מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא
להראות לישראל גנוזי מרום החדרים שבשמים רבי יהודה
אומר הרי אתה למד מיעקב שאמר לו הקדוש ברוך הוא
”קום עלה בית אל” וכו' מלמד שהראה לו הקדוש ברוך
הוא [עליה] למעלה מעליה והראה לו חדרים שבמרום
דבר אחר ”הביאני המלך חדריו” אלו חדרים גן עדן ומכאן
אמרו כמעשה הרקיע כן מעשה גן עדן וכו'.

ובמדרש רבי נחוניא בן הקנה אומר מזה הרבה סתם העניין ומבואר
הפרוש.

גן עדן הרוחני לנשמות

ואם כן כיון שהעניין על דרך הנזכר מכל מקום גן עדן בעולם הזה
התחתון הוא מה שכר הנשמות שם ואין תועלתם בדבר גשמי ולא
במקום ממקומות הארץ ועולם התחתונים, כבר פרשתי שהעניין
כפול, וזה הגן והעדן התחתונים הן ציורים לסודות העליונים
והדברים ההם העליונים הרמוזים באלה גם כן נקראים ”גן ועדן”
שאלו התחתונים מהן תופסין השם הזה.

כיצד ? יש בעליונים השגה שנקראת בדברי רבותינו זיכרונו לברכה
”גן” והשגה למעלה הימנה שהיא הנקראת ”עדן” והוא נקרא
”צרור החיים”.

וסודם עמוק ותפוס ביד מקבלי האמונה אבל פירשו לנו חכמים
זיכרונו לברכה מקום הנפשות אמרו במסכת שבת (קנ”ב ב) :

ועוד נדבר בזה לפנינו בעזרת האל.

אמר רבי אלעזר ברבי מנחם "ונחל עדןך תשקם" אין כתיב כאן אלא "ונחל עדניך" מכאן שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו.

גן עדן גם לזמן התחיה

ובאמת כי במקום הזה גן עדן משמש עוד בגמול גשמי ממש לזמן התחיה והוא מה שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה (תענית לא א) :

עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים בגן עדן וכן אמרו עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראהו באצבע כאילו רואה שנאמר "הנה אלהינו זה".

וזה עונש ושכר עתיד בזמן התחיה והראות השכינה כאילו מראה באצבע מתוך המחול השגת המעלה ועונש התיחדות מתוך שמחה גופית כי יגיעו אנשי העולם ההוא למעלת משה רבנו שנתעלה נפשו על גופו עד שבטלו כחותיו הגופיות והיה מלוכש בכל שעה ברוח הקדש כאלו ראינו ושמיעתו בעין הנפש בלבד לא במצועי העין הגופי כאשר יעשו שאר הנביאים בהתבטל הגוף והתפשט הנפש מכחותיו שיאצל עליה רוח הקודש ותראה בראות עצמה כאשר יראה מיכאל וגבריאל והיא הראיה האמתית והשמיעה הנכונה כי אין למתפלספים מבטלי התורה כפי רצונם טענה מוכרחת עלינו שיכחישו אמונתנו שאנחנו מאמינים שיש לגבריאל ראייה או שמיעה ותקרא אותה "השגה שהיא מגעת אליו מן מיכאל" על דרך משל.

וכן הנשמות מספרות זו עם זו כמו שזכרו רבותינו זיכרונם לברכה (ברכות י"ח ב') ואין הכוונה לסיפור בשפה וחתוך לשון אך שיש הודעה והשגה לנפשות זו מזו והנה יצאנו מענינו ובאנו לגעת בסודות הנבואה וראיות החסידים שרואין המלאכים ואמרו באגדה במדרש "מה רב טובך אשר צפנת ליראך"

והנה כבר נתבארה אמונתנו בגן עדן ונרמזה כפי הראוי.

גן עדן התחתון

אבל עוד יאמינו רבותינו זיכרונם לברכה לפי דבריהם בהגדות שאמרו הגן עדן התחתון שהזכרנוהו יש לשכר הנשמות בו חלק בשכר ועונג ואף על פי שאינן גוף וכבר שמו להם מקום עם העליונים.

ותיקון העניין הזה כך הוא לפי שאמרו חכמים זיכרונם לברכה (שבת קנב ב') :

עד שנים חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר שנים עשר חדש גופו בטל ונשמתו עולה ושוב אינה עשר יורדת.

ופירוש הקבלה הזו כי כל שנים עשר חדש עדיין כח הגוף קיים והנשמה נוטה לדעתה ולמעשיה כאשר היתה באמנה אתו בהצטיירות מחשבות גשמיות, ואף על פי שעולה לידעת עולם הנשמות יורדת היא לעניין שהיתה כבר לאחר שנים עשר חודש נתעלית מדעות גשמיות ולבשה מלאכות ונתעטרה בעטרה שלעולם הבא.

ואין הכוונה במה שאמרו גופו קיים בין שיהא הגוף נשרף לסיד או שיהא מן החנוטים שגופם מתקיים, אלא הכוונה למה שכתבנו.

ובאותן י"ב חודש חלק הנשמה בגן עדן להיות עונג העולם העליון להם בעניין נוטה לגשמיות, ואין כוונת רבותינו זיכרונם לברכה שיתעדנו הנשמות בפירות הגן ההוא או שירחצו בנהרות אלא הכוונה מפני שהוא שער השמים לאור באור החיים כאשר תאמר על העומד בירושלים שתתלבש נפשו רוח הקודש ומלאכות נבואה בחפץ עליון בין במראה בין בחלום יותר מן העומדים בארץ טמאה ומן ההשגה ההוא אל הנפש במקום ההוא מתפעלת לדבקות העולם העליון והשגת תענוג הרוחני.

וזה מה שמספרין רבותינו זיכרונם לברכה בהגדה (בבא מציעא פה ב') :

בצדיקי דסלקי ונחתי למתיבתא דרקיעא.

העליה ההיא השגת הנפש ודבקותה בעליונים והירידה היא להשגת מה שיגיעו סגולת התחתונים בחייהוין כגון הנביאים.

הגדרת הנפש במקום הגן עדן

אבל היות הנפש נגדרת במקום אם יתקשה למתחכמים על תורת ה' נשיב להם בזה האפשרות ששמנו לפניהם בחוטאי גיהנם, ואי אפשר לפרש יותר מזה בגן עדן העליונים הנזכרים למעלה.

אבל כוונתנו שיתבאר מדברינו לתלמידים שאין דברי תורה בגן עדן וענינו משל שאינו אמת ואין דברי רבותינו זיכרונם לברכה וקבלת האבות נוחי הנפש באלו הענינים דברי הבאי או משל בטל המליצה אלא הכל אמת ואמונה חיצון ופנימי מן מעלה למעלה ומן רוממות לרוממות.

וזוכה בו כל אחד ואחד למקום מעלתו ומשיג ממנו כפי הראוי לגמולו ולפיכך אמרו בויקרא רבה (כ"ז א') :

ביאור מהות העולם הבא

דועכשיו נחזור לשכר גדול שהוא העולם הבא והנה דבר ידוע הוא כי הזוכה שבדברי זיכרוןם לברכה הוא המזומן לחיי העולם הבא והמתברך מהם אומרים עליו "זכרו לחיי רבותינו העולם הבא" (קדושין לא ב') ועיקר השכר אצלם בכל המצוות הוא העולם הבא כמו שאמרו (בראשית רבה נט ב) "ותשחק ליום אחרון" שכל שכרן של מצוות צדיקים אינו אלא לעולם הבא ואמרו (ראש השנה טז ב') [צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא כמו שהזכרנו כברייתא למעלה הנה שמון שכר צדיקים הגמורים ומעלתן לחיי העולם הבא וכן האובדים אצלם הם השנויין במשנתנו (סנהדרין פט) ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו' וזה העולם הבא שהוא סוף מתן שכרן של מצוות הדבר מסתפק הוא במשנה זו ולא נתבאר בפירוש אם הוא עולם הנשמות ושכרן המגיע לכל אחת מהן בעצמה אחרי המות מיד כמו שהזכרנו או הוא עולם אחר שיתחדש ויהיה השכר בגוף ובנפש או לנפש בלבד בזמן ההוא המתחדש וראינו שאמרו בגמרא על המשנה הזו וכל כך למה תנא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהא לו חלק בתחיית המתים לפי שכל מדותיו שלהקדוש ברוך הוא מידה כנגד מדה וזה מורה כי העולם הבא הוא עולם השכר לאותן שהקדוש ברוך הוא מחיה בתחיית המתים ואינן על עולם הנשמות שקרינו אותו גן עדן אלא עולם התחיה הוא ושם (סנהדרין פט) אמרו אמר רבי אלעזר בן רבי יוסי בדבר זה זייתי דברי כותיים שהיו אומרים אין תחיית המתים מן התורה אמרתי להם זייתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום שאתם אומרים אין תחיית המתים מן התורה הרי הוא אומר "הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה" "הכרת תכרת" בעולם הזה "עונה בה" לעולם הבא מכאן הראה להם תחיית המתים שאם אין תחיית המתים אותו העולם בטל הוא וכיון שחייבה תורה לעובד עבודה זרה כרת מאותו עולם נמצא תחיית המתים למד מאלי מן התורה ושם הקשו בגמרא אמר לו רב פפא לאביי ולימא תרווייהו מ"הכרת תכרת" דברה תורה כלשון בני אדם ואמרינן כתנאי "הכרת תכרת" "הכרת" בעולם הזה "תכרת" בעולם הבא דברי רבי עקיבה אמר לו רבי אלעזר בן עזריה והלא כבר נאמר "את ה' הוא מגדף ונכרתה" וכי שלשה עולמים יש אלא "הכרת" בעולם הזה ונכרת לעולם הבא "הכרת תכרת" דברה תורה כלשון בני אדם למדנו מכאן כי הכרת הוא אכרן הנפש מן הגוף והכרתה ממנו בעולם הזה והכפל בענשי

עבודה זרה להכרת מן העולם הבא ואין עולם שלישי שהיא ראוי כרת כי דיני גיהנם בנפש בזמן הזה אין בו הכרתה כלל ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלא לאותן שאינן עומדין בדין שנכרתין בו ואובדין שם והם עצמם ממה היא כריתתן מחיי העולם הבא.

ועוד אמרו שם בגמרא (סנהדרין צא ב') מנין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים שנאמר "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום" מה היום כולכם חיים אף לעולם הבא כולכם חיים ושם (סנהדרין צ ב') אמרו רב חסדא רמי כתיב "וחפרה הלבנה ובושה החמה" וכתיב "והיה אור הלבנה כאור החמה" לא קשיא כאן בעולם הזה כאן בעולם הבא כלומר בעולם הבא לימות המשיח והקשו לשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד אידי ואידי לעולם הבא לא קשיא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכניה ובודאי הם זיכרוןם לברכה לא יפרשו "אור הלבנה כאור החמה" בעולם הנשמות אלא קראו הזמן שהוא אחר תחיית המתים "עולם הבא" וכן אמרו בדור המדבר באין הן לעולם הבא שנאמר "ופדוי ה' ישוּבון ובאו ציון ברנה" ובעשרת השבטים שנו עשרת השבטים אין עתידין לחזור ותניא רבי אומר באין הן לעולם הבא שנאמר "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים" וזה העניין אינו בעולם הנשמות ושם (סנהדרין צא ב') אמר רבי יהושע בן לוי מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר "אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה" "הללוך" לא נאמר אלא "יהללוך" מכאן לתחיית המתים מן התורה ואמר רבי יהושע בן לוי כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומר לעולם הבא שנאמר "אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה" הנה אלו שתי מימרות שתיהן לרבי יהושע בן לוי ועניין אחד בהן בביאור וקורא עולם שאחרי תחיה "עולם הבא" ושם אמרו כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת בעולם הזה זוכה ומנהיג לעולם הבא ובמסכת שבת (סג א') אמרו לעניין היוצא בכלי זיין בשבת רבי אליעזר אומר תכשיטין הם לו ואמרו ליה וכי מאחר תכשיטין הן לו מפני מה הן בטלין לימות המשיח מפני שאינן צריכין שנאמר "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" והקשו מזה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד ואמרו לשון אחר אמר להם רבי אליעזר אף לימות המשיח אינו בטלין אבל בטלין הן לעולם הבא והיינו

4 מדברי רמב"ן בשאר מקומות על העולם הבא רמב"ן ויקרא פרק כו

(יב) וטעם והתהלכתי בתוכם - שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם, וזה דרך דברי הברית כפשוטן, והוא אמת, וכך יעשה בהן בודאי. ולא הזכיר הכתוב בכאן שכר קיום הנפשות בעולם הנשמות, ובעולם הבא אחרי תחית המתים, כי קיומן מחויב בדרך היצירה כמו שפירשתי בכריתות (לעיל יח כט). והעונש הוא שמכרית החייבים בהם, והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירתם:

אבל על דרך האמת, הברכות האלה עוד הם ברכות שמים בעליונים, כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם. וכן והתהלכתי בתוכם, רמז למדה שקראו רבותינו שכינה, מן ונתתי משכני בתוכם, ואומרים (מנחות פו ב) שכינה שורה

בישראל, ואמרו בבראשית רבה (יט ז) עיקר שכינה בתחתונים היתה. והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו. ואלה הברכות בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם, ובנין שמים וארץ שלם על מכוונתו, ואין בתורה ברכות שלמות כאלה, שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקדוש ברוך הוא ובינינו:

ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן, לא הרבים ולא היחידים מהם, שלא עלתה זכותם לכך, כמו שאמרו (מו"ק טז ב) על דוד (והוא עורר את חניתו) על שמונה מאות חלל, והיה מצטער על מאתים, יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי. ועל כן תמצא לרבותינו ז"ל שיזכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא, מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושיט וכו' (תו"כ פרק ב ב), עתיד הקדוש ברוך הוא לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא (שם פרק ג ג), כי לא נתקיים, אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות:

העשירי שאין עוד לא אנהא ולא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחין שנאמר "ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה" עד כאן דברי אגדה זו ובאלפא ביתא דרבי עקיבה אמרו "ארץ החיים" ארץ שמתיה חיים תחילה לעולם הבא אם כן צדיקים שבחוצה לארץ כגון משה ואהרן האריך הן חייין ובאין לעולם הבא מלמד שבשעת תחיית המתים וכו'.

כל אלו דברים ברורים שהעולם הבא האמור בכל מקום אינו עולם הנשמות והשכר המגיע להם מיד אחרי המיתה אלא עולם שעתיד הקדוש ברוך הוא לחדשו לאחר ימות המשיח ותחיית המתים ובבראשית רבה (יד ה') אמרו כשם שיצירתו בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא מה יצירתו בעולם הזה מתחיל בעור ובשר וגומר בגידים ועצמות כך לעתיד לבוא מתחיל בעור ובשר וגומר בגידים ועצמות ובגמרא בפרק אין נערכין (ערכין יג ב') [אמר] למימרא דנבל לחוד וכנור לחוד דלא כרבי יהודה דתניא רבי יהודה אומר כנור שלמקדש שלשבע נימין היה שנאמר "שובע שמחות את פניך" אל תקרי שובע אלא שבע שלימות המשיח שמונה שנאמר "למנצח על השמינית" שלעולם הבא עשר שנאמר "עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור" ואומר "הודו לה' בכנור נבל עשור זמרו לו" ומתרגיין אפילו תימא רבי יהודה לעולם הבא אידי דנפיש נימין דידיה נפיש קליה כנבל ופירוש העניין הזה כי הכנור וכלי הזמר שבמקדש רמו להשגת המחשבה שהיא נתלית ברוח ואין בגשמיות דק כמוסיקא כעניין שנאמר "וקול ודבור ורוח" וזהו רוח הקודש והנה [בעולם] הזה ישיגו החכמה ברוח הקודש שבע ספירות וידבק אורן במשכן ובמקדש ונרמזות בשבע נרות שלבית המקדש ובקצת הקרבנות גם בלעם אמר "את שבעת המזבחות ערכתי" הזכיר אותן בשם הידיעה לפיכך ירמוז בכנור שבע כלי הקול בעולם הזה ולימות המשיח תושג ספירה שמינית וירמוז אותה [ולעולם הבא תהיה ההשגה שלימה לעשר ספירות וירמוז אותן] וזה עניין מופלא ונכבד ומכל מקום נלמד בפירוש העולם הבא שהוא עולם גוף ומקדש וכליו ואינו עולם הנשמות שכל אדם יש לו בו כחלק הראוי לו אחר מיתתו מיד ודבר פשוט הוא כתוב בתלמוד שמתצא בו במקומות רבים שהם מזכירים רשעים בגיהנם כמו טיטוס ושאר רשעים כגון עדת קורח וזולתם שבזמן הזה הם נדונין שם ומזכירין לצדיקים שהם בגן עדן כגון לרבי יהושע בן לוי ורבי שמעון בן יוחאי וזולתם ולא תמצא בשום מקום בתלמוד שיאמרו על אחד מהן שהוא בעולם הבא עכשיו אלא אומרים "מזומן לחיי העולם הבא ואמרו בספרי (נצבים) במשה רבנו "גנוז לחיי העולם הבא" לא שהוא עכשיו בחיי העולם הבא ואמרו (ברכות סא ב') ברבי עקיבה במיתתו "אשריך רבי עקיבה שיצאה נשמתך באחד ואתה מזומן לחיי העולם הבא" ואמרו ברבי אלעזר בן דורדיא ובקטיעא בן שלום "מזומן לחיי העולם הבא" בפרק ראשון דעבודה זרה (עבודה זרה י ב' יז א') וכן במקומות רבים מאוד בתלמוד הרי שלאחר פטירתן של צדיקים אומרים שהם מזומנים לחיי העולם הבא שהוא לשון עתיד להם למידת שפירתן מן העולם הזה לגן עדן היא שהוא עולם הנשמות ואין פטירתן לעולם הקרוי עולם הבא אלא שהם מזומנים ועתידין לו ועוד אמרו (ברכות נח ב') בברכה דרואה קברי ישראל "והמית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם לחיי העולם הבא בארץ ישראל מחיה המתים" [ושגור כפי הדורות לומר בין בבקשה בין בסוף ברכת המזון ובכל תפלות "הרחמן יזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא" מקדימין ימות המשיח ואין דעתם לבקש שתתקרב להם המיתה ויהיו בעולם הנשמות].

דשמואל הפרישו בכאן בין ימות המשיח ובין העולם העתיד והוא לאחר התחיה שאין כל אלו העניינים על עולם הנשמות ההווה ובסוף חולין שנו בברייתא שהוזכרה גם כן בקדושין (לט ב') ובמקומות אחרים תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה שנאמר "למען ייטב לך והארכת ימים" "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב "והארכת ימים" בעולם שכולו ארוך הנה זה העולם שכולו טוב וארוך שהוא העולם הבא אמר שתחיית המתים תלוי בה מפני שהוא בא אחר התחיה ובספרי (ואתחנן לה) הזכירו כל הזמנים הללו במדרש אמרו "בהתהלך תנחה אותך" בעולם הזה "בשכבך תשמור" בשעה מיתה "והקיצות" בימי המשיח "היא תשיחך" לעולם הבא הזכירו כאן העולם הזה וזמן המיתה והוא עולם הנשמות וימות המשיח ואחר כך עולם הבא ואמרו שם (ספרי עקב מז) "למען ירבו ימיכם" בעולם הזה "וימי בניכם" לימות המשיח "כימי השמים על הארץ" לעולם הבא וכן דרשו שם (ספרי נשא מ) "וישמרך" ישמור את נפשך בשעת מיתה וכן הוא אומר "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" דבר אחר ישמור רגליך מגיהנם וכן הוא אומר "רגלי חסידיו ישמור" דבר אחר "וישמרך" ישמור לעולם הבא וכן הוא אומר "וקוי ה' יחליפו כח" הזכירו בכאן שמירת הנפש בשעת מיתה שהוא עולם הנשמות והדבקה בצרור החיים שהוא גן עדן שלה כמו שהזכרנו ואחרי כן שמירתה לעולם הבא ושם שנינו עוד "חופף עליו כל היום" "חופף עליו" בעולם הזה "כל היום" לימות המשיח "ובין כתפיו שכך" בנוי ומשוכלל לעולם הבא וכו' ועוד אמרו שם (ספרי ברכה שנד) "כי שפע ימים יינקו" זה ימה של חיפה שגנוז לצדיקים לעולם הבא מנין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצרור שלכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וזכוכיות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאן לימה של חיפה שגנוז לצדיקים לעתיד לבא תלמוד לומר "כי שפע ימים יינקו".

מדרש אלה שמות רבה עשרה דברים עתיד הקדוש ברוך הוא לחדש לעולם הבא הראשונה שהוא עתיד להאיר לעולמו שנאמר "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם" וגו' וכי אדם יכול להביט בהקדוש ברוך הוא אלא מה הקדוש ברוך הוא עושה לשמש מאור ארבעים ותשעה חלקי אור שנאמר "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים" ואפילו אם אדם חולה הקדוש ברוך הוא גוזר לשמש ומרפאו שנאמר "וזרח לכם יראי שמי" והשניה מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל מי שיש בו מחלה שנאמר "והיה כל נפש חיה אשר ישרוך" ואומר "ונרפאו המים" והשלישית עושה אילנות ליתן פירותיהן בכל חודש וחודש ויהא אדם אוכל מהם ומתרפא שנאמר "והנחל יעלה מזה ומזה כל עץ מאכל לחדשיו יבכר" הרביעית שהם בונים כל החורבות ואין מקום חרב בעולם ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבא שנאמר "ואחותך סדום ובנותיה תשובנה לקדמותן" החמישי שהוא יבנה ירושלים באבן ספיר שנאמר "עניה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים" ואותן האבנים מאירות כשמש ואומות העולם באין ורואין בכבודן של ישראל שנאמר "והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך" השישית "ופרה ורב תרעינה" השביעית שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים וכוורת עמהם ברית ועם ישראל שנאמר "וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה" השמיני [שאין עוד בכי ויללה בעולם שנאמר "לא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה" התשיעי שאין עוד מות שנאמר "בלע המות לנצח"

מוצאין אותו אבל אתם מוצאין אותו לעולם הבא וזו המימרא מתפרשת על אחד משתי דרכים או שנאמר שיהיו בני העולם הבא מי שלא יגיע מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם מן הזיו והוא במעלת דור המדבר או נפרש שרמז הכתוב לדעת רבי אלעזר בן חסמא במלת "היום" שאנשי העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון רמז על עיקר המן ורמזו על קיום בני העולם הבא כך נראה לי וזהו שאמרו במסכת יומא (עה ב') "לחם אבירים אכל איש" לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי רבי ישמעאל רצה לומר מזיו השכינה שמלאכים חיים ממנו ואמר לו רבי עקיבה ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר "לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" תפסו מפני ששם קיומם בעניין גשמי מתולדות הזיו העליון והם קיימים באור עצמו ועל כן נאמין אנחנו במה שאמרו (סנהדרין צב א') מתים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות שוב אינן חוזרין לעפרם ואם תאמר אותן אלף שנים שעתיד הקדוש ברוך הוא לחדש עולמו מה הן עושין הקדוש ברוך הוא עושה להם כנפים והם שטים על פני המים ופירוש "כנפים" לבישת הנפש מלאכות ותחלבש הגוף עמה ושלא תחבטל בבטול היסודות וזה עניין מורגל מאוד ושגור בפיהם זיכרוןם לברכה כמו שאמרו בכל המדרשות ובתלמוד "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב "והארכת ימים" לעולם שכולו ארוך רוצה לומר שכל הזוכים לו ארוכי הימים הם שאין בו המות ומפורש אמרו בשלהי חולין אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה שנאמר "למען ייטב לך והארכת ימים" "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב "והארכת ימים" לעולם שכולו ארוך כלומר שאינן חוזרין לעפרן לעדי עד וכבר כתבתי לזו.

ואם תשיב עלינו להיות הגוף מחובר מכלי השמוש לפעולת הנפש לשלשה חלקים שהזכירו אנשי העיון והם כלי המזון וכלי הזרע וכלי תיקון הגוף והגוף בכללו צורך מציאותו היה בעבור תכלית אחת והיא אכילת המזון לקיום הגוף ולהוליד דמיונו וכשתסתלק התכלית ההוא בעולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה למה יהיה הגוף פועל ריק ואין במעשה האלהים פועל בטל הנה התשובה לכל זה כי היתה הבריאה הזאת לתחיית המתים לצורך השמושים הנזכרים ואין הקדוש ברוך הוא רוצה בבטולה אחרי כן ועוד יש בצורה הזאת סודות עמוקים כי לא היתה הצורה על זה הדמות הפקר וללא טעם רק לצורך גדול וטעם נכבד והעושו יתברך רוצה בקיומו.

ואם תקשה עלינו קיום הגוף מן השפלים לעולם כבר השיבנו אליך כי קיום הגוף יהיה בקיום הנפש וקיום הנפש בהתיחדה בדעת עליון והמתקיים יהיה במקום מתקיים בהתיחדו בו כאשר נאמין אפילו בפשט הפסוקים הכתובים על אדם הראשון שיתקיים ויחיה לעד אלו לא שחטא בחטא ההוא ואפילו שנאמין בחורבן העולם בשנת השמטה וכך נאמין ונתחזק אצל הכל באמת הראות כח הנפש על הגוף האפל בדבקה בדעת עליון כעניין קרון פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה (בבא בתרא עה ב') וכן אמרו רבותינו זיכרוןם לברכה על אדם הראשון (בבא בתרא נח א') ועל כל דבק ביוצרו ומתלבש ברוח הקודש אמרו עליו על פנחס (ויקרא רבה א א) בשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים ואמרו עליו על רבי אליעזר הגדול (פרקי דרבי אליעזר ב) כשהיה דורש במעשה בראשית היו קרנותיו יוצאות כקרנותיו שלמשה ואין אדם מכיר אם יום אם לילה וכן אמרו בספרי (דברים

ועוד מצינו מפורש במדרש "ויברך אלהים את יום השביעי" ברוך הקדוש ברוך הוא העולם הבא שמתחיל באלף השביעי "ויקדש אותו" זימנו לישראל ומשנה זו הוא ששינו בתמיד (ז ד) בשביעי אומר מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא לעולם שכולו שבת שהיא מנוחה לחיי העולמים ובמכילתא (כי תשא א) אמרו כי אני ה' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת לעולם הזה נמצינו למדין שהוא מעין קדושת העולם הבא וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ובהגדה שלרבי עקיבה אמרו הדין ומלכות בית דוד יהיו באלף השישי הרי נתבאר שהעולם הבא אינו עולם הנשמות אלא עולם נברא קיים שימצאו בו אנשי התחיה בגוף ובנפש.

ועל זה העולם אמרו בברכות (יז א') מרגלא בפומיה דרב העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן והן ונהנין מזיו שכינה וכן יאמרו תמיד בתלמוד (עי' בבא בתרא י' א') הקדוש ברוך הוא משביען [מזיון] שכינתו לעולם הבא שנאמר "אשבעה בהקיץ תמונתך" רצונו לומר שקיום האנשים הזוכים הם בזיו הכבוד כקיום הנפש בגוף בעולם הזה באכילה ושתייה כמו שכתוב "באור פני מלך חיים" ודרשו בואלה שמות רבה "ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו" אכילה ודאית דכתיב "באור פני מלך חיים" וכן אמר במשה רבנו עליו השלום (שמות רבה מ"ו ט') מאין היה אוכל מזיו השכינה היה נזון אל תתמה שהרי חיות שהן נושאות הכסא ניזונות מזיו השכינה שנאמר "ואתה מחיה את כולם" כלומר לכולם כי קיום הנפש בהתיחדה בדעת עליון כקיום המלאכים בו והתעלות הנפש על הגוף מבטלת הכחות הגופיות כמו שהזכרנו לעיל פעם אחר עד שיתקיים הגוף כקיום הנפש בלא אכילה ושתייה כקיום משה רבינו עליו השלום בהר ארבעים יום ואם ניחם זה אל מעשה הנס הנה אליהו יוכיח שלא הושלך הגוף ממנו ולא נפרד מן הנפש והתקיים מאז ועד עולם וכן חנוך כפי מדרש רבותינו זיכרוןם לברכה וכן אמרו (קוהלת רבה ג יז פ"ג) "כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף" אמר רבי סימון ראוי היה האדם שיתקיים ויחיה לעולם מהדין פסוקא ומפני מה נקנסה עליו מיתה אלא "והאלהים עשה שייראו מלפניו" מה שהיה כבר הוא רבי יודן ורבי נחמיה חד אמר אם יאמר לך אדם שאלמלי לא חטא אדם הראשון היה חי וקיים לעולם אמור לו הרי אליהו שלא חטא הרי הוא חי וקיים לעולם הרי ביארו שרצון האלהים במעשיו מקיים אותם לעולם והביאו הראיה מאלהיו זכור לטוב והנביא אמר "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" זאת ראיה שלא נפרדה נפשו מגוף הקדוש והתקיים קיום אנושי ואם נאמר שנסתלקה ממנו תהא הבטחה מפורשת על תחיית המתים ושתייהן קורעות לב קטני האמנה.

והנה ראינו כי זכי הנפש קיום גופם בדברים הדקים והזוכים מהם בדקים מן הדקים כי אנשי המן נתקיימו במן הנבלע באברים שהוא מתולדות האור העליון המתגשם ברצון הבורא יתברך וזכו בדבר משעה שנתעלית נפשם במה שהשיגו בנפלאות כמו שאמרו (מכילתא בשלח) "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא" ומשה שנתעלית נפשו ונתיחדה יותר מהם בידיעת בוראו לא הוצרך לדבר ההוא שנתגשם ונתקיים גופו בזיו השכינה ובהשגת העליונים ומצאתי במכילתא (ויסע ד) "היום לא תמצאוהו בשדה" אמר להם היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו למחר רבי אלעזר בן חסמא אומר בעולם הזה אין אתם

ונברא קודם העולם הזה לומר שהוא ההשגה האחרונה שאדם משיג ומתעלה בה וכן אמרו בבראשית רבה (ג ד) שאור הזה שאדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו והוא עניין צפיית המרכבה ובו משיגים אמתת הנבראים בכלל וזהו מסוף העולם ועד סופו וזהו אור החיים כדכתיב "לאור באור החיים" ועוד אמרו שם במדרש רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר קמו) וכסא הכבוד המעוטר המכולל המהולל המאושר הוא בית העולם הבא ומקומו חקוק בחכמה דכתיב "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור" וכל המדרש עד יזכו לחיי העולם הבא שהוא הטוב הגנוז ומאי ניהו עוזו של הקדוש ברוך הוא דכתיב "ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו" שם בכאן בית העולם הבא בכסא הכבוד מקום הנשמות בעולמו כמו שאמרו בערכות ששם נשמותיהן של צדיקים ושם מלאכי השרת וכסא הכבוד כדאיתא במסכת חגיגה (יב ב') ושם מקום העולם הבא חקוק בחכמה להודיע שהגיע השגתה לאור הראשון שנקרא חכמה דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור" וכתיב "חכמת אדם תאיר פניו ועו פניו ישנא" ואי אפשר לפרש יותר מזה.

ומה יקרו דברי הרב הגדול רבי משה בן הה"ר מימון הדיין במלות קצרות וארוכות שכתב בזה העולם בפירוש פרק חלק אמר כי העולם הבא ישכילו נפשותינו שם מסודות הבורא כפי שישכילו בעולם הזה מסודות הכוכבים והגלגלים או יותר וכן אמרו רבותינו זיכרונם לברכה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו שכינה ועניין "עטרותיהן בראשיהן" רוצה לומר קיום הנפש היודעת בקיום הדבר הידוע לה והויתה היא והוא דבר אחד כמו שאמרו מביני הפילוסופים בעניין יארך ספורו ומה שאמרו "נהנין מזיו שכינה" כונתם לומר כי הנפשות ההם ינעמו במה שישכילו מסוד האל יתברך כמו שינעמו חיות הקודש ושאר כתות המלאכים במה שישכילו וידעו מסוד האל אם כן הגמול הטוב ותכלית הכוונה הוא שישג האדם אל הגמול העליון ויהיה נכנס בכלל ההוא וקיום הנפש כמו שאמרנו יהיה עד לאין תכלית כקיום הבורא יתברך כי הוא סבת קיומה בהשגתה אותו אלו דברי הרב זכרונם לברכה והם דברים טהורים וכבר באו כלם בדברי חכמינו זיכרונם לברכה כי הזכיר עונג הנפש בקיומה ושם אותה עם כת חיות הקודש והמלאכים כמו ששמו הם זיכרונם לברכה עמהם תחת כסא הכבוד וחקקו מקומו בחכמה והיא ההשגה בעצמה והגמול השלם וכן הזכירו רבותינו זיכרונם לברכה קיומה כקיום החיות והמלאכים לכתותיהם במה שינעמו מהשגתם כמו שדרשו בכתוב שנאמר "באור פני מלך חיים" וכמו שכתבנו למעלה מדבריהם זיכרונם לברכה והזכירו עניין קיומו בקיום הדבר הידוע להם והיות הוא והן דבר אחד והוא פירוש מה שנאמר בתורה "ולדבקה בו" ואומר "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך" ומכאן בא [רבי עקיבה] ולמד "את ה' אלהיך תירא" לרבות תלמידי חכמים ורבותינו זיכרונם לברכה הם שהבינו ופירשו דרך ועניין היחוד הזה ולא שישג האדם לידיעת מהותו שהידיעה הוא הזכות בעצמו ועל זה אמרו (ברכות לד ב') כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו" וזו המימרא הזכירה הרב הגדול זכרונם לברכה ופירש ואמר כבר הודיעונו חכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה ואין יודע גדלה ויפיה אלא הקדוש ברוך הוא לבדו הנה דברי הרב במעלת זה העולם הבא ובעונג שלו דברים נכונים הם אין לנו אלא להודות בהן ולשבח מעלותיהן לבעליהן זיכרונם לברכה.

י) פניהם של צדיקים לעתיד לבא דומות לחמה וללבנה ולרקיע לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש ואם דעותינו לא ישיגו בחקירה מאיזה צד תהיה המידה הזאת אבל נאמין שהוא כן כי הבורא יתברך שמו יודע מסודות הנפש ומהותה יותר מהתחכמותנו ועוד אנחנו רואים שחפצי הנפש המזדמנים כרצונה נותנין לו לגוף הנאה ומוסיפין בו זהר והדר וראות ושומן ובריאות אפילו בבואם אליו בעמל ויגיעה וכל שכן חכמה לחכמים כעניין שכתוב חכמת אדם תאיר פניו וכל שכן שזאת הקושיא שהזכרנו בקיום הגוף לנצח אינה על דעת הפילוסופים ולא על דעת חכמי תורתנו המפרשים כי הפילוסופים מקיימים כללו לעד (מורה נבוכים ב כז כט) וחכמינו קצתם יודו בקיומו ואין אצלם חזרת העולם לתוהו ובהו כי כל נברא ברצון הבורא קיומו ברצונו אם לזמן אם לנצח וכמו שיאמינו הם בעיונם קיום הכללים לעד כך אנחנו יכולים בקבלותנו להאמין בקיום הפרט ברצון המתעלה שמו כי כמו שיש רצון כללי כך יש רצון פרטי בפרט ואף על פי שנראה בעולם ביטול הפרטים וקיום הכללי הנה אמונתנו היא כי היה זה בבעלי הנפש מפני החטא נחש הקדמוני והעונש הנגזר עליו אבל הרצון הנצחי מקיים רצונו לנצח כמו שהזכרנו למעלה מדברי רבותינו זיכרונם לברכה.

עכשיו ביארנו כונתנו בשכרי המצות וענשן ונחזור בקצרה כי שכר הנפשות וקיומם בעולם הנשמות נקרא לרבותינו זיכרונם לברכה "גן עדן" ופעמים קורין אותו "עליה" ו"ישיבה שלמעלה" ואחרי כן יבא המשיח והוא מכלל חיי העולם הזה ובסופה יהיה יום הדין ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש והוא העיקר הגדול שהוא תקות כל מקוה להקדוש ברוך הוא והוא העולם הבא שבו ישוב הגוף כמו נפש והנפש תדבק בדעת עליון כהדבקה בגן עדן עולם הנשמות ותתעלה בהשגה גדולה ממנה ויהיה קיום הכל לעדי עד ולנצח נצחים סימן לדברים הללו ורמז להם בתורה ששת ימי המעשה בששי נברא אדם וגמר מעשיו בשביעי שבת כך מלכי האומות בעולם חמשה כנגד יצירת העופות ושרצי המים ושאר דברים ותופסת מלכותם בששי מעט כנגד יצירת בהמה וחיה שנבראו בתחלתן מלכות בית דוד באלף הששי כנגד יצירתו שלאדם שמכיר את בוראו ומושל בכלם ובסוף אותן אלף יהיה יום הדין שכל אדם נדון בו ביום ושביעי שבת והוא התחלת העולם הבא ואין לזוכים בו קץ וסוף אלא מתקיימן ברצון הבורא יתברך ויתעלה חפצו ורצונו המקיימן וכן ששת שני שבוע ובשביעית שמטה רמז לעניין הזה ומכאן ילמוד החכם סוד היוכלות (רמב"ן לויקרא כה ב) וידע העניין בכללו וברוך היודע והמלמד לאדם דעת.

ובמדרש רבי נחוניא (ספר הבהיר קנט) מצינו ישב רבי ברכיה ודרש מאי האי דאמרינן "העולם הבא" ולא ידעין מאי קאמרינן "העולם הבא" מתרגמינן "עלמא דאתי" מלמד שקודם שנברא העולם עלה במחשבה לברוא אור ונברא אור גדול שאין כל בריה יכולה לשלוט בו צפה הקדוש ברוך הוא שאין יכולין לסבלו לקח שביעית ושם להם במקומם והשאר גזו לעתיד לבא ואמר אם זכו בזה השביעית וישמרוהו אתן להם זה לעולם הבא אחרון והיינו דכתיב "העולם הבא" שכבר בא מקודם ששת ימי בראשית הדא הוא דכתיב "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים כן נגד בני אדם" פירוש "העולם הבא" שכבר בא וזכר לשון תרגום שלו שקורין אותו חכמים זיכרונם לברכה עלמא דאתי ללמד שהוא ממשמש ובא וביאר שזה העולם הבא הוא אור והוא האור שעלה במחשבה

והגוף בכללו צורך מציאותו היה בעבור תכלית אחת רוצה לומר אכילת מזון כדי לקיים הגוף ולהוליד דמיונו למען יתקיים המין וכשתתלק התכלית ההיא ולא יהיה צריך אליה בעולם הבא כמו שאמרו החכמים בביאור שאין בו לא אכילה ושתייה ולא תשמיש אם כן הם רוצים לומר כי אין בו גוף כי האל יתברך לא ימציא דבר ריק ולא יעשה דבר אלא בגלל דבר וחלילה מהיות פעליו כפועל עובדי האלילים אשר עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו כן הבורא בעיני אלה החושבים כי יבא אברים לא לעסוק בהם ואולי בני העולם הבא בעיני אלה החושבים אינם בעלי אברים כי אם גופים ואולי הם עגולים או עמודים או קומות מרובעות אין אלה הסכלים כי אם שחוק לכל העמים מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה כל אלו דברי הרב זכרוננו לברכה ועוד נוסף עליהם דברים רבים ועכשיו נתמה עליו אחרי שהוא יאמין בפירוש העולם הבא שהוא עולם לנפשות אחרי מיתת הגופות מה צורך להכרעות האלה הלא דבר ידוע לכל ומפורסם הוא שכבר נתערטלו הנפשות מן הגוף המת והניחוהו לרקבון והכתוב מעיד "וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה" אבל יראה מכונת הרב זכרוננו לברכה שהעולם הבא אצלו משמש לכל עולמי הנשמות ולכל המגיע אליהן לעדי עד והנה יאמין באמת שתחיית המתים שהוא עיקר מעיקרי התורה הכוונה בו שתשוב הנפש לגוף ברצון הבורא ויצאו הנשמות מן העולם הבא וישובו לגוף בימי תחיית המתים ויתעדנו האנשים ההם הזוכים בטובת העולם הזה בימות המשיח ויזכו בו למעלה עליונה ממעלתם הראשונה אבל אחרי כן יגזור הרב זכרוננו לברכה מיתה על המשיח ועל דורו ויהיו נפשותיהן בטוב העולם הבא בלא גוף כמו שהיו מתחלה במעלה גדולה ממנה שזכו לה במצות שעשו בזמן התחיה וזה יתקיים להם לנצח.

והנה אריכות הרב זכרוננו לברכה בהרבותו דברים להכריע שבני העולם הבא אינם גוף לשני ענינים שהוא יודע שאנשי קבלתנו יאמינו שאין אחר התחיה מיתה על פי מה שדרשו ב"בלע המות לנצח" ואמרו (סנהדרין צ"ב א') מתים שעתידי הקדוש ברוך הוא להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן ולזה הדעת בני העולם הבא אחרי התחיה יחיו בעולם ההוא בגופותם והרב זכרוננו לברכה מבטל זה הדעת בכל יכלתו ועל זה חלקו עליו רבים מחכמי הדורות האלה על הכונה הזאת כמו שימצא בדבריהם כי על העולם הבא אחרי המיתה לנפשות לא יחלוק כל איש חכם או שאינו חכם ואין צורך בו לכל עניני הדברים שכתב הרב בכמה מקומות כי דבר מפורסם הוא שאין לגוף בו חלק וזכות ועוד יכוון הרב זכרוננו לברכה לענין שני להחזיק בנפש בעצמה שאינה גוף ולא כח גוף אלא שכל נבדל ככת המלאכים וכן אמר שם במגלת תחיית המתים והגורם כל זה מה שיעלה במחשבת ההמון כי אינם מאמינים שיש מציאות קיימת אלא גוף בלבד אך מה שאינו גוף ולא מקרה בגוף אינו נמצא בדעת הנבערים מדעת ועל כן יאמינו רובם כי הבורא יתברך גוף כי אם אינו גוף אינו נמצא לפי מחשבתם אך הנקראים חכמים באמת ולא במלה עוברת נודע להם במופת כי כל נבדל מתולדות הגוף הוא יותר קיים במציאותו ממי שיש לו גוף ועוד כי לא נכון לומר יותר קיים אלא שמציאותו הנבדל הוא מציאות האמתית בעבור שלא ישיגוהו דבר המקרה השנויים והם החכמים שהתבאר להם במופת כי הבורא אינו גוף ועל כן מציאותו בתכלית הקיום וכן כל נברא נבדל רוצה לומר המלאכים והשכל הוא במציאותו יותר תקיף וקיים מכל בעל גוף ועל כן נאמין כי המלאכים אינם גופים וכי בני העולם הבא הם נפשות נבדלות ועוד אמר זכר צדיק לברכה ואין

ועוד כתב בתשובת שאלה ומה שהסכימו חכמי יון וחכמי המערב בנפש שהנפש צורה בלא גולם ולא גוף אבל טהר וגזרה ומקור הדעת ואינה צריכה לגוף לפיכך כשיאבד הגוף לא תאבד היא אלא עומדת בעצמה וקיימת כמו המלאך ונהנית וחווה באוירו שלעולם והוא עולם הבא גם זה לשונו אבל מכל מקום שנה עלינו סדרי הקבלה כי עשה זה העולם עולם הנשמות ואין לגוף בו חלק כמו שפירש בכמה מקומות מספריו וכן יראה מדבריו שהוא משנה עלינו זמנו שלעולם הבא והוא לדעתו בא לאדם אחרי מיתתו מיד והוא העונג והנועם שקרינו אותו אנחנו "גן עדן" וכן כתב הרב בספר המדע (תשובה ח ח) זה שקראו אותו חכמים העולם הבא לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אבד ואחר כך יבא אותו העולם אין הדבר כן אלא הרי הוא מצוי ועומד שכתוב "אשר צפנת ליראין פעלת לחוסים בך" ולא קראוהו עולם הבא אלא מפני שאותן החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ובנפש וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה נראה מדברים הללו שעולם הבא הוא עולם הנשמות המגיע להם אחרי מיתת הגופות מיד עוד כתב זכרוננו לברכה (ח ב וראה עקרים ד ל) העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת הואיל ואין גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מהדברים שבני אדם צריכין להם בעולם הזה ולא יארע בו דבר מן הדברים שמארעין לגוף בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה וראיה ועצב ושחוק וכיוצא בהן כך אמרו חכמים זיכרונם לברכה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו שכינה הרי נתבאר לך שאין שם גוף לפי שאין שם לא אכילה ולא שתייה וזה שאמרו "צדיקים יושבין" על דרך החידה היא כלומר נפשות הצדיקים מצויות שם בלא עמל ולא יגיעה וכן זה שאמרו "עטרותיהן בראשיהן" כלומר שידעו בגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן ומהו זה שאמרו "ונהנין מזיו השכינה" שיודעין ומשיגין מאמתת הקדוש ברוך הוא מה שאינן יודעין מהן בגוף האפל והשפל ועוד האריך הרב זכרוננו לברכה לבאר ולהביא ראיות שבני העולם הבא הם הנפשות לבד בלא הגוף בפרק חלק ובמגלה של תחיית המתים שלו וענין גן עדן אצלו הוא מקום מפלכי הארץ שנטע בו האלהים האילנות ומיני הצמחים המועילים תועלות גדולות ועתידי לגלותו לבני אדם ויורם דרכו וינעמו בו בימות המשיח או בתחיית המתים בגוף כמו בעולם הזה ותענוגיו במאכל ושתייה ורחיצה וזה אינו תכלית הגמול כמו שביאר הרב זכרוננו לברכה אבל העולם הבא עולם הנשמות הוא והוא טבעו ומנהגו שלעולם כלומר קיום הנפש.

והתמה מזה מאחר שהוא מאמין שהעולם הבא הוא ההווה לאדם אחר המות מיד מה צורך אליו לראיות והכרעות שאין באותו העולם גוף אלא נשמות בלבד תלמיד קטן שבישראל יודע כשהצדיק נפטר נפשו תלין בטובת העולם העליון בלא גשם וגוף כלל ואין טובתו באכילה ושתייה וסיכה ותשמיש שאין הנפש בעלת הנאות הללו אלא בזיו השכינה היא מתקיימת כענין שנאמר "והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך" והדברים הללו אף על פי שאין דרך סודם ידוע אלא ליחידים ואין משיג אותם על אמתת מה שהם אלא אדון הכל יתברך דרכיהם פשוטים לכל ולמה הוצרך הרב זכרוננו לברכה למה שכתב במגלת תחיית המתים אבל החיים שאין אחריהם מות הוא חיי העולם הבא בעבור שאין בו גוף כי אנו מאמינים כי בני העולם הבא נפשות בלא גויות כמו המלאכים והראיה על זה כי הגוף הוא מחובר מכלי השמוש לפעולות הנפש

יעלה על לב איש שיבינו אלה הסכלים כי המלאכים נבדלים מן הגוף ועצם מציאותם רצה לומר מציאות המלאכים ובני העולם הבא יחשבו אלה כי לא ידע מציאותם אלא בקבלה מצד התורה וכי אין דרך עיון מעיד על מציאות המלאכים ועל קיום הנפשות וכו' וזו המלה מורה לך מדברי הרב זכרונו לברכה פירוש העולם הבא שהוא קיום הנפשות בלבד אחרי המות והוא דבר המתברר להם במופת ועיון בלא קבלה כי עניין העולם הבא אחרי התחיה באמת צריך הוא לדברי התורה ופירוש הקבלה.

והנה נתבררה אמונת הרב זכרונו לברכה בפירוש העולם הבא וכוונתנו אנחנו בו ובאמת תמצא למקצת חכמי ספרד בחבורי חכמותיהם ובתפלותיהם שהם מסכימים לדעת ההוא שהעולם הבא הוא עולם הנשמות והחכם רבי שלמה בן גבירול זכר צדיק לברכה אומר בתפלתו תחת כסא כבודך מעמד לנפשות חסידיך ובו נועם בלי תכלית וקצבה והוא העולם הבא וכן יתפלל ובעת מן העולם הזה תוציאני אל העולם הבא בשלום תביאני אבל לנו שומעים שאמרנו כהלכה והבאנו הדברים בראיות מדברי רבותינו זיכרונם לברכה ושוב מצאתי לגאון רב סעדיה זכרונו לברכה בפירוש ספר דניאל שהוא אומר כדברינו בפירוש העולם הבא וכן בתפלותיו הוא מתפלל יאמן ויגדל שמך עד עולם וקבץ נדחינו ולבנות בית מקדשינו ולהחיות את מתינו ולהוציאם בשלום ממי הישועה אל העולם הבא אשר צפנת לנו וכל מעשה בראשית יכון למולנו וגם המכון החדש ישמח לנגדנו זאת תפילת הגאון זכרונו לברכה וקבלת הראשונים הוא תורתם אל תשכח ומכל מקום אין בינינו רק בשינוי השמות והכל מודים בתחיית המתים ובקיום הזמן ההוא בכלליו ופרטיו כמו שפירשתי זולתי דעת הרב רבי משה זכרונו לברכה שנותנת קצבה לזמן התחיה ומחזיר הכל לעולם הנשמות כמו שנזכר למעלה ואנחנו מקיימין אנשי התחיה לעדי עד מימות תחיית המתים לעולם הבא שהוא עולם שכולו ארוך ואדון הרחמים יזכנו לטוב אשר צפון ליראיו ופעל לעבדיו למען רחמיו וחסדיו אמן ואמן.

בית מדרש עיון למהשגחה | שְׁכַר וְעוֹנֵשׁ | ביאור מהות הגן עדן